

Bir ihtilal olarak Millî Mücadele (3): Mustafa Suphi'leri kim öldürdü?

Sungur Savran

Bu yazı, Yeni Dünya'yı ararken o güne dek geçilmemiş denizlerin karanlıklarında boğulan o kahraman öncülerin sonsuza kadar yaşayacak anısına adanmıştır.

Mustafa Suphi'lerin katledilmesinden sadece iki yıl önce Bakû Komünü'nün 26 komiseri, başlarında "Kafkasların Lenin'i" Stepan Şaumyan olmak üzere aynen bizim komünist önderlerimiz gibi yargısız infaza uğramışlardı. Sovyet yönetimi onların anısına Bakû'da bir anıt yapmıştı. And olsun, biz de o büyük zafer günü geldiğinde kentlerimizin meydanlarına, ama mutlaka Trabzon'a da, Mustafa Suphi'lerin anıtını dikecek ve onların bu topraklarda nihaî kurtuluşun ilk harcını koymuş olduğunu gelecek kuşaklara anlatacağız.

*Yaralarım tuz içinde kanyor
Uyku gelmiş ela gözler söniyor
Bir yanımda Suphi Nejat ölüyor
Bir yanımda deryada çalkanır şimdi*

*Gelir günler gelir, yaram sarılır
Böyle gitmez bir gün hesap sorulur
Bir yanımda Acem'den, Çin'den görünür
Bir yanımda deryada çalkanır şimdi*

Ruhi Su

Millî Mücadele'nin çeşitli merhalelerinin 100. yılı birbirini izleyerek yaşanırken bu tarihi olayın bugünün Türkiye'si'ni biçimlendiren bir ihtilal, bir devrim olarak anlaşılmasını hedefleyen yazımın üçüncü ve son faslına gelmiş bulunuyoruz. Önceki iki faslın konularını kısaca hatırlatacak olursak, birinci fasıl, başlığına da yansıdığı gibi, "burjuvazinin güçleri" üzerinde odaklanıyordu.¹ Bu güçlerin oluşumunun Müdafaa-i Hukuk Cemiyetlerinin kuruluşundan başladığını, sonra Ankara hükümetinin kuruluşu ile birlikte İstanbul'un karşısında yükselen bu yeni odağın bir "ikili iktidar" durumu yarattığını, ama bütün bu gelişmenin uzun süre boyunca Mustafa Kemal'i "tek adam" haline getirmekten uzak kaldığını ortaya koymuştuk. Anadolu hareketi içinde bile böyle bir durum yokken, kuşbakışı bakıldığında durum daha da karışıktı: Savaş sonunda ülkeden ayrılmış olan Enver Paşa ve İttihatçıların, hem Anadolu'daki kadroların çoğunluğunun İttihatçı kökenli olmaları, hem de Sovyet Rusya'dan aldıkları destek dolayısıyla bir alternatif önderlik olarak görülmesi gerektiğini vurgulamış ve durumun hâkim sınıflar açısından aslında bir tarihsel özgünlük olarak bir "üçlü iktidar" olarak tanımlanması gerektiğini ileri sürmüştük.

İkinci fasıl, Anadolu'nun emekçi halkının ezici çoğunluğunu oluşturan köylülüğün içinden doğan bir hareket olarak Kuva-yı Milliye'yi inceliyordu.² Emperyalist İngiltere'nin talimatıyla başlayan Yunan işgaline karşı Anadolu'nun öz savunmasını da, İstanbul'un kışkırtmalarıyla başlayan iç savaşı da Osmanlı paşalarının komutasındaki nizami ordunun başaramayacağı saptanıyor ve nizami ordu dışındaki partizan güçlerinin oluşturduğu Kuva-yı Milliye'nin Anadolu'nun esas kurtarıcısı olarak yükseldiğine dikkat çekiliyordu. Bu partizan güçleri içinde ağır basan ise köylülüğün içinden gelen ve eşkıyalıkla iç içe geçen bir damardı. Bu damar en ileri ifadesini Çerkes Ethem'in Kuva-yı Seyyaresi'nde buluyordu. İşte önderliğinin bilinç sorunları ne olursa olsun köylülüğün bu güçleri Sovyet devriminin Anadolu'daki etkisiyle bulunduğu ortaya bir sürekli devrim dinamiği çıkıyordu. Ama bu dinamiği zafere ulaştıracak güç ancak proletaryanın siyasi temsilcisi olan komünist hareket olabilirdi. İkinci faslın tartışması böylece bizi neredeyse diyalektik-mantıksal bir zorunluluk içinde üçüncü fasla, yani Türkiye Komünist Fırkası'nın (TKF) mercek altına alınmasına götürüyordu.

Bu son faslın konusu budur. Ama konu dar anlamda TKF değildir. Konumuz, Türkiye proletaryasının ilk büyük öncüsü olan bu tarihî partinin *Millî Mücadele içindeki yeridir*. Başka bir biçimde söylersek, modern Türkiye tarihinin ikinci büyük devriminin içinde komünizmin rolüdür. 1908'deki Hürriyet Devrimi yaşanırken bu topraklarda henüz bir komünist hareket yoktu. 1918-23'te yaşanan ikinci devrimi ilkinden ayıran, başka noktaların yanı sıra, proletaryanın da bağımsız bir (ya da birden fazla) örgütlenme oluşturarak devrimde (maalesef erkenden akamete uğrayan) bir rol alması olmuştur.

Bu fasılda tartışacağımız işte, köylülüğün geçen fasılda ele aldığımız dinamikleri veri iken, proletaryanın devrime siyasi örgütüyle nasıl müdahale ettiği.

1 "Bir ihtilal olarak Millî Mücadele (1): Burjuvazinin güçleri", *Devrimci Marksizm*, sayı 41-42, Kış-Bahar 2020.

2 "Bir İhtilal Olarak Millî Mücadele (2): Anadolu'da Sürekli Devrimin Dinamikleri", *Devrimci Marksizm*, sayı 44, Sonbahar 2020.

Bir ihtilal olarak Millî Mücadele (3): Mustafa Suphi'leri kim öldürdü?

TKF'nin kendisi üzerine geride bıraktığımız 2020 yılının partinin kuruluşunun 100. yılı olması dolayısıyla yılın başında *Devrimci Marksizm* sayfalarında yayınlanan bir yazıyla eğilmiş, partinin Türkiye'nin 20. yüzyıldaki yegâne Bolşevik Partisi olduğunu, programını, örgütlenme ilkelerini ve proletarya enternasyonalizmini inceleyerek ortaya koymuştuk.³ Bu yazıda TKF'nin bir parti olarak kuruluşunu ve özelliklerini değil, Millî Mücadele'ye katılım biçimini tartışacağız. Tabii bu katılma erkenden akamete uğradığı için esas olarak nasıl ve neden akamete uğradığını tartışacağız. Yani 28-29 Ocak 1921 gecesi, Mustafa Suphi, Ethem Nejat ve arkadaşlarının (bundan sonra "15'ler" olarak da anacağız⁴) Trabzon'dan bir motora bindirilip sınır dışı edilerek Rusya'ya gönderilmesi görünümü altında Karadeniz açıklarında katledilmesi olayının nedenlerini ve sonuçlarını, bu cinayetin katillerini ve sorumlularını, komünist hareket içinde yapılan hataların bu faciayı nasıl mümkün kıldığını tartışacağız.

100. yıldönümleri çağında yaşıyoruz. Bu yazının yayınlandığı günlerde 28-29 Ocak faciasının 100. yıldönümünü yaşayacağız. Bu olayı artık salt bir matem vesilesi olmaktan çıkararak gerçek tarihi anlamını, nedenlerini ve sonuçlarını, sorumlularını ve yardımcılarını ve en önemlisi derslerini, yani gelecekte tekrarlanmaması için ne yapmak gerektiğini ortaya koyabilmeliyiz. 15'leri anmanın en anlamlı yolu, katillere verilecek en iyi cevap, Mustafa Suphi, Ethem Nejat ve arkadaşlarının boşuna ölmediklerinin en iyi kanıtı, bu *tarih bilinci* olacaktır. Biz bu faciadan ders almayı bilirsek, onlar boşuna ölmemiş olacaktır, burjuvazi o andaki zaferine rağmen gelecekte kendi yenilgisini hazırlamış olacaktır.

Ne var ki, mevcut literatürde 28-29 Ocak faciası sadece bir Agatha Christie romanı üslubuyla ele alınmıştır. Bununla kastettiğimiz 15'lerin katillerinin kim olduğunun saptanmasının önemsiz olduğu değildir. Biz de yazının bu faslında en geniş yeri bu sorunun cevabını aramaya ayıracağız. Mesele bu değildir. Mesele, bu katil arama egzersizinin nihai amacıdır. Her bir yazar kendi penceresinden görebildiği kadarıyla, şu ya da bu siyasi gücü ve önderini 15'lerin katlinden sorumlu tutar. En fazlası, bu saptamadan hareketle zaten karşısında olduğu o güçlerin ne kadar kötücül olduğuna ilişkin salt ideolojik birtakım sonuçlar çıkarır. Sonra günlük siyasi hayatına döner. Bu, burjuva yazarları için olağan bir yaklaşımdır. Burjuvazinin tarihçileri, araştırmacıları, gazetecileri, aydınları facianın nasıl engellenebileceği konusunda kafa yormak zorunda değildir. Garip olan, Türkiye komünizminin geçmişini anlama, hatta geleceğini biçimlendirme çabası içinde olduklarını iddia edenlerin, yani sosyalist politikanın içinde olanların ya da örgütsel politika içinde olmasa bile sol politika konusunda yine de fikir ileri sürenlerin bu meseleyi deşmemesi, katliamın nasıl önlenilebileceğini, Türkiye Bolşevizminin neredeyse doğuş anında bir felaket yaşamasına nasıl engel olunabileceğini hiç sormamalarıdır.

3 Bkz. "Türkiye'nin Bolşevik Partisi: Türkiye Komünist Fırkası", *Devrimci Marksizm*, sayı 41-42, Kış-Bahar 2020.

4 Aslında o gece öldürülen komünistlerin sayısı 14'tür. Tarihe 15 olarak geçmesinin nedeni, Mustafa Suphi'nin Rus eşi Meryem Suphi'nin de Trabzon'a gelen katile içinde olmasıdır. Ancak genel olarak kabul gören görüş, Meryem'in Trabzon'dan ötekilerle motora bindirilmeyip alıkonulduğudur.

Daha ileride başka yazılarda 28-29 Ocak faciasının Türkiye’de komünizmin gelişmesi bakımından bir *yol ayrımı* yarattığını ortaya koyacağız. Yani bu olay sadece Anadolu’da yaşanan devrimin bir sürekli devrim olarak gelişmesini durdurmakla kalmamış, komünizmin 100 yıllık geleceğini de büyük ölçüde belirlemiştir. Bu kadar ağır sonuçları olan bir olayın yaşanmasında hiçbir hatanın işlenmemiş olduğunu söylemek hakikatlere gözünü kapatmak anlamına gelir. Ortada çok ciddi hatalar olmalıdır. Bu vahim hataların gelecekte tekrarlanmaması için sorumlulukların ortaya konulması gerekir. Hatta şöyle söyleyelim: Sadece hatanın nerede yattığının, sorumlusunun kim olduğunun araştırılması bile yetmez. Şayet konuyu tartışan gerçekten komünistse bugün ortada olan gerçekler ışığında, o gün komünistlerin nasıl davranması gerektiğini de tartışmalıdır.

Bütün bu nedenlerle, bu yazı Mustafa Suphi ve arkadaşlarının katillerini tespit, teşhir ve telin ettikten ve bunun Türkiye’de devrimin tarihi açısından ne anlam taşıdığı sorusunu tartıştıktan sonra, bu korkunç hatanın sorumluları üzerinde duracaktır. Sorumluluk bahsinde göreceğiz ki Mustafa Suphi’nin bir önder olarak çok önemli bir payı vardır. Mustafa Suphi konusunda görüşümüzü 40-41. sayıdaki yazımızda dile getirdik: Onu Türkiye’de proletarya devriminin tarihî önderi olarak kabul ediyoruz ve sahipleniyoruz. Bunu biz şahsen her vesileyle dile getiriyoruz, mensubu olduğumuz Devrimci İşçi Partisi yayınlarında da bu görüş parti adına kolektif olarak sık sık ifade ediliyor. Ama program, örgüt, enternasyonalizm ve benzeri konularda sonuna kadar desteklediğimiz bir önderliğin taktik, hatta stratejik yönelişlerine de körçesine bağlı kalmak diye bir ilkemiz yok! Veleve ki sözü edilen önder, bırakın Mustafa Suphi’yi, Marx, Lenin ya da Trotskiy dahi olsa! Dahası, (sadece kuruluş yılları için) kendi geleneğimiz saydığımız bir hareketin doğrularının ve yanlışlarının bilançosunu çıkarmak, bizim için teorik boyutları da olan *siyasi bir görevdir*. Bu yazının ikinci görevi bu tür bir bilanço çıkarmak ve bundan edinilecek dersleri ortaya koymak olacaktır. Biz *dönüş kararının doğru, dönüşün biçiminin ise tartışmasız yanlış olduğu kanaatindeyiz*. Bunu gerekçeleriyle anlatacağız.

Ne var ki, ortaya çıkan faciada sadece Mustafa Suphi ve TKF Merkez Komitesi’nin hatalarının rol oynadığını ileri sürmek eksik ve dolayısıyla hatalı olur. Mustafa Suphi’nin bir dizi hata yapmasına da yol açmış olan bir başka ağır hatadan söz etmek gerekir. Türkiye solunda, 15’lerin ölümünden sonraki sessizliği ve bu olaya rağmen 16 Mart 1921’de Ankara ile bir antlaşma imzalaması dolayısıyla Sovyet yönetimini eleştirmek tek yapılan şeydir. Biz ise esas dikkatimizi **28-29 Ocak sonrasına değil öncesine** yoğunlaştıracğız. Bizim kanaatimize göre Sovyet yönetiminden ziyade Komünist Enternasyonal (Komintern) İcra Kurulu ve Bakû Doğu Halkları Kurultayı’nın ardından kurulmuş olan Komintern’e bağlı Şark Tebligat ve İcraat Şûrâsı, kökten yanlış politikalarıyla, yaşanan faciaya büyük katkıda bulunmuştur.

Nihayet, yanlış diyene doğruyu en azından araştırmak, şayet doğru olduğuna inandığı bir şey varsa bunu ortaya koymak düşer. Biz Mustafa Suphi ve TKF önderliğinin o dönemin somut koşullarında benimsemesi gereken bir başka doğru yol olduğunu düşünüyoruz. Bu yol, becerikli tarzda, ustalıkla uygulansaydı Anadolu’da yaşanan devrimin bir sürekli devrime dönüşmesini sağlayabilirdi. Olasılık ne kadar yüksek olurdu, orası, üzerinde daha uzun uzun tartışılması gereken bir mesele olur.

Bir ihtilal olarak Millî Mücadele (3): Mustafa Suphi'leri kim öldürdü?

Ama bir olasılık doğardı. Bu yolun Lenin'in köylü ağırlıklı toplumlarda 20. yüzyıl devrimlerine ilişkin geçen sayıda sergilediğimiz görüşleriyle tutarlı olduğuna da dikkat çekeceğiz.

Öyleyse önce 28-29 Aralık gecesi işlenen cinayete ışık tutma çabasıyla başlayalım. Bu konuda daha yazının girişinde işaret etmemiz gereken bir husus var. Biz en azından 28-29 Ocak katliamının 90. yıldönümünden bu yana büyük facianın azmettiricisinin Mustafa Kemal ve arkadaşları olmadığını düşünüyoruz. Devrimci İşçi Partisi'nin ilk yaz eğitim kampında bu konuda misafir bir konuşmacı ile yapılan bir panelden bu yana da bunu dile getiriyor, Türkiye solunu basit ve aceleci (100 yıl süren, bitmek bilmeyen bir acelecilik!) yargılara karşı uyarıyoruz. Bu son on yılda bizim düşüncemiz hep bu katliamı Enver Paşa çevresinin düzenlemiş olduğu yönünde biçimlendi. Bunun için çok önemli birtakım gerekçelerimiz mevcuttu. Ama bunlar hep o günün somut toplumsal ve siyasi olay ve ilişkilerinden türemekle birlikte genel faktörlere ilişkindi.

Şimdi durum farklıdır. Artık elimizde cinayetin İttihatçılarca işlendiğine dair **kesin kanıt niteliği arz eden bir belge** var. Yanlış anlaşılmasın. Biz tarihçi olmadığımız ve dolayısıyla arşiv çalışması yapmadığımız için, bu, kimsenin bilmediği bir belge değil. En azından yarım yüzyıldır, ilk kez Şevket Süreyya Aydemir tarafından bu tartışmanın içine dâhil edilen ama daima yanlış okunmuş olan bir belgeden söz ediyoruz. Bu belgeyi birazdan açıklayacağız. Ama şimdiden son derecede güvenilir biçimde şunu söyleyebiliriz: **Mustafa Suphi ve arkadaşlarının katilinin Enver Paşa ve adamları olduğu, bu belge sayesinde kesin biçimde kanıtlanmıştır**. Popüler dilde söylendiği gibi söyleyelim: Belgesi var! Öyleyse şimdi önce bu belgeyi incelemeye geçelim.

10. Bir cinayetin anatomisi⁵

Önce çok kısaca 28-29 Ocak katliamının bağlamını okura hatırlatalım. Mustafa Suphi ve arkadaşları, 10-16 Eylül 1920 tarihleri arasında Azerbaycan'ın başkenti Bakû'da Türkiye Komünist Fırkası'nın kuruluş kongresini yaptıktan sonra (hatta çok öncesinden) Anadolu'ya dönmeye karar vermişti. 28 Aralık günü, başında başkan Mustafa Suphi ve sekreter Ethem Nejat olmak üzere Kars sınır kapısına gelen TKF heyeti, Doğu cephesi komutanı Kâzım Karabekir Paşa ile pazarlıklardan sonra Erzurum yoluyla Ankara'ya gideceklerini sanırken, yetkililerce kışkırtılmış Erzurum halkının aleyhte gösterileri bahane edilerek, yolları daha önceden oluşturulmuş bir plan çerçevesinde sınır dışı edilmek üzere Trabzon'a çevrilmiş, güzergâhları üzerindeki bütün merhalelerde hakaret ve nümayişlerle karşılandıktan sonra Trabzon'a ulaşmışlardır. İşte sınır dışı edildikten sonra gece yarısı arkalarından yetişen ekip tarafından katledilmeleri bu genel bağlam içinde gerçekleşmiştir.

Bütün tarihî tanıklıklar 15'lerin öldürülmesinde başrolü fiilen Trabzon Kayıkçılar Kâhyası Yahya'nın oynadığı yönündedir. 15'lerin bindiği motorun arkasından denize açılanlar arasında Yahya'nın olup olmadığı belli değildir. Ama Yahya

⁵ İkinci fasıl bölümlerinin sonuncusu 9 numara olduğundan, sürekliliği sağlamak üzere bu faslı 10. bölümden başlatıyoruz.

Trabzon'da astığı astık kestiği kestik bir çetecedir. Yahya'nın 15'lerin ardından yol-
ladığı motorlara yine kayıkçı kâhyası Faik'in kumanda ettiği söylenmektedir. Bu-
nun önemi yoktur çünkü bütün kayıkçılar Yahya'ya tam olarak biat etmiştir.

Yahya'nın koyu bir İttihatçı olduğu da sır değildir, bütün tarihçilerin teslim et-
tiği bir şeydir. Ancak 1919-1920 aralığında Anadolu hareketinin aktif unsurlarının
büyük çoğunluğunun İttihatçı kökenden geldiğini bu yazı dizisinde birkaç kez vur-
guladık. Geçmişte İttihatçı olanların bir bölümü zamanla Mustafa Kemal yandaşı
haline gelmişti ya da adım adım geliyordu, bir kısmı da ciddi ölçüde Bolşevik sem-
patisi geliştirmişti. Enver Paşa'nın hâlâ koyu bir taraftarı olan Yahya Kâhya'nın
bu bakımdan diğer İttihatçılardan kolaylıkla ayırt edilebileceği söylenebilir. Şevket
Süreyya onun için şöyle yazıyor: "Trabzon'da Kayıkçılar Kâhyası Yahya, orada
âdeta, onun [Enver Paşa'nın] vekili gibi geçinir."⁶

Dolayısıyla oklar aslında zaten Enver Paşa'yı ve İttihatçılığı işaret etmektedir.
Ne var ki, Trabzon'da etkili aktörlerin çoğunluğu zaten İttihatçı kökenden gelmek-
tedir ama zaman içinde farklılaşmalar ortaya çıkmıştır. Trabzon Müdafaa-i (ya da
Muhafaza-i) Hukuk Cemiyeti hemen hemen bütünüyle İttihatçılar tarafından kurul-
muştur, ama birazdan katilleri ele veren belgede göreceğimiz gibi tarihler 1921'i
gösterdiğinde Trabzon burjuvazisi içinde büyük farklılaşmalar yaşanmıştır. Daha
da önemlisi, Mustafa Suphi ve arkadaşlarının Erzurum'dan itibaren karşılaştığı
manzara, Ankara yönetiminin de işin içinde olması ihtimalini güçlendirmektedir.
Yahya Kâhya'nın cinayetin esas sorumlusu olması, burjuvazinin bir birleşik cephe
olarak davrandığına işaret edebilir. Yani kendi başına Ankara'yı, Mustafa Kemal'i
ve/veya bütün Doğu bölgesinin askeri sorumlusu Kâzım Karabekir'i azmettirici
olma sorumluluğundan otomatik olarak kurtarmaz.

Erzurum-Trabzon yolunda ve Trabzon'da yaşananlar tam bir linç atmosferini
göstermektedir. Bütün bir şehir ahalisi "komünistlere" karşı ayağa kalkmıştır sanki.
Bu kargaşada sorumluları teşhis etmek gerçekten kolay değildir.

Belgeli cinayet

Ancak, yukarıda da belirttiğimiz gibi ilk kez Şevket Süreyya tarafından gün yü-
züne çıkarılmış olan bir belge bütün durumu değiştiriyor. Bu belge Enver Paşa'nın
en sadık adamlarından, eski sadrazam Talat Paşa'dan ayırt edilmesi için "Küçük"
Talat (Muşkara) olarak anılan bir İttihatçının Trabzon'dan 14 Mayıs 1921'de⁷
Enver'in amcası (ama az çok yaşıtı) olan ve o sırada Gürcistan Tuapse'de bulunan
Halil Paşa'ya yazdığı bir mektuptur.⁸ Önce Şevket Süreyya'nın bu mektubu 1971

6 Şevket Süreyya Aydemir, *Makedonya'dan Orta Asya'ya Enver Paşa*, cilt III, 1914-1922, İstan-
bul: Remzi Kitabevi, 1965, s. 569.

7 Bu tarih aşağıda Hikmet Bayur ve Yavuz Aslan'da 16 Mayıs olarak veriliyor. Önemli bir fark
değil. Sadece biz 14 Mayıs'ı kullanıyoruz çünkü bizim açımızdan belgeyi bütünüyle yayınlamış
olan kaynağın verdiği tarih önemli. Bu kaynağın ne olduğuna birazdan geleceğiz.

8 Belgenin ilk kez Şevket Süreyya tarafından açıklanmasını olanaklı kılan, bu eski komünist sonra
Kemalist yazarın Enver Paşa'nın evrakına şahsi olarak erişme olanağı bulması dolayısıyladır. Eric
Jan Zürcher "Enver'in ailesinin arşivlerini ve Cemal Paşa'nın evrakını görme imkânına sahip olan
Aydemir" diyor. Bkz. *Millî Mücadelede İttihatçılık*, çev. Nüzhet Salihoğlu, İstanbul: İletişim Ya-

Bir ihtilal olarak Millî Mücadele (3): Mustafa Suphi'leri kim öldürdü?

yılında neden ortaya çıkardığını okura aktarmak, belgenin yarım yüzyıl boyunca neden ve nasıl yanlış yorumlandığının anlaşılması bakımından yararlı olacaktır.

İsmet İnönü'nün damadı gazeteci Metin Toker 12 Mart askeri müdahalesi ertesinde *Milliyet* gazetesinde yayınladığı bir yazı dizisinde 15'ler katliamını (herhangi bir suçlama içermeden) Ankara'nın düzenlemiş olduğunu ima eden bir cümle kullanmıştır (11 Mayıs). Resmî ideolojinin sadık savunucusu tarihçi Hikmet Bayur ise buna cevaben Haziran ayında iki ayrı gazeteye yazdığı yazılarda 15'ler cinayetinin İttihatçılar tarafından işlenmiş olması ihtimalinin çok daha yüksek olduğunu ileri sürmüştür. Bu sefer Şevket Süreyya *Milliyet*'in 21 Temmuz tarihli nüshasında Bayur'a bir cevap vermiş ve Küçük Talat'ın mektubunu ilk kez orada açıklamıştır. Bayur ise bu gazete yazısına Türk Tarih Kurumu'nun *Bellekten* dergisinde 70 sayfalık bir inceleme yazısıyla yanıt vermiştir.⁹

Tartışma konusu nedir? Trabzon'daki Küçük Talat, uzun mektubunun bir bölümünde yurtdışındaki Halil Paşa'ya 15'ler cinayetini Ankara'nın adamlarının işlediğini, tek tek adlar sayarak bütün ayrıntısıyla anlatıyor. (Küçük Talat'ın mektubunu bu yazıya Ek olarak yayınlıyoruz ki bütün okurlar kendileri okuyarak kendi kararlarını verebilsinler.)

Mustafa Subhi ve rüfekaşı [arkadaşları] hakkında yapılan feca'at şu suretle vücuda gelmiştir.

Bunlar Kars'a geldikleri vakit zahiren hüsn-ü kabule mazhar olmuşlar [görünüşte güzel karşılanmışlar] gibi bir hal vaki olmuşsa da bu münhasıran [yalnızca] Kazım Karabekir'in bir manevrasından başka bir şey değildir. El altından Erzurum Valisi Hamid Bey'le bi'l-muhabere [haberleşilerek] bu yoldaşlar Erzurum'a gönderilmiş ve Hükümetin teşvîkâtıyla [propagandasıyla] ve aynı zamanda Muhafaza-i Mukaddesat namı altında meydana çıkan mütegalibe [zorbalar, derebeyleri] ve softalar gürûhünden müteşekkil bir hey'etin arzusu dahilinde halk tarafından pek fecî bir tecavüz ve istiskale [saldırı ve aşağılanmaya] uğramışlardır.

Erzurum'da bırakılmadan istasyondan yola çıkarılmışlar ve Trabzon'a kadar her kasaba ve köyde yine Hükümetin ve Müdafa'a-i Hukuk Hey'etlerini vücûde getiren bir takım zorbaların teşvîkâtı ile envâ-ı [çeşit çeşit] hakârete uğramışlardır. Erzurum Valisi Hamid Bey, Trabzon Müdâfa'a-i Hukuk Hey'eti Merkeziyesine verdiği bir telgrafla alenen bu zavallıların imhasından bahsetme küstahlığını gösteriyordu.¹⁰

Mustafa Subhi ve arkadaşları güyâ Ankara'ya gitmek üzere Trabzon'a geldi-

yınları, 2007, s. 187. Şevket Süreyya, Enver Paşa hakkındaki kitabını büyük ölçüde bu yazışmalara dayandırmıştır.

9 Hikmet Bayur, "Mustafa Suphi ve Millî Mücadeleye El Koymaya Çalışan Başlı Dışarda Akımlar", *Bellekten*, Cilt XXXV, sayı 140, Ekim 1971. Resmî ideoloji savunucularının Mustafa Kemal'i savunmak için nasıl fedakârca çalıştıklarını gösteren mükemmel bir örnek ile karşı karşıyayız: bir gazete yazısına 70 sayfalık cevap.

10 Böyle bir telgrafi bugüne kadar kimse görmemiştir.

Devrimci Marksizm 45-46

ler. İskelede ma'sûm halk tarafından ber-minval-i sâbık [daha önceki gibi] fenâ hakâretlere uğratıldılar ve Hükûmetce daha evvel ihzâr edilen [hazırlanan] motora irkâb edildiler [bindirildiler]. Trabzon'da elebaşı Fırka Kumandanı Nuri ve Erkân-ı Harb Re'isi Zeki idi.

Motor Sürmene'ye gidince, Kumandan ve Erkân-ı Harbî Müdafa'a-i Hukuk'taki zorbarlarla bi'l-iştirak [ortaklaşa olarak] Hükümetin kanlı vesa'itini [araçlarını] kullandılar. Motora başıbozuk elbisesi giydirilmiş asker ve jandarma gönderdiler. Zavallıları imhâ ettirdiler. Bu katil ve imhâ mes'elesinin mürettibleri [düzenleyicileri] şunlardır. Üçüncü Fırka Kumandanı Nuri, Erkân-ı Harbî Zeki, Trabzon Müdafa'a-i Hukuk Cem'iyeti Hey'et-i Merkeziyesi Re'isi Hacı Ahmed, a'zâlardan Hacı Ali, Hafizzâde Ömer ve Hakkı Efendiler ve yine a'zâdan Hoca Mahmûd ve yine a'zâdan muhtekir [vurguncu] tâcirlerden Hatibzâde Mustafa ve yine a'zâdan Dâniş Efendilerdir.

Erurum Valisi Hamid, tamâmiyle müşevviklerdendir [teşvik edenlerdendir]. Sâbık Trabzon Vâlisi Sabri Bey bu işte alakadar değildir. Yalnız za'afından istifâde olunmuştur. Şark Cephesi Kumandanı Kâzım Karabekir isteseydi bi't-tabî [elbette] buna mani olurdu. Türkistan'dan gelen Yüzbaşı Kâzım Yoldaş, Bayburt ile Gümüşhâne arasında doğrudan doğruya cihet-i askeriye tarafından imhâ ettirildiği kuvvetle söyleniyor.

Trabzon'daki arkadaşlarımız ve bil'-hassa [özellikle de] tamâmiyle bizimle çalışan küçük Tal'at'la kayıkçılar ve amele teşkilâtının Re'isi Yahya re'is bu fenâlığın önüne geçmek için çok çalışmışlarsa da mani olamamışlardır.

Yalnız üç kişinin birer sûretle hayatını kurtarmışlardır. Netîce-i tahkikatıma [araştırmalarımın sonucuna] göre mes'ele bundan 'ibarettir.¹¹

Belirttiğimiz gibi, mektup çok daha uzundur, ama mektubu belge olarak kullananlar bu bölüm üzerinde durmaktadırlar.

Şevket Süreyya'nın, Bayur'un iki ayrı gazetede yazdığı ve katliamı Envercilerin düzenlediğini savunduğu iki yazıya karşı mektubu neden yayınladığı anlaşılıyor: İşte görgü tanığı, işte belge! Cinayeti azmettiren değil, **işleyen** Ankara'dır. Çapulcu görünümündeki katiller bile kılık değiştirmiş asker ve jandarmadır. Bayur 70 sayfalık cevabî yazısında çok çeşitli delillerle bu cinayetin Enver Paşa yanlılarınca işlenmiş olduğunu savunuyor. Peki, ortada yazılı bir belge, bir tanıklık var, ona ne demeli? Bayur'un bu konudaki görüşü şudur: Küçük Talat, eski sadrazam Talat Paşa 15 Mart 1921'de bir Ermeni militan tarafından suikast yoluyla öldürülünce patron değiştirmiştir. Daha önce Talat Paşa'nın Mustafa Kemal'e çok daha yakın

11 Masayuki Yamauchi, *Hoşnut Olamamış Adam – Enver Paşa. Türkiye'den Türkistan'a*, İstanbul: Bağlam Yayıncılık, 1995, (çevirmen belirtilmemiş), s. 210-211. Ayrıca bu yazının sonundaki Ek'e bakılabilir.

Bir ihtilal olarak Millî Mücadele (3): Mustafa Suphi'leri kim öldürdü?

çizgisini izlemekte olduğu için komünizme karşıydı.¹² Ama Talat'ın ölümünden sonra yüzünü Enver Paşa'ya çevirmiştir ve onun stratejik yönelişi dolayısıyla Rusya ile iyi geçinmek zorundadır.

Bu yüzden Mustafa Suphi'yi korumaya çalıştığını söylemektedir. Çünkü “bu yeni duruma göre Ruslara **yararmak** gerekiyordu.”¹³ Ya da: “Onun 16 Mayıs 1921’de Halil Paşa’ya yazdığı ve B. Şevket Süreyya Aydemir’in yazdığı mektup (...) Rusya’da bu işlerle ilgili Bolşevik Büyüklere **yararmak** için yazılmıştır.”¹⁴

Görüldüğü gibi, aynı mektup iki yazar-tarihçi tarafından neredeyse karşıt biçimde yorumlanıyor. Şevket Süreyya, “işte Küçük Talat cinayeti işleyenleri tek tek saymış” demek istiyor. Bayur ise bunu Küçük Talat’ın yeni patronlarına yaltaklanması olarak küçümsüyor. İşte belgenin öneminin bugüne kadar keşfedilemeyişi bu yüzdendir.

Bunun dışında biz belgenin bu tür bir kanıt ya da karşı kanıt olarak kullanıldığına rastlamadık. TKP’nin tarihini inceleyen en dikkatli kaynaklardan biri olan Yavuz Aslan, kitabının Mustafa Suphi ve arkadaşlarını kimin öldürttüğü sorusuna cevap aradığı 20 sayfalık bölümünde çeşitli yazarların fikirlerinin çok yararlı bir özetini vermektedir. Bu arada Bayur-Şevket Süreyya polemğine de değinir ve Küçük Talat’ın mektubundan, 15’lerin öldürülmesine ilişkin kısmı olduğunu söylediği bir pasajı dipnotunda (taraf tutmadan) verir.¹⁵ Bu, bizim yukarıda aktardığımız pasajla aynıdır ve mektubun bu konuyla ilgili **en önemli pasajını içermemektedir** (bu pasajı birazdan aktaracağız). Yani Yavuz Aslan da Küçük Talat’ın mektubunu anlamamıştır.

Biz söz konusu mektubu Türkiye’nin 1918-1923 devriminin önemli Japon tarihçisi Masayuki Yamauchi’nin Enver Paşa’nın Birinci Dünya Savaşı sonrasında yaşadığı evrimi anlatan kitabında keşfettik.¹⁶ (Dikkatli okurlarımız bu yazının *Devrimci Marksizm*’in geçen sayısında yayınlanan ikinci faslında Yamauchi’nin Kuva-yı Milliye güçlerini incelediği bir makalesinin bize çok ciddi esin kaynağı olduğunu hatırlayacaktır.) Yanlış anlaşılmasın: Yamauchi’nin kitabında Küçük Talat’ın söz konusu mektubu öyle büyük bir yer tutmuyor. Kitap zaten nispeten kısa bir tarihsel incelemenin ardından çok sayıda belgenin yayınlanması temelinde oluşturulmuş. Yaklaşık 60 sayfalık bir özet tarihçeden sonra, 240 sayfa belge yayınlanmış. Bu 240 sayfanın yaklaşık 200 sayfası İttihatçıların kendi aralarında ya da Mustafa Kemal,

12 Bunu kanıtlamak için Bayur, Küçük Talat’ın (bir başka İttihatçı olan Nail Bey ile birlikte) Bakü Doğu Halkları Kurultayı’ndan (Eylül 1920) sonra Türkiye’ye döndüğünde Ankara’ya sunduğu 20 Ekim 1920 tarihli raporu delil gösterir. Talat’ın bu raporda koyu bir Mustafa Suphi karşıtlığı yaptığı doğrudur ve bizim için hiç şaşırtıcı değildir.

13 Bayur, a.g.y., s. 634. Vurgu bizim.

14 A.g.y., s. 654. Vurgu bizim.

15 Yavuz Aslan, *Türkiye Komünist Fırkası’nın Kuruluşu ve Mustafa Suphi. Türkiye Komünistlerinin Rusya’da Teşkilatlanması (1918-1921)*, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1997, s. 341. Aslan’ın bu konudaki literatür tartışması için okur s. 338-359 arasına bakabilir. Meraklı okur için belirtelim ki, Aslan kendisi katliamın İttihatçılar tarafından düzenlendiği fikrine daha yatkındır.

16 Yukarıda kaynağı verdik ama okur dikkat etmemiş olabilir. Bir kez daha veriyoruz. Masayuki Yamauchi, *Hoşnut Olamamış Adam – Enver Paşa. Türkiye’den Türkistan’a*, İstanbul: Bağlam Yayıncılık, 1995, (çevirmen belirtilmemiş).

Kâzım Karabekir ve Anadolu hükümetinin diğer şahsiyetleriyle mektuplaşmalarına ayrılmış. Küçük Talat'ın mektubu da bu mektuplardan biri olarak yer alıyor kitapta.

Üstelik, Yamauchi, Küçük Talat'ın mektubunu (aynen Şevket Süreyya gibi) bütününüyle yanlış anlıyor. Şöyle diyor:

Yeni kurulmuş Türk¹⁷ Komünist Partisi başkanı Subhi'yi ve heyetindekileri gemiye binmeyi [aslında böyle] kim ikna etmiş veya zorlamıştı? Bu hareketten nihayetinde kim sorumluydu? Yaygın olan görüşe göre Tekneciler İncası başkanı Yahya Kahya Bey olayları kolayca kendi eline almıştı. Bir çok insan uzun süre onun bu işi tezgahladığına inanmıştı. Çünkü Yahya Kahya Bey, Enver Paşa'nın sadık bir destekleyicisi idi ve Mustafa Subhi'yi de Paşası'nın sadakatine tehlikeli bir rakip görmüştü [aslında böyle].

Bu görüş doğru olsa bile, Yahya'nın Kemalist liderlerin veya sürgündeki İttihatçıların emirleri üzerine faaliyet göstermiş olup olmadığı aydınlanmamıştır.

Bununla beraber, basılmayan belgeler arasında, 14 Mayıs 1921 tarihli Trabzon'da kalan Küçük Talat Bey'den Tuapse'deki Halil Paşa'ya gönderilen bir mektup, Subhi'nin kayboluşunun sırrını ortaya koymaktadır. Ancak mektup, Yahya'yı yanlış bir ithamdan kurtarmaktadır.¹⁸

Yamauchi alanını çok iyi incelemiş bir tarihçi olmakla birlikte, bu mektubun daha önce yayınlanmamış olduğunu sanıyor. Yabancı bir tarihçinin belgenin 1971'de bir günlük gazetede yayınlanmış olduğunu bilmesi beklenemez. Belki Bayur veya Aslan'ı okusaydı ya da dikkatli okusaydı, o zaman bunu fark edebilirdi ama anlaşılan bu olanağı bulamamıştır.

Japon tarihçinin mektubu okuyuşu, bizim gördüğümüz en uç okuma tarzıdır. Sadece cinayeti bir bütün olarak Kemalistlerin işlediği sonucuna ulaşmakla yetinmiyor. Yahya'nın Kemalistler adına bile olsa, cinayette merkezi bir rol oynadığını dahi reddediyor. Neden? Çünkü Talat öyle söylemiştir!

Burada yıllardır tekrarlamaktan sıkıldığımız ama her geçen gün yeni örnekleriyle karşılaştığımız bir metodolojik noktaya değinelim. Bizce tarihçilerin önemli bir bölümü, siyasi metinleri okumayı resmen bilmiyorlar. Mesela diplomatik bir metin okuyorlar, konuşan karşıdakini yatıştırmak için fikrini farklı ve yumuşak biçimde veya onu korkutmak için tehditkâr bir tonda ifade ettiyse, bunu hesaba katmıyor ve söyleneni en düz anlamında yorumlayarak konuşanın ağzından çıkan cümleleri onun gerçek düşüncesinin yerine koyuyorlar. Bunun inanılmaz örneklerini geçmişte bir dizi yazımızda vermiştik. Biz meslekten tarihçi olmadığımız için ve de siyasetin göbeğinde yaşadığımız için siyasi ifadelerin bağlamına, hangi amaçla söylendiğine, ne tür bir politikacı tarafından dile getirildiğine bakılmadan anlamının kavranamayacağını biliriz ve umulur ki bu yüzden tarihçilerin bu profesyonel deformasyonundan pay almıyoruz. Burada olan da budur. Yarım yüzyıl önce kamuya açıklanmış bir belgeyi tek bir tarihçi bile gerçek anlamını kavrayarak açıklayamamıştır. Oysa bu

17 Doğrusu Türkiye olacak. Bu önemli bir ayrımdır. Ya Yamauchi ya da çevirmen duyarsız davranıyor. Millî meselenin yakıcı bir sorun olarak yaşandığı Anadolu'da bu ayırım dağlar kadar fark eder.

18 Yamauchi, a.g.y., s. 55.

Bir ihtilal olarak Millî Mücadele (3): Mustafa Suphi'leri kim öldürdü?

belge Mustafa Suphi ve arkadaşlarının ölümünün sırrını ele vermektedir!

Küçük Talat'ın mektubunun gerçek içeriğini anlamak için bazen sinemada kullanılan bir tekniğin tarih okumasına uygulanması gerekir. Sinemada kamera bazen yakın plan çekimle görelî olarak dar bir alanı gösterir. Diyelim orada bir orta çağ dervişi kılığında bir adam görürüz. Bunda tuhaf bir şey yoktur, özellikle sahne filminin açılış sahnesi ise. Ama biraz sonra kamera geri çekilir ve orta çağ dervişinin, diyelim Taksim meydanının orta yerine kurulmuş olduğunu görürsek, filmin başka bir şey söylemek istediğini derhal sezeriz. İşte Küçük Talat'ın mektubunu okuyuşumuzu da böyle yürütürsek, kamerayı biraz geri çekerek 15'lerin öldürülmesini doğrudan ele alan ve bizim yukarıda verdiğimiz, Yavuz Aslan'ın bir dipnotunda okuyucusunun merakını gidermek üzere aktardığı paragrafları yeni bir bağlama yerleştirirsek, tablo toptan değişecektir. Bunun için yukarıda yer verilen uzun pasajın ***hemen öncesindeki*** şu iki paragrafı da okumak gerekiyor:

Şimdi senden ben bir şey isteyeceğim, Halilciğim, olabilir ki, ihtimâl-i kavî [büyük ihtimal] dâhilinde bu adamlar beni de yürütürler. Son karârımız ve benim son vaz'iyetim üzerine dağa çekilmek mümkün olmayacak. Şu hâlde sana mülâkî olacağım [seninle buluşacağız] ve oradan Moskova'ya veya Şark'a gideceğim demektir.

Binâ'en-aleyh [dolayısıyla] benim vaz'iyetimi behemehâl [mutlaka] ıslâh [düzeltmek] lâzımdır. Bunun için temâsta bulunduğun Türk Komünistlerine sür'atle mes'eleyi âtîdeki [aşağıdaki] şekilde anlatmağa ve onları mümkün olduğu kadar te'mine i'tina etmekle [güven vermeye özen göstermekle] beraber Ruslara da bildirirsen böyle çok iyi olur.¹⁹

Burada anahtar sözcük "binâenaleyh"tir. Yani "dolayısıyla". Küçük Talat kendi yakın geleceğine ilişkin bir ihtimalden söz etmektedir: "Moskova'ya veya Şark'a²⁰ gideceğim." ***Dolayısıyla***, durumunu "ıslah etmek", Türk komünistlerini ikna etmek gerekmektedir. Bundan sonra anlatılanlara baştan sona rengini veren bu amaçtır: Türk komünistlerini ikna etmek, ayrıca "Ruslara da bildir"mek. Bundan sonra yazılan her şeyin amacı budur.

Yani, Küçük Talat, Trabzon'da ve Türkiye'de kalamayacağını görmekte, mecburen gideceği Rusya'da hem Türk komünistlerinin, hem de Rus komünistlerinin (elbette o sadece "Ruslara da" diyor, ama o günün Rusyası'nda siyasi olarak sözü geçen sadece komünistlerdir) kendisini ***Mustafa Suphi'nin katili olduğu için dışlarıyla param parça etmelerine karşı tedbir alıyor!*** Şimdi yukarıda Yavuz Aslan'ın dar anlamda 15'lerin öldürülmesine ilişkin bütün paragrafları aktarmakla birlikte asıl önemli pasajı aktarmadığı için Küçük Talat'ın mektubunu anlamadığını neden söylediğimiz umarız anlaşılmıştır.

Pasajın ***hemen ardından*** gelen paragraf da bu söylediğimizi doğruluyor:

Kardeşim, fi'l-hakîka [gerçekten de] mes'ele şekil i'tibâriyle hemen hemen bu

¹⁹ A.g.y., s. 210.

²⁰ Bu bağlamda Şark, büyük bir olasılıkla, Azerbaycan'ı, bilemediniz Türkistan'ı temsil ediyor.

sûretle cereyan etmiştir. Sen bunu sür'atle sağa sola neşretmelisin [yaymalısın]. Ben burada mevki'imi kat'iyen emîn görmemeğe başladım. Tabi'î sonuna kadar sebat ve metaneti elden bırakmayacağım.²¹

Yeraltı çalışmasında Türkiye tarihinin gördüğü en hassas örgütlerden biri olan İttihat ve Terakki'nin deneyimli bir konspiratörü olarak mektubu, "aslında Mustafa Suphi ve arkadaşlarını ben öldürttüm ama şimdi sen sağa sola tersini söyle" üslubunda yazamazdı elbette. Konspirasyon tekniklerine alışkın olanlar "normal zamanlarda" bile böyle şeylere dikkat ederler ama o günün savaş ve devrim koşullarında, üstelik uluslararası sınırlar aşacak bir mektubun kolaylıkla esas sahibine varamadan açılabilceğini ve bir fotoğraf makinesiyle belgelenmesinin ardından mektup yazarının ve yollandığı insanın farkına varamayacağı tarzda yeniden ustalıklı kapatılarak gideceği yere ulaştırılabileceğini gayet iyi bilmektedir. Mektup öyle bir üslûpla yazılmıştır ki, hiç olmazsa ana damar tarihçiler kadar safdil olan bazıları anlayamasın! Aslında oldukça ustalıklı yazıldığı tam yüz yıldır gerçek içeriğinin anlaşılmasından da belli olmuyor mu?

Hiç sözümlü sakınmadan söyleyelim: "Dolayısıyla" ibaresinden sonra anlatılan hikâyeyi düz bir tanıklık olarak okumak düpedüz budalalık kategorisine girer. Okur buraya kadar anlatılandan ikna olmadıysa ek kanıtlar sunalım:

1) 28-29 Ocak'ın öyküsünün tam Küçük Talat'ın yakın gelecekte karşılaşacağı sorunlar paylaşılırken aniden, damdan düşer gibi gündeme girmesi nedendir?

2) Talat neden yaşadığı bir olayı arkadaşına anlatan normal bir insanın kullanacağı ifade olduğu gibi kendisinden "ben ve Yahya" diye söz etmemektedir de "tamamiyle bizimle çalışan Küçük Tal'at'la kayıkçılar ve amele teşkilâtının Re'isi Yahyâ reis bu fenalığın önüne geçmek için çok çalışmışlarsa da mani olamamışlardır" demektedir. Neden sanki yalancı tanığa ifade ezberletir gibi Halil Paşa'nın ağzına kalıplar yerleştirmeye çabalamaktadır?

3) Cümle âlemin bildiği bir gerçeği, Yahya Kaptan'ın Mustafa Suphi ve arkadaşlarının katledilmesinden birinci derecede sorumlu olduğu gerçeğini dahi neden çarpıtmaktadır?

Şimdi, kamerayı biraz daha geri çekelim. Biraz önce Küçük Talat'ın 15'lerin öldürülmesine ilişkin paragraflarını konuyla bire bir ilgili olan ve yazılanlara bambaşka bir ışık tutan önceki paragraflarla ilişkilendirerek açığı genişlettik. Şimdi ise kamerayı biraz daha geri çekerek mektubu bağlamına yerleştirelim.

Küçük Talat bu mektubu Halil Paşa'nın Ankara tarafından Trabzon'dan uzaklaştırılmasından, yani sınır dışı edilmesinden günler sonra yazmaktadır. Halil Paşa 22 Mart'ta Trabzon'a gelmiş ve Mayıs başına kadar (yani bir buçuk ay) burada kalmıştır. Bunun anlamını iyi kavramak gerekiyor: Küçük Talat ile Halil Paşa bu mektubun yazılmasından çok kısa süre önce haftalarca birlikte olmuşlardır. Talat da 1920 Ekimi'nden beri Trabzon'dadır. 28-29 Ocak günü ve gecesini Mustafa Suphi'ler olayını içinden yaşayarak geçirmiştir. Halil Paşa ise o olaydan yaklaşık üç ay sonra Trabzon'a gelmiştir. Şimdi kendinize sorun: Mustafa Suphi ve arkadaşlarının korkunç koşullarda ve yüz kızartıcı biçimde katledilmesi gibi, bakın 100 yıl sonra bile

²¹ A.g.y., s. 211.

Bir ihtilal olarak Millî Mücadele (3): Mustafa Suphi'leri kim öldürdü?

hâlâ tartışılmakta olan tarihî bir olay yaşanmışken, son derecede politik iki arkadaş buluştuklarında, biri olayın görgü tanığı iken, ötekinin o görgü tanığına “ne oldu o gün, anlatsana” dememiş olması mümkün müdür? Bunun mümkün olduğunu düşünen, insan ruhunu hiç tanımamış demektir.

Burada bir parantez açarak literatürde bu konuda kafa karışıklığı yaratacak bir unsur olduğuna dikkat çekmek isteriz. Bu alanın en dikkatli araştırmacılarından biri olan Yavuz Aslan bu konuda okuyucusunu yanıltmaktadır. Aslan'a göre, Halil Paşa Trabzon'a gelmesine rağmen Ankara kendisine izin vermediği için sahile bile çıkamadan geri gönderilmiştir. Öyküyü şöyle anlatıyor Aslan:

Halil Paşa'nın Trabzon'a geleceği Mart 1921 başlarında haber alınmış ve 12 Mart 1921'de İcra Vekilleri Hey'eti aldığı kararla memlekete gelirse alınmamasını ve sınır dışına çıkarılmasını istemiştir. Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Reisi [Genel Kurmay Başkanı] İsmet imzasıyla, 23 Mart 1921'de gönderilen yazıda şöyle denmektedir: “Halil Paşa'nın Trabzon'a çıkmasına müsaade edilmeyerek, iadesi lazımdır.”

Aslan bundan şu sonucu çıkarıyor: “... Halil Paşa Anadolu'ya gelmek istemiş, hatta Trabzon'a kadar gelmesine rağmen TBMM hükümetinin emriyle memlekete sokulmayarak geri gönderilmiştir”.²²

Burada genel bir yanılmanın ilginç bir tezahürünü görüyoruz. Evet doğrudur, Ankara hükümeti Halil Paşa'nın Trabzon'a çıkmasını, daha genel olarak ülkeye girmesini yasaklayan bir karar almıştır. Kendisi solcu olmamasına rağmen Yavuz Aslan da birçok solcu gibi Ankara ve Mustafa Kemal'in Anadolu'da duruma bütünüyle hâkim olduğu yanılmasıyla, kararın varlığını görünce muhtemelen Halil Paşa'nın ülkeye giremediği sonucuna sıçramıştır. Oysa durum hiç de öyle olmamıştır. Zürcher'e kulak verelim: “Şubat'ta²³ Trabzon'a gelen Halil'e (Kut) bu ülkede kalamayacağı bildirildi. Yahya Kâhya'nın ve milislerinin yardımıyla üç ay kalmayı başardıysa da, sonunda (Mayıs'ta) ayrılmak ve Batum'da yerleşmek zorunda kaldı.”²⁴ Zürcher ille doğruyu biliyor diye bir şey yok. Biz bir de Halil Paşa'nın kendi ifadesine başvuralım.

Halil Paşa 8 Nisan 1921'de Trabzon'dan Moskova'daki Enver Paşa'ya yazdığı mektupta şöyle diyor:

22 Mart'ta Trabzon'a geldim. İskele'de Anadolu hâricine çıkarılmaklığım hakkında Ankara'dan emir geldiği tebliğ olundu. Bu emrin i'tâsı [verilmesi] halk üzerinde fenâ te'sîr yapacağından (...) İstanbul'a giden refikamın [eşimin] avdetine kadar burada *teşkilâtımıza merbût kuvvete istinaden* [örgütümüze bağlı güce dayanarak] kalacağım (...) vakitsiz mücâdele açmağa da taraftâr değiliz.²⁵

Burada altını çizdiğimiz kelimeler o dönem Anadolu'su hakkında solda yaygın

22 Aslan, a.g.y., s. 358-359 ve 359n.

23 Bu tarih yanlıştır. Birazdan göreceğimiz gibi Halil Trabzon'a 22 Mart'ta gelmiştir.

24 Zürcher, a.g.y., s. 193. Batum (en azından başlangıç aşaması için) yanlıştır. Halil Paşa Trabzon'dan Tuapse'ye geçmiştir.

25 Yamauchi, a.g.y., s. 181-182. Vurgu bizim.

olan önyargıların çürütülmesi bakımından sayısız örnekten biridir. Halil Paşa İcra Vekilleri Heyeti (Bakanlar Kurulu) ve Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Başkanı'nın (Genelkurmay Başkanı) kararlarına rağmen, "teşkilatımıza merbut kuvvete istinaden" Trabzon'da kalmayı başarıyor. Yani Anadolu'nun her yerinde Mustafa Kemal'in sözü geçmiyor! Durumu kavramamakta direnenler aslında Millî Mücadele'yi yanlış anlamakta direniyorlar demektir. Mustafa Kemal 1921 ortalarına doğru bile hâlâ Anadolu'nun "tek adam"ı değildir.

Öte yandan, bu verilerle birlikte artık Halil Paşa'nın Trabzon'da Küçük Talat'a katıldığını kesin olarak biliyoruz. Halil Paşa'nın Trabzon'a çıkmakla yetinmediğinden, orada en az birkaç hafta kaldığından da eminiz. Zira Enver Paşa Halil Paşa'ya Moskova'dan Trabzon adresine bir mektubu 22 Nisan tarihinde yollamıştır.

Yani argümanı bıraktığımız yere dönecek olursak Küçük Talat ile Halil'in 15'lerin ölümü hakkında yüz yüze konuşmamış olmaları olanaksızdır. Üstelik bunlar sadece siyasi olarak kaderlerini birleştirmiş insanlar da değildir. İnsani düzeyde de çok yakındırlar. Küçük Talat'ın mektubunun başını okumak bunu anlamak için yeterlidir: "Halil, ben seni cidden severmişim. Vapur giderken seni görmemek için kaçtım. (...) Sizin gittiğiniz gece hemşirenin [kızkardeşimin] siniri tuttu. Ağladı. O ağlarken ümid ağladı ve sana, Safiye'ye, çocuklara uzun uzun du'âlar ettim".²⁶ Bu durumda kim kimden neyi nasıl ve neden gizleyecek ki?

Halil ile Küçük Talat'ın son günlere kadar Trabzon'da birlikte kalmış olduğu biraz dolambaçlı bir yoldan kanıtlandıktan sonra soruyu bir daha soralım:

4) En az bir ay boyunca Trabzon'da birlikte yaşamış, aralarında su sızmayan iki arkadaşı, neden biri Trabzon'dan ayrılana kadar bu meseleyi konuşmamış olsunlar? Bütün bu uzun birliktelikten sonra Talat beş ay önce yaşanmış bir olayı neden şimdi birden ilk defa anlatıyormuş gibi mektuba yazıyor? Bizim cevabımız açık: Küçük Talat **bunu** yazmıyor, **başka bir şey** yazıyor. Yeni öğrendiği, kendisinin de Anadolu'da barındırılmayacağıdır. "Binâenaleyh" Moskova'ya veya Şark'a taşınmak zorunda kaldığında kendini sağlama almaya çalışıyor. Öykü bu amaçla yazılmıştır ve tam da amaç bu olduğuna göre öykü uyduruktur.

Böylece, bu çok önemli tarihi belgenin röntgenini çekmiş oluyoruz. Bu bir **itirafname** olarak okunmalıdır. Bu, mahkeme önünde sorgu sırasında söylenen ya da yazılı olarak verilen bir ifade olsa bir **ikrar belgesi** olarak anılırdı. Belgeyi okumayı bilen için Küçük Talat kendi suçunu ve muhtemelen daha geniş olarak İttihatçılığın ve Enver Paşa'nın suçunu itiraf etmiş oluyor!

Küçük Talat'ın katil olduğu konusundaki deliller bundan ibret değildir. Şimdi Halil Paşa'ya daha sonra yazdığı bir başka mektuba geçiyoruz. Küçük Talat, doğru olarak tahmin ettiği üzere, bir süre sonra Trabzon'dan ayrılmak zorunda kalmıştır. Ama öyle görünüyor ki, yurtdışına çıkmadan önce bir süre İstanbul'da kalabilmiştir. 29 Mayıs'ta İstanbul'dan yazdığı bir mektuptaki şu satırlar, hem ruh durumunu hem de yaşadığı korkuları çok güzel anlatıyor:

Bolşeviklere karşı mevki'imın tamamen taht-ı emniyete [güvenlik altına] alınması elzem olduğuna göre Yoldaş Ali Oruç [Enver Paşa'nın kod adı] tarafından da

26 A.g.y., s. 209.

Bir ihtilal olarak Millî Mücadele (3): Mustafa Suphi'leri kim öldürdü?

Mustafa Subhi'den bahsedilmeyerek dünya içtima'î inkılabına şiddetle taraftâr ve Mustafa Kemal Partisine tamâmiyle aleyhtâr ve Bolşeviklere karşı ve muhib²⁷ [sevgi dolu] olduğum hakkında ciddi telgraflar verdirilmesi az çok maksadı te'min edecektir. Buna ihtiyaç olduğu ma'lûmunuzdur.²⁸

Buradaki “tamamen emniyet altına alınması” kaygısını başka nasıl okumak gerekir? Hiçbir İttihatçı'nın durumunun Bolşevikler nezdinde güvenceye kavuşturulması gerekmezken Küçük Talat'ın “mevkiinin” neden güvenceye kavuşturulması gerekiyor? “Mustafa Subhi'den bahsedilmeyerek” neden giriyor buraya? “Buna ihtiyaç olduğu” neden “ma'lûmunuzdur”? Elbette, Halil'e yolladığı diğer mektupta dolaylı yoldan ikrar ettiği gibi, 15'lerin katliamını organize eden o olduğu için.

Küçük Talat'ın kaygılarında haksız olmadığı bir başka belgede ortaya çıkıyor. Şimdi sözünü edeceğimiz belge, bir bakıma İttihat Terakki'nin kirli çamaşırlarının ortaya dökülmesi anlamına geliyor. İttihatçılık artık hızla yenilgisine doğru ilerlemektedir. Enver Paşa 1921'in yaz sonuna doğru Moskova'dan ayrılmış ve gizli olarak da olsa Türkiye'ye girebilmek üzere Kafkasya'ya geçmiştir. Bundan kısa bir süre sonra da Sakarya meydan muharebesini kazanan Mustafa Kemal Paşa karşısında yenik düşüğünü anlayarak Orta Asya'da anti-Sovyetik macerasına girişecek ve hayatını yitirecektir.

Enver'in Moskova'dan ayrılırken vekili olarak arkasında bıraktığı Hüseyin Fevzi Bey, bir süre sonra Ankara hükümetinin Moskova Büyükelçisi Ali Fuat Paşa'ya sığınacak ve ona Enver'in faaliyetlerine ilişkin bir rapor sunacaktır. Son derecede ilginç bir dizi noktayla dolu bu raporun 1. Maddesi bizim buradaki tartışma konumuzla doğrudan ilgilidir: “1-Enver tarafından tezkiye edilen [lehinde olumlu konuşulan] her şahıs Rusya dahiline serbest girebilir ve çıkabilir (Hatta Rusya'nın menfuru [nefret konusu] olsa bile (mesela Küçük Talat gibi).”²⁹

Görüldüğü gibi, bütün bu tartışmadan muhtemelen haberi bile olmayan ikinci kademe, adı dahi duyulmamış bir İttihatçı, Küçük Talat'ın “Rusya'nın menfuru” olduğunu biliyor. (Neden “ma'lûmunuz” olduğu şimdi daha iyi anlaşılıyor!) Aslında bambaşka bir konuda yazılmış bir rapor, burada verdiği örnekle iki olguya berrak bir ışık tutmuş oluyor: (1) Küçük Talat'ın bütün çırpınılarına rağmen “menfur” olmaktan kurtulamadığı ortaya çıkmaktadır. Tarih, muhtemelen Temmuz 1921'dir. Her hâlükârda Talat'ın Türk ve Rus komünistleri nezdinde durumunun “ıslahı” için mektup üzerine mektup yazdığı günlerden sonradır. Yani bütün ricaları Talat'ı Ruslar tarafından nefret edilen adam olmaktan kurtaramamıştır. (2) ***Sovyetlerin 15'lerin katilinin Küçük Talat olduğunu bildikleri anlaşılmaktadır.*** Bu bize Türkiye

27 Burada belli ki mektupta “ve” sözcüğünden önce bir başka sözcük vardır ama dizgi yapılırken atlanmıştır.

28 Yamauchi, a.g.y., s. 223. Ayrıca: Şevket Süreyya, a.g.y., s. 570. Şevket Süreyya sık sık yaptığı gibi, bu mektubu da özetlemekle yetinmiştir: “Bolşeviklere karşı mevkiimin tamamen emniyet altına alınması lazım olduğuna göre, Yoldaş Ali tarafından dünya içtimai inkılabına tamamiyle taraftar ve Mustafa Kemal partisine şiddetle aleyhtar olduğuma dair ciddi telgraflar verdirilsin...”

29 Emel Akal, *Moskova-Ankara-Londra Üçgeninde İştirakiyuncular, Komünistler ve Paşa Hazretleri*, İstanbul: İletişim Yayıncılık, 2013, s. 169.

solundaki tartışmalar açısından önemli bir ışık sağlamaktadır. Geri döneceğiz.

İttihatçılar Mustafa Suphi'yi neden öldürttü?

15'lerin katledilmesi büyük bir tarihi olaydır. Alman devrimci sosyalist hareketi için Rosa Luxemburg ile Karl Liebknecht'in öldürülmesi ne ise, Türkiye'de bizler için Mustafa Suphi ve Ethem Nejat'ın, yani Türkiye komünizminin iki ana kaynağı olan Ekim devriminin mirasını cisimleştiren önder ile Alman Kasım devriminin içinden gelen en ileri önderin birlikte katledilmesi de o kadar önemlidir. Ancak burada bir de gerçekçi saptama yapmalıyız: Ethem Nejat'ın ileride daha derinlemesine araştırılması mutlaka gerekir, ama Mustafa Suphi Türkiye komünizmi için **özel bir tarihi önderdir**. 15'lerin öldürülmesinin esas nedeni de Mustafa Suphi'nin bertaraf edilmesidir. İttihatçılar Suphi'yi öldürmeyi hedeflemişler, ayrıca yoldaşlarını da katlederek partiye ağır bir darbe vurmuşlardır.

Enver Paşa çizgisini sadık biçimde izleyen İttihatçıların Mustafa Suphi'yi öldürmek isteyişinin nedeni nedir? İttihatçılar ile TKF'nin arasındaki bu çelişkiyi anlamamanın yolu, bizim bu yazının ilk faslında yaptığımız gibi, Millî Mücadele'nin burjuva önderliği içinde Enver Paşa'nın Ankara'nın resmî İstanbul hükümeti karşısında yarattığı ikili iktidar bir üçüncü iktidar odağı olarak ele alınmasını gerektirir. Türkiye solunun İttihatçılığın 15'ler cinayetindeki yerini tam olarak içselleştirememesinin bir nedeni de Enver Paşa'nın 1920-21 döneminde Millî Mücadele içindeki konumunu küçümsemekten kaynaklanır.³⁰

Mustafa Suphi, daha komünist olmadan önce İttihat ve Terakki'nin muhalifi olan bir aydın ve politikacıydı. Bu yüzden 1913'te sürgüne yollandığı biliniyor. Ama muhalefetinin esas etkili olmaya başlaması, Ekim devrimi sonrasında komünist olduktan ve Türkiye komünistlerinin erkenden önderi haline geldikten sonra gerçekleşmiştir. Mustafa Suphi Nisan 1918'den itibaren çıkarmaya başladığı siyasi organ olan *Yeni Dünya* gazetesinde İttihatçıların Cihan Harbi'nde güttükleri politikaları yerden yere vuran bir siyasi doğrultu benimsemiştir. Lenin'in Cihan Harbi'ne katılan bütün büyük ülkelerin, sosyo-ekonomik açıdan emperyalist olarak nitelenebilecek olsalar bile savaş içindeki konumlarını "emperyalist" olarak nitelemesine bağlı olarak, Mustafa Suphi de İttihatçı Triumvira'nın (Enver Paşa, Talat Paşa, Cemal Paşa) politikasını "paşalar emperyalizmi", "Osmanlı emperyalizmi" ve benzeri terimlerle mahkûm etmiştir.

Bunun bazı örneklerine değinmemiz yararlı olacaktır. *Yeni Dünya* yayınlanmaya başlayınca, Osmanlı devletinin elçisi Galip Kemali Bey gazetesinin varlığını Sovyet Dışişleri Komiserliği nezdinde protesto etmiş ve yayınının durdurulmasını talep etmiştir. Bunun üzerine Mustafa Suphi gazetesinin 30 Mayıs 1918 tarihli 3. sayısında İttihat ve Terakki'ye ağır eleştiriler yöneltmiştir. Elçi Sovyet Dışişlerine bir ikinci nota verince Mustafa Suphi 4. sayıya da (15 Haziran 1918) bir yazı yazarak "paşalar emperyalizmi[nin] (...) intihâ bir tehaffuz [tükenmeden korunma] gayesi" güttü-

30 Dikkat edilsin: İttihatçılığın Millî Mücadele içindeki yerinin küçümsenmesinden değil (bu birçok yazar için doğru değildir), Enver Paşa'nın Mustafa Kemal'e alternatif bir iktidar alternatifi olmasının küçümsenmesinden söz ediyoruz.

Bir ihtilal olarak Millî Mücadele (3): Mustafa Suphi'leri kim öldürdü?

ğünü ileri sürmüştür.³¹ Gazetenin aynı sayısında Cihan Harbi içinde olan biteni M. Nazmi şöyle yazıyordu:

Bu fecâyii [faciaları] düşünen ve icra eden Türkiye'deki emperyalist hükümetin icra hususundaki tarz-ı hareketi [hareket tarzı] de pek fecîyâne olmuştur. Mıntıka-i harpte muzır [savaş bölgesinde zararlı] addedilerek dâhil-i memlekete [memleket içlerine] sevk edilmek bahanesiyle memleketlerinden çıkarılan Ermeni milleti, kadın, çoluk çocuk cümlesi hükümet tarafından yollarda tertip edilmiş çeteler tarafından hem soyulmuş ve hem de kurşuna dizilmek, suya atılmak ve yakılmak suretiyle imha edilmiştir, ki binnetîce [sonuç olarak] bugün Türkiye'de Ermeni nâmı altında yaşayan bir adama rastgelmenin kabil [olanaklı] olamayacağını söylemek mübalâğadan âri [abartma olmaksızın] ve hakikati ifade eder bir sözden başka bir şey değildir.³²

Mustafa Suphi, Komünist Enternasyonal'in Birinci Kongresi'nde (1919) yaptığı konuşmada da İttihatçıları "Türk emperyalizmi" olarak nitelemiştir.

Burjuva gazeteleri sütunlarında bize karşı şöyle sorular yöneltildi: "Müslüman dünya, Türk Ordusunun Asya içlerindeki zaferini kutlarken Türk-Tatar ulusunun en kutsal duygularına ve dinine karşı gelen bu insanlar kim? Bu kişiler hangi dine mensup, Milliyetleri nedir?" Ve elçilik bu uhrevi [ahirete ait] sorularla bütün Doğu Müslüman dünyasının kafasını karıştırmaya çalışırken, biz, Türk komünistleri, bütün yeryüzünün vatanımız ve insanlığın ulusumuz olduğunu açıkça belirttik. Böylece, devrimin kıvılcık bayrağını cesurca kaldırarak Türk emperyalizminin etrafında toplanmış bu tür insanlara, bu tür akımlara karşı koymaya karar verdik. Fikirlerimizin gerçekleşmesi uğrunda zaman zaman durakladık. Fakat bugün bütün Doğu bizimle beraberdir. Yoldaşlar, İngiliz-Fransız hayâsızları Türk emperyalistleriyle birlikte İstanbul'u işgal edince bizlere karşı yöneltilen bütün iftiralar kesildi ve mazlum fakir halk için büyük Rus Devriminden daha iyi bir yandaş olmadığı açıkça ortaya çıktı.³³

Böylece, Mustafa Suphi ve arkadaşlarının İttihatçı önderliği tutarlı biçimde "emperyalist" olarak nitelediğini görmüş bulunuyoruz.³⁴ Bu niteleme, son derecede

31 Mete Tunçay, *Mustafa Suphi'nin Yeni Dünyası*, BDS Yayınları [yer ve tarih verilmemiş], s. 62. 32 A.g.y., s. 127.

33 Mustafa Suphi, "Yazılar ve Konuşmalar", *Devrimci Marksizm*, sayı 41-42, Kış-Bahar 2020, s. 198-199.

34 Bir parantez açarak Mustafa Suphi'nin bu siyasi kadronun psikolojisini de çok iyi kavramış olduğuna işaret etmek isteriz. Bir kere, başka yazı ve konuşmalarımızda ifade ettik, Enver Cihan Harbi'nin başından itibaren kendisini hastalıklı biçimde bir ara bütün Avrupa'yı bir uçtan diğerine fetheden Napolyon Bonapart'la karşılaştırma tipi bir hastalık içine girmiştir. Türki ve Müslüman halklarının kurtuluşu konusunda söylenenler retorikten ibarettir. Cihan Harbi sırasında amaç kuşkusuz bu halkları Osmanlı Sultan-Halifesi'nin tebaası haline getirmektir. Ancak Cihan Harbi'nden sonra her bir İttihatçı liderin kendine özgü hayaller de kurduğu anlaşılıyor. Örneğin Halil Paşa,

ironik bir sonuç doğuruyordu. Enver 1920'den itibaren Mustafa Kemal ile Anadolu direnişinin önderliği üzerinde bir mücadeleye girdiğinde esas stratejisi Sovyet Rusya'nın ağırlığını arkasına alma çabası olmuştur. Bunu sağlayabilmek için Müslüman halklar arasındaki çok büyük itibarından yararlanarak (başka şeylerin yanı sıra artık "Halife'nin kayınbiraderi"dir!) Sovyet Rusya'ya, kendisinin İngiliz emperyalizmine karşı bu halkları harekete geçirebileceğini vadedmektedir. İslam dünyasının emperyalizme karşı mücadelesini politikasının merkezî yönelişi haline getirmiş olan bir akım, Komintern'in Türkiye seksiyonunca emperyalizm ile suçlanmaktadır!

Buna Mustafa Suphi'nin, erkenden, Türkiye'nin işgal ve bölüşülmesine karşı mücadele etmekte olan iki burjuva önderlik arasında açık bir ayırım yapmasını da eklemek gerekir. Mustafa Suphi Mustafa Kemal'i Türkiye'nin meşru burjuva önderliği, Enver'i ise devrime müdahaleye hakkı olmayan bir halklar düşmanı olarak görmektedir. Bu politikasını erkenden belirlemiş, bundan hiç sapmamıştır. Hayatında yazdığı en önemli politik yazılardan biri olan "Tarihi Vazife" yazısında (Temmuz 1920) bu ayırımı en açık terimlerle ilan eder:

Geçen Balkan ve son Avrupa kasaplıklarında bahtsız Anadolu rençperlerinin kanının dökülmesine; çılğınca, merhametsizce o şekilde muharebeye karşı durmuş iken, Mustafa Kemal Paşa'nın yaklaşık bir yıl önce bize, Odesa'da iken bildirdiği isyana razı ve taraftar olduk ve bugün Antanta [İtilaf devletleri] yağmacılığı karşısında büyük bir cephe açan Kuvayı Milliye ordularının başarısına yardımcı oluyoruz. Birbirine zıt gibi gözükken eski ve yeni bu vaziyeti kısaca da olsa tarihi tahlilden geçirmeye ve tuttuğumuz yolu aydınlatmaya mecburuz.³⁵

TKF ile İttihatçılık arasında bu siyasi çelişkiler birçok olayda çok somut ifadelere bürünmüştür. Burada üç uğrak özellikle önemlidir. Birincisi, Kafkasya üzerine verilen siyasi mücadeledir. Kafkasya, Enver'in daha Cihan Harbi'nin başından itibaren dünya politikasında stratejik merkez olarak belirlediği coğrafyadır. Mustafa Suphi 1920-21 kışını Taşkent'te geçirirken, bu coğrafyanın merkezi olarak bellenen Azerbaycan ve Bakû'da İttihatçılığın ağır topları Türk Komünist Fırkası adında bir parti kurarak (sadece Mustafa Kemal'in resmi TKF'si olacak değil ya, bu da Enver'in "muvazaa partisi"dir!) Sovyet Rusya ile ilişkileri sıkılaştırmanın

oğlunun adını belli ki boşuna Cengiz koymamıştır. Şevket Süreyya, Halil Paşa'dan şu alıntıyı yapıyor: "Ver elini Çin Türkistan'ı! Duyduğuma göre Cengiz senin bağrından türemiş, o halde tamam; benim de Cengiz adında bir oğlum var. Oğlum Cengiz'i, Türkistan tahtına oturtacağım!" (a.g.y., s. 513) Bu adamlar İngiliz'i kovup Müslüman ve Türki dünyayı kendi kulları haline getirme hayali ile yaşıyor. Yeri gelmişken Enver Paşa'nın da hiç göremediği oğlu Ali (Enver'in o aşamadaki kod adıdır bu aslında!) için hayal ettiği geleceği de eşi Naciye Sultan'a yazdığı bir mektuptan okurumuza aktaralım: "O, biliyorsun ya? O, biz ihtiyarladığımız zaman, başladığımız işi ileri götürecektir. O İngilizlerin, Fransızların lâşeleri üzerinden, İslam bayrağını ileri götürecektir. Bütün Şarkı, Garbı kurtaracak. (...) Her yerde onun sözü yürüyecek. O hürmet bulacak, ün alacak. O değil yalnız bizim, ailemizin, belki bugün ben hiçbir iş yapmaya muvaffak olamadığım halde, beni yine nâci (kurtarıcı) gibi seven 400 milyon Müslümanın da gözbebeği olacak" (a.g.y., s. 579).

35 "Mustafa Suphi: Yazılar ve Konuşmalar", a.g.y., s. 196.

Bir ihtilal olarak Millî Mücadele (3): Mustafa Suphi'leri kim öldürdü?

bir aracı olarak kullanmayı amaçlamışlardır. Ama Mustafa Suphi Azerbaycan Sovyetleştirildikten hemen sonra 27 Mayıs 1920'de Bakû'ya gelir gelmez bu partiyi dağıtmış, has İttihatçıları uzaklaştırmış ve Bakû "gruppa"sını ele geçirmiş, Türkiye İştirakiyün Teşkilatı'nın ana örgütü haline getirmiş ve TKF'nin Eylül'de toplanacak Birinci (Kuruluş) Kongresi'nin hazırlıklarının örgütsel motoru olarak bu örgütü seferber etmiştir.

İkinci moment, Bakû Doğu Halkları Kurultayı'dır. Diğer İttihatçılar onun adına birçok temas ve faaliyet yürütmekte olsa da Enver kendisi Rusya'da nihayet Haziran 1920'de sahneye çıkmış ve Bakû Doğu Halkları Kurultayı'nda boy göstermiştir. Kurultay'da Enver'in konuşmasına muhtemelen TKF'nin perde arkasında yaptığı itiraz dolayısıyla izin verilmemiş (Mustafa Suphi divan üyesidir), ama yine de bildirisi başka biri tarafından okunmuştur. Bildirinin okunacağını divan başkanı Zinovyev tarafından açıklandığı andan itibaren salondaki TKF'liler dinmek bilmeyen bir aleyhte tezahürata girişmişlerdir. Kurultay'da delege olarak bulunan Şevket Süreyya'nın kaleminden olan biteni okumak oluşan düşmanlığı iyi kavramak için yararlı olacaktır:

Reis [Zinovyev], vakti gelip, Nutkun okunacağını açıklayınca, Türk komünistleri sırasından şiddetli direniş ve protesto gösterileri geldi:

"- Kurultaya değil, Halk Mahkemesine!"

çığlıkları durmadan tekrarlanıyordu. Daha ağır sözler de vardı. (...) Türkiye Komünist Partisi Grubu olarak yığınlaşanlar, bu okunuş sırasında da rahat durmuyorlardı. Öyle ki, salondaki topluluk bu defa Enver Paşaya, Enver Paşanın adına veya okunan sözlerine karşı, nasıl bir reaksiyon göstermek gerektiğinde karışıklığa düştü. Alkışlayanlar veya alkışlarken susanlar, bağırانlar ve bağırانmayanlar, birbirine karıştı.³⁶

Ayrıca, muhtemelen TKF'lilerin basıncı altında bildirinin sunuluşundan sonra Divan, İttihatçılığı kınayan ve işçi ve köylüleri devrime çağırان bir bildiriye oynatmıştır. Bildiri, Mustafa Kemal'e ve bütün burjuva önderliklere karşı mesafesini almaktadır. Ama Enver hakkındaki madde çok daha ağırdır:

Kurultay, geçmişte emperyalistlerin bir grubunun çıkarları için Türkiye'nin işçi ve köylülerini kıyıma götüren ve böylelikle Türkiye'nin emekçi yığınlarını zenginlerin ve yüksek rütbeli subayların çıkarları uğruna iki kat tehlikeye sürükleyen hareketin liderlerine büyük ihtiyatla yaklaşılmasının gerekli olduğunu ifade eder. Kurultay bu liderlere bugün artık halka hizmet etmeye hazır olduklarını eylemleriyle kanıtlamalarını ve eski yanlışlıkları için kendilerini affettirmelerini önerir.³⁷

Böylece Bakû, Enver ve arkadaşlarını mahkûm etmiş olmaktadır! Toplam olarak

³⁶ A.g.y., s. 544.

³⁷ Bkz. Gerçek gazetesi, "Bakû Birinci Doğu Halkları Kurultayı'nın 100. yıldönümü (3): Bakû Kurultayı'nda Türkiye", 3 Eylül 2020, https://gercekgazetesi.net/teori-tarih/baku-birinci-dogu-haklari-kurultayinin-100-yildonumu-3-baku-kurultayinda-turkiye_

tablo korkunçtur. 1920 Haziran ayında Moskova’da büyük bir itibar ile karşılanan Enver Paşa’nın bütün iddiası İslam dünyasında İngiliz sömürgeciliğine karşı bir ayaklanmanın önderliğini yapabileceğidir. Bu, dünya çapında devam etmekte olan uluslararası iç savaş bağlamında İngiltere ile boğaz boğaza mücadele etmekte olan Sovyet Rusya için önemli bir koz gibi görünmektedir. Elbette Sovyet önderleri hayal görmemektedirler. Onlar için Enver’in asıl değeri, Mustafa Kemal’in İngilizlerle anlaşıp Sovyet Rusya karşıtı kampa geçmesine karşı bir koz oluşturmalarıdır. Ancak ikinci düzeyde İngiliz emperyalizmine bir tehdit olması Sovyet Rusya açısından bir başka avantaj olabilir.³⁸

Bütün bu mülahazalarla, onu alıp Komintern Başkanı Zinovyev’in treninde Bakû’ya götürür Komintern İcra Kurulu. Bakû’da Müslüman delegeler en büyük ağırlığa sahip gruptur. Enver Paşa’nın Müslüman delegelerden, muhtemelen daha ziyade partisiz grubun delegelerinden,³⁹ muazzam bir ilgi ve hayranlık ifadesine mazhar kaldığını daha önce anlatmıştık, durumun iyi kavranması için yeniden aktaralım:

Enver Paşa’nın Müslümanlar üzerindeki nüfuz-u azamı [büyük etkisi]! O ne cazibe, o ne kerametler? Meclis açılmıştı. Nutuklar devam ediyordu. Birden localardan birinde Enver görüldü. Müslümanlar Enver’i görür görmez kıyametler koptu. Herkes meclisi bırakarak etrafını ihata etti [kuşattı]. Kimi alnını öpüyor, kimi arkasını okşuyor, kimi elbisesine temas ediyor, kimi hayran hayran yüzüne bakıp duruyor. Onu adeta fevkal-beşer bir mahluk telakki etmek [insan üstü bir yaratık olarak görmek] istiyorlar. Etrafını tavaf edip durdular. Görüp de hayretlere düşmemek mümkün olmuyor. (...) İslam âlemini tahrik için öyle müessir [etkili] bir şahsiyet ki!.. O kadar şöhret kazanmış ki İslâm âlemi arasında adeta bir timsal-i ittihad ve necat [bir birlik ve kurtuluş sembolü] olmuş, onu bilmeyen, işitmeyen zannetmem ki hiçbir Müslüman olsun.⁴⁰

İşte tam da kendi ortamında Enver Paşa, deyim yerindeyse, “görücüye çıkmaktadır”. Tam binlerce Müslüman delegeye hitap etme fırsatı doğmuşken konuşmasını yapmasına izin verilmemiştir. Konuşma okunurken yuhalanmıştır. Delegelerin kafası allak bullak olmuştur. İslam âlemindeki büyük itibarının üzerine bir kuşku düşmüştür. Kafkasya üssünden kovulduktan sonra şimdi de Müslüman halkların önderliğinin önüne engel olarak çıkmıştır Mustafa Suphi.

Üçüncüsü, en genel anlamda Enver’in siyasi projesi ile Mustafa Suphi’nin siyasi projesi her alanda daimî bir yarış içindedir. Gerek siyasi destek bakımından, gerekse finansal destek, Enver’in hareketi ile TKF her ikisi de Sovyet Rusya’ya, ondan bütünüyle bağımsız olarak düşünülemeyecek genç Azerbaycan Sovyet yönetimine, nihayet Komintern’e bağlıdır. Birinin aldığı parasal destek ötekine verilenin azal-

38 Aslında bu mesele burada anlatılandan çok daha karmaşıktır. Aşağıda Karl Radek’in inisiyatifliyle başlayan bu politik yöneliş ayrıntılı olarak tartışılacaktır.

39 Bakû’da iki büyük delege grubu vardır. Biri kendi ülkelerinin Komünist Partisi’ne bağlı olanlar, öteki ise partisizler.

40 Aktaran Emel Akal, a.g.y., s. 171.

ması anlamını taşır.

Kısacası, Mustafa Suphi ve TKF Enver'in **stratejik** yaklaşımının merkezinde yer alan unsurlara karşı bir engel olarak ortaya çıkmış bir siyasi rakip olarak sivrilmektedir. Siyasi sahneden elenmesi, Enver ve İttihatçılığın önünü önemli ölçüde açacaktır. Enver için elbette esas rakip Mustafa Kemal'dir. Üstelik çok zorlu bir rakiptir, ama o, **çok riskli bir iş yapmaktadır**. Şayet Yunanistan karşısında sendeler, zafer kazanamazsa hızla devrilebilir. Enver esas olarak Mustafa Kemal'in ayağının kaymasını beklemektedir. Oysa Mustafa Suphi, henüz güçsüzdür, ama arkasında Sovyet Rusya vardır. Mustafa Kemal'in ayağı kaydığına Sovyet Rusya kime teveccüh gösterecektir? **Bu, sınıf mücadelelerinin gelişme seyrine göre Enver yerine Mustafa Suphi olabilir**. O zaman Enver'in bütün stratejik yatırımı, bütün stratejik sabrı, bütün kurnazlığı boşa gitmiş olacaktır! O nedenle, böyle bir rakibi ortadan kaldırmak Enver'in önünü açacaktır.

Çelişkilerin çok derine gitmesi, ama aynı zamanda Bakû'da tam bir dramatik yüzleşme olarak cisimleşmesi, Enver ve arkadaşlarına Mustafa Suphi'yi ortadan kaldırmak için yeterince gerekçe sağlamaktadır. Bir kere, karşımızda bir katiller çetesi olduğunu bir an bile unutmamamız gerekir.⁴¹ İttihat ve Terakki henüz iktidara gelmemiş bir devrimci örgütken yeraltı ve konspirasyon becerileri devrimci mücadele için son derecede önemli kazanımlardı. Ama 1912-13 Termidorundan sonra,⁴² bu çete artık bir devrimci muhalefet değil, kendisi hükümet iken, Teşkilatı Mahsusa olarak örgütlenmiş ve başka çeşitli suçların yanı sıra Ermeni soykırımını düzenlemişti. 15'lerin katledilmesi gibi bir cinayete kolayca başvurabilecek tıynetle bir hareketten söz ediyoruz.

Elbette bunun Sovyet topraklarında yapılması düşünülemezdi. Buna karşılık, Türkiye topraklarında yapılacak böyle bir operasyon neredeyse bir taşla iki kuş vurmak gibidir. Bir yandan, Enver'in Mustafa Kemal'in yerini alması konusunda en büyük rakip olan Mustafa Suphi bertaraf edilirken, bir yandan da Türkiye toprakları üzerinde hukuki sorumluluk Ankara hükümetinin olduğu için cinayet yeterince ustalıklı, illüzyonistlere özgü tekniklerle sahnelenirse, bunun Ankara ile Moskova'nın arasını açması sağlanmış olacaktır. Başka bir cinayet saiki aramak gerekir mi?

Enver Paşa'nın sorumluluğu meselesi

Küçük Talat'ın cinayet mahallinde baş örgütleyici konumunda olduğu bizce bütünüyle sübut bulmuştur. Şimdi sorulması gereken ve tarihi sicil açısından önem ta-

41 Bu meseleye biz komünistler açısından çok önemli bir başka boyut vesilesiyle yeniden döneceğiz.

42 Termidor yani devrimin kendi zemininde gericileşmesi konusunda bkz. Gerçek gazetesi, "Balkan Harbi: 1908 devriminin "Termidor"u", 6 Eylül 2012, <https://gercekgazetesi.net/teori-tarih/balkan-harbi-1908-devriminin-termidoru>. Bu gericileşmeyi *Türkiye'de Sınıf Mücadeleleri, cilt 1: 1908-1980* başlıklı kitabımızda (4. Basım, İstanbul: Yordam Kitap, 2016), "Hürriyet Devrimi" başlığını taşıyan Ek'in ikinci bölümünde ("İttihat ve Terakki ya da Jön Türkler"), ayrıca "Sınıf Mücadelesi Olarak Ermeni Soykırımı" (*Devrimci Marksizm*, sayı 23, İlkbahar 2015, s. 65-67) başlıklı yazımızda ayrıntılı olarak ele almış bulunuyoruz.

şıyan soru, Küçük Talat'ın (muhtemelen o dönemde hep yanında olan Nail ile, hatta belki de henüz Trabzon'a gelmemiş olan Halil ile birlikte) somut icrasını planladığı cinayetin ilk kararının verilmesinde Enver'in bir rolü olup olmadığıdır.

İlk elde söylenebilecek şey şudur. Bakû Kurultayı sona erer ermez Enver Paşa yine Zinovyev'in treninde Moskova'ya seyahat etmiş, oradan da gecikmeksizin Almanya'ya, eşi Naciye Sultan'ın yanına dönmüştür. Üstelik uzun kalacaktır. Komintern'in İslam âlemine projeksiyonu gibi düşünülmüş İslam İhtilal Cemiyetleri İttihadi'nin daha sonra Moskova'da düzenleyeceği Birinci Kongresi'in hazırlıkları için çalışmalar yapacak, İsviçre ve İtalya'ya seyahat edecektir. Moskova'ya 1921 bahar aylarında, yani Mustafa Suphi ve arkadaşları öldürüldükten sonra dönmüş olması ihtimali yüksektir. Dönem haberleşmenin bugünkü gibi anlık olduğu bir dönem olmaktan uzaktı. Telgraflar bile bazen ülke içinde dahi ancak birkaç gün sonra alıcının eline geçiyordu. Uluslararası haberleşme daha da zordu. Dolayısıyla, Enver'in katliamı uzaktan yönetmiş ve yönlendirmiş olması neredeyse olanaksızdır. Üstelik, 15'ler olayı çok özel koşullar altında gerçekleşmiştir ve en azından taktik harekatta anbean değişebilecek kararları gerektirebilecek karakterdedir. Böyle bir eyleme uzaktan dâhil olmak o günün koşulları altında bütünüyle olanaksızdır.

Ama Mustafa Suphi'nin ölümüne ilişkin kararın ne zaman verildiğini biliyor muyuz ki? Bu kararın TKF kafilesinin Türkiye'ye gelmesinden veya Erzurum'da tacize ve hakarete uğramaya başladıktan veya Trabzon'a gelecekleri anlaşıldıktan sonra verildiğine dair hiçbir bilgimiz yok. Enver'in Müslüman âlemiyle buluşmak bakımından büyük hayallerle gittiği Bakû'da yaşanan olaylar onu ve sadık yoldaşlarını çok sarsmış olmalıdır. Üstelik çok erken bir yaşında (28) şanı (Resneli Ni-yazi ile birlikte) "Hürriyet kahramanı" olarak bütün Osmanlı ülkesini sarmış, 34 yaşında ülkenin esas hâkimi olmuş, Padişah'ın kızıyla evlenmiş, Hohenzoller'ler İmparatorluğu'nun Kayzeri II. Wilhelm'in şahsi dostu haline gelmiş, bütün hayatı boyunca (başarısız olduğu olaylarda dahi) büyük adam muamelesi görmüş birinin itibarının böylesine hırpalanmış olması psikolojik olarak da çok sarsıcı etkiler yaratabilir. Yukarıda Enver'in henüz bir yaşını bile doldurmamış oğlu için ne denli büyüklenmeler yaşadığını gördük. Aynı yerde düşmanlarına karşı nasıl acımasız ve zalim duygular taşıdığını da gördük. Oğlu Ali'nin İngiliz ve Fransızların "lâşeleri üzerinden" ilerleyeceğini söylediğinde genç kuşaklar kendilerini yabancı bir kelime karşısında bulmuşlardır. Biz anlamını açıklamayı buraya bıraktık: "lâşe", daha basit terimle "leş" demektir, "hayvan ölüsü" demektir. Bebeği hakkında yoğun bir duygu ifade ederken bile böylesine zalim olabilen bir adam için Müslüman düşmanı "gâvurlar"ın "leş"i olur da, ateist Mustafa Suphi'ninki ne olur?

Kısacası, kararın oracıkta Bakû'da verilmiş olması ve Enver'e refakat etmekte olan Küçük Talat ve Nail'e dikte edilmiş olması ihtimali yüksektir. Alparslan Türkeş'in DİSK ve Maden-İş Başkanı Kemal Türkler hakkında eliyle çim keser gibi bir hareket yapmış olduğuna dair bir tanıklık vardır. Biz, Mustafa Suphi'nin idam kararının benzer bir hareket, jest, mimik ile anlatılmış da olabileceğini hayal edebiliyoruz. Bilindiği gibi, mafya liderleri "arkamda şu kadar leş var" diye övünürler. Enver'in hayatının o aşamasında arkasında *milyonlarca* "lâşe" vardır. Böyle bir karar sıradan bir politikacı için olağanüstü zor olabilir. Enver ve sadık arkadaşları için vaka-yı âdiyedendir.

Bir ihtilal olarak Millî Mücadele (3): Mustafa Suphi'leri kim öldürdü?

Burada bir parantez açalım. Enver'in son yıllarda Murat Bardakçı tarafından yayınlanmış olan yazışmalarında da⁴³ Mustafa Suphi'nin kendi arkadaşlarınınca öldürülmüş olduğuna dair bir itiraf olduğu Odatv'de yayınlanan Kerem Çalışkan imzalı bir yazıda ileri sürülmüştür.⁴⁴ Bu konuda kanıt olarak verilen 24 Nisan 1921 tarihli mektubun ilgili pasajı şudur:

Komünist Partisi Reisi Suphi Bey, Bakü'de aleyhimde bulunduğu için biçareyi Trabzon'da evvela karla tükürükle hamallar epeyce ıslattıktan sonra bir motorbotla Batum'a iade etmek üzere yola çıkarmışlar. Halbuki yanında yüz yirmi bin Rus altını olduğundan kendisini zanlarınca yolda öldürmüşler paralarını almışlar. Mamafih bunu benim için yaptıklarından memnun olduğumu ve başkasına söylememelerini tembih ettim. Bence düşman da olsa, madem ki Müslüman, böyle olmamalıydı. Fakat ne çare yazılan çekilirmiş.⁴⁵

Türkiye'de kendisini solda sayan yazarların teorik-politik çalışmadaki yüzeysel, toptancı, nüanslara duyarsız tutumu burada da kendini gösteriyor. Pasaj dikkatli okunduğunda Enver'in kendisi ile ilişkilendirdiği noktanın, yani Mustafa Suphi'nin "Bakü'de aleyhimde bulunduğu için" gördüğü cezanın "Trabzon'da evvela karla tükürükle hamallar epeyce ıslat"ılması olduğu kolayca görülebilir. Enver, cinayeti ise "yanında yüz yirmi bin Rus altını olduğundan kendisini zanlarınca yolda öldürmüşler paralarını almışlar" diyerek başka bir saike bağlamakta ve daha da önemlisi "zanlarınca" diyerek işin bu yanında bir kesinlik olmadığını vurgulamaktadır. İlk bilgi kesindir, ikincisi kendi bilgi kaynaklarının "zanlarınca" öyledir. "Başkasına söylememelerini" tembih etmesi de muhtemelen ilkiyle ikincisi karıştırılabileceği içindir. Yoksa, İttihatçı geleneğin yeraltı çalışmasında yetişmiş insanlar cinayeti zaten nasıl "başkasına söylerler"? Bunu düşünmek bile absürd olur. Bu, kendi iradesiyle Sovyet desteğinin kesilmesi riskini yaratmak olur. Yukarıda Küçük Talat'ın nasıl komünistlerin gazabından ürktüğü için kıvrandığını hep birlikte gördük.

Enver bizce bu mektubu başka bir amaçla yazmıştır. Ve bunda da başarıya ulaştığı bellidir zira Odatv yazarı bu asıl niyete "uyanmamıştır". Mektup tümüyle "-mişli geçmiş" kipinde yazılmıştır. Yani Enver Mustafa Suphi'nin başına gelenleri sadece kendisine aktarılandan bilmektedir. Sadece taciz ve hakaretlerin ve sonra cinayetin ayrıntılarını değil, olan bitenin nedeninin Mustafa Suphi'nin Bakü'da kendisinin aleyhinde bulunması dolayısıyla olduğunu bile başkalarından öğreniyor. Yani Enver mektupta "-mişli geçmiş" kullanarak Mustafa Suphi'nin katli emrini kendisinin vermediği fikrini yaymaya çalışıyor! Odatv yazarı, Mustafa Kemal'i temize çıkaracağım telaşı içinde muhtemelen Enver'in işlenen suçtaki kişisel sorumluluğunu gizlemiş oluyor! Bizce bu mektup olsa olsa Enver'in Mustafa Suphi'nin

43 Murat Bardakçı, *Enver*, İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 2015. Levent Dölek yoldaşımıza bu kaynağa dikkatimizi çektiği için teşekkür ederiz. Ne var ki bu yazıyı yazarken söz konusu kitaba erişemedik. Yazı bittikten sonra bu kez yoldaşımız Ertuğrul Oruç kitabı bizim için sağladı. Ona da teşekkür ederiz.

44 https://odatv4.com/suphiyi-benim-icin-oldurduler-0501161200_m.html.

45 Murat Bardakçı, a.g.y., s. 241.

idam kararının alınmasında rolü olduğuna dair olasılığı yükseltmektedir! (Bu arada “Rus altını” milliyetçi ihbarına da dikkat çekmeden geçmeyelim.)

Şimdi parantezi kapatalım. Şayet bu ihtimal doğruysa, Enver buna rağmen Bakû’dan sonra Berlin’e huzurlu yuvasına, Naciye Sultan’ına ve iki kızına derin duygular içinde dönmüştür. Katiller Küçük Talat ve Nail ise Erzurum yoluyla Trabzon’a geçmişlerdir. Trabzon’a geçmelerinin bu kentin daha sonra cinayet mahalli olacak olmasıyla bu aşamada en ufak bir ilişkisi yoktur. Yukarıda kısaca değindik, şimdi daha vurgulu söyleyelim: Trabzon, İttihat ve Terakki’nin kalelerinden biridir. Ve de çok önemlidir çünkü Doğu Karadeniz’in en önemli limanıdır. Batum ve Tuapse limanlarından çift yönlü insan, silah ve benzeri akımlar büyük ölçüde bu kentten geçer. Trabzon o kadar İttihatçıdır ki, 1920 yazında Bakû Kurultayı ve TKF Kongresi için örgütlenme amacıyla Erzurum ve Trabzon’a gelmiş olan TKF temsilcisi Salih Zeki, raporunda Trabzon için şöyle yazıyor:⁴⁶

Trabzon teşkilat-ı mahsusaya mensup olanlarla doludur. Onlar Enver Paşa’yı bekliyorlar. Nail Beyin biraderi Şükrü Bey vs. ***Bolşevikliğe muarız olmak üzere teşkilat yapılıyor***. Bu teşkilatlar hükümet ve Müdafaacılarla aynı manzumede işliyorlar. Orada bu kuvvetler Türkiye’de gördüklerimizin hepsinden fazla bir terör vaziyeti vermişler. Trabzon Müdafaacıları tamamen zenginlerden ibarettir. (...)

Enver Paşa ile münasebette bulunan teşkilat şudur: Rıza ve Nail Beyler müşterek bir teşkilat yapmış idiler. Bunlar Rıza ve Şükrü ve Enver Paşanın yaverlerinden mürekkep bir heyet var. Bunlar Enver Paşa buraya gelecek, biz Bolşeviklerden silah alalım, biz işimizi biliriz diyorlar. Kayıkçılar ve Teşkilat-ı Mahsusa adamları bundan ibarettir. Trabzon’da eski İttihat ve Terakki yaşıyor.⁴⁷

Bu yazıyı ilk planladığımızda Doğu Anadolu’nun (başta bölgenin askeri ve ekonomik merkezi Erzurum’un) ve Karadeniz’in büyük limanı ve cinayet mahalli Trabzon’un tarihsel nedenlerle ve sosyo-ekonomik temelleri bakımından (ayrı temellerden kaynaklansa da) ne kadar koyu bir gericiliğe ev sahipliği yapmakta olduğunu derinlemesine anlatarak okuyucuya hem Mustafa Suphi ve arkadaşlarına karşı halkın neden bu kadar kolay kışkırtılabildiğini izah etmek, hem de cinayetin işlenmesi için Trabzon’un Ankara (yani Kemalistler) için ne kadar uygunsuz bir yer olduğunu anlatmak niyetindeydik. Ama yazının uzunluğunun başa çıkılmaz boyutlara ulaşmasını engellemek için bunlardan kaçınıyor ve Trabzon hakkında sadece buranın bir bakıma İttihatçılığın en önemli kalesi olduğunu vurgulamakla yetiniyoruz. Salih Zeki’nin tanıklığı bizce büyük bir değer taşıyor.

46 Bunu okurken okuyucunun raporun cinayetten sadece altı ay önce yazılmış olduğunu aklında tutması yararlı olacaktır.

47 Aktaran: Emel Akal, a.g.y., s. 140, vurgu bizim. Şu da eklenmeli: Bu raporu yazan Salih Zeki ne hakkında konuştuğunu çok iyi biliyor. Kendisi çok kısa süre öncesine kadar koyu bir İttihatçı idi ve 1916 yılında Suriye’nin Zor bölgesinde (bugün Deyr üz Zor) Ermeni katliamının sürmesinden sorumlu insanlardan biridir.

Bir bilinmez: Vali Hamit Bey

Küçük Talat ve Nail'in neden Bakû'dan Trabzon'a gittikleri sanırız anlaşılmıştır. Şimdi bir başka ayrıntı üzerinde durmak gerekiyor. Küçük Talat ve arkadaşı Erzurum'a geldiklerinde 20 Ekim tarihinde devlete vali aracılığıyla Bakû ve TKF hakkında bir rapor veriyorlar. Bu raporda Mustafa Suphi ve TKF heyetinin bir süre sonra Türkiye'ye geleceğini valiye ihbar ediyorlar.

O anda valilik makamında kimin oturduğu, bizim gördüğümüz kaynaklarda kaydedilmemiş. Ama bildiğimiz bir şey var, o da tam bu sıralarda Erzurum'a Hamit Bey adında yeni bir vali tayin edildiği. Hamit Bey'in bir önceki görevi de... Trabzon valiliği! Hamit Bey, hakkında çok şey bilinen bir idareci ve politikacı. 1920 yılının bir kısmını Trabzon valisi olarak o kentte geçiriyor, sonra Trabzon milletvekili olarak Ankara'da bulunuyor, sonra Ekim ayında Erzurum'a tayin ediliyor. Hamit Bey'in İngiliz yanlısı olduğu, komünizme hastalıklı bir düşmanlığı olduğu, Mustafa Kemal'e de cepheden muhalefet ettiği biliniyor.⁴⁸ Yine aynı genel metodolojik uyarıyı yapıyoruz: bırakın Mayıs 1919'u, bırakın Meclisin açıldığı Nisan 1920'yi, **1921 sonuna dek** Anadolu'da Mustafa Kemal'in her şeye hâkim bir "tek adam" olduğuna inanan, Millî Mücadele içinde yaşananlardan hiçbir şey anlamamaya kendini mahkûm etmiş demektir.

Hamit Bey'in Trabzon'dan Erzurum'a tayini de rastlantı değildir. Erzurum'da yaşanan bir gerici kabarışın ürünü olarak biraz uzlaşma adayı gibi tayin ediliyor. Erzurum'da 1920 Ağustosundan itibaren tuhaf bir gelişme yaşanır. Meclis İkinci Başkanı, Erzurum Milletvekili ve o aşamada Adliye Vekili Celalettin Arif Bey, bir başka Erzurum Milletvekili Hüseyin Avni Bey ve Erzurum Muhafaza-i Hukuk Cemiyeti başkanı (gericiliği ile maruf) Raif Efendi ile yöre eşrafı Erzurum'da önemli ölçüde yerel özerklik talebi kokan bir hareket başlatmışlardır. Mustafa Kemal bunu *Nutuk*'ta uzun uzadıya ve büyük kızgınlıkla hikâye eder.⁴⁹ Eski valinin görevden alınması ısrarla talep edilir. Sonunda Hamit Bey'de karar kılınır.

Bir kere, yukarıdan beri söylenenler Mustafa Suphi ve arkadaşlarının Erzurum'dan itibaren Trabzon'a kadar nasıl olup da bu kadar kötü muameleye maruz kaldığını çok daha iyi açıklar. Ama bizim şimdi dikkat çekmek istediğimiz boyut başkadır. İngilizci, anti-komünist, Mustafa Kemal muhalifi Hamit Bey, bütün bu gelişmelerden sonra Erzurum valisidir. Olayda belirleyici rol oynamıştır. Ve olayın iki ana mekânı olan Erzurum ve Trabzon'u avucunun içi gibi bilmektedir.

Valinin oynadığı rol gerçekten hayatidir. Hamit Bey, Ankara hükümeti teşkilatı içinde, en yetkili isim olan Mustafa Kemal ve 15'lerin nasıl karşılanacağı konusunda pratikte en etkili isim olan Kâzım Karabekir ile birlikte üç en önemli kişiden biridir. Mustafa Suphi'lerin ölümünden Ankara hükümetini sorumlu tutanlar, çoğunlukla hem Mustafa Kemal hem Kâzım Karabekir üzerinde ayrıntısıyla durmuştur, ama çoğu Hamit Bey'i renksiz bir bürokrat gibi görüp sadece Karabekir ile

48 Hamit Bey hakkında epeyce ayrıntılı bilgi bulmak mümkün. Emel Akal, *İştirakiyuncular, Komünistler ve Paşa Hazretleri*, a.g.y., başlıklı yapıtının bir bölümünü (s. 353-371) Hamit Bey'e ayırmıştır. Tabii bizim Hamit Bey hakkında söyleyeceklerimiz konusunda en ufak bir sorumluluğu yoktur.

49 *Nutuk. Gazi Mustafa Kemal Tarafından 1927*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2019, s. 417-428.

telgraflaşmalarını incelemiştir.

Oysa Hamit Bey işin bütünüyle içinde ve bir aşamadan sonra kendi inisiyati-fiyle karar veren kişi haline gelmiştir. Hiçbir belgeden alıntı yapmadan olayın gelişmesini hatırlatalım. Mustafa Kemal ve Kâzım Karabekir yaz aylarında TKF'nin Anadolu'da kontrol altında bulundurulmasının, bırakalım zararlı olmasını hayırlı dahi olabileceği hususunda aynı fikirdeydiler. Bu yüzden TKF heyeti gelince Karabekir hem onlara gösterişli bir karşılama düzenler, hem de Mustafa Kemal'e çektiği telgrafla onların Ankara'ya geçmesine olanak yaratacağını belirtir. Ne var ki Mustafa Kemal cevabi yazısında Karabekir'e (bir takdir yetkisi de bırakarak) komünistlerin artık Ankara'da makbul olmadığını hatırlatır. Ortada çok önemli gelişmeler vardır: Bu yazının ikinci faslında ayrıntısıyla anlatıldığı gibi Yeşil Ordu korkusu Mustafa Kemal'i sarmıştır, buna karşı bir "resmî" Komünist Fırkası kurdu muştur, Ethem isyanın eşiğindedir, Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası hükümetin saldırısına uğramıştır vb.

Bundan sonrası Karabekir ile Hamit Bey arasında geçer. Kimin ne önerdiğinden bağımsız olarak biri askeri öteki sivil idarenin iki bürokratı bildiğimiz senaryo üzerinde anlaşır. Bu senaryonun oluşumunda Ankara hükümetinin resmen olmasa bile fiilen en önemli fikir önderlerinden biri olan Karabekir'in merkezi kaygısı, ana yardım kaynağı olarak görülen Sovyet Rusya'yı gücendirmeden Mustafa Suphi ve arkadaşlarını sınır dışı etmektir. Peki valinin kaygısı nedir? O, bütün yazışmalarında Karabekir'in planını teknik bir ustalıkla uygulamaya koyan bürokrat rolünü oynar. Ama bu şahsın çok güçlü ideolojik ve politik eğilimleri olduğunu yukarıda belirttik. Bunların onun uygulamasında ne ölçüde etki yaptığı konusunda hiçbir bilgiye sahip değiliz.

Hamit Bey, Karabekir'in planını en geç 3 Ocak 1921 tarihinde bütün ayrıntısıyla biliyordu. 3 Ocak ile Mustafa Suphi'lerin öldürülmesi arasında 25 gün vardır. Hamit Bey 20 Ekim'de Küçük Talat'ın raporu devlete teslim edildiğinde valilik makamında oturuyor da olabilir, oturmuyor da. Ama en azından rapordan dolayı, aslında Trabzon valiliği yaptığı için daha da derinden biliyor ki, (Salih Zeki'nin altı ay önce yazdığı gibi) İttihatçıların Trabzonu'nda "*Bolşevikliğe muarız olmak üzere teşkilat yapılıyor.*" Bu 25 gün içinde Hamit Bey'in Erzurum'un gerici, Trabzon'un İttihatçı ortamlarında yeterince kurye ve adam bulup Küçük Talat'la koordinasyon kurması mümkündür. Bu doğruysa Hamit Bey de cinayetin ortağı olabilir demektir.

Ama şunu unutmamak gerekir: Küçük Talat'ın suçu sabittir. Diğerlerinin rolü araştırılmaya değer birer hipotezdir.

Hakikatin kesinleşmesinin anlamı

Yukarıda Odatv yazarının Enver Paşa'nın mektubunu yayınlarken saikinin "Mustafa Kemal'i temize çıkarmak" olduğunu belirttik. Peki biz aynı şeyi yapmış olmuyor muyuz? Elbette hayır. Bir kere, çok basit bir fark var arada. Mustafa Suphi'leri kimin öldürttüğünün saptanması, bizim komünistler olarak o hareketin bugünkü savunucularıyla aramızda bir kan denizi olduğu anlamına gelir, kuşkusuz, ama o suçtan sorumlu olmayanlarla siyasi olarak barışmamız demek değildir. Bizim 15'ler katliamının tarihî gerçeğini bulma kaygımız her şeyden çok komü-

Bir ihtilal olarak Millî Mücadele (3): Mustafa Suphi'leri kim öldürdü?

nist hareketin (TKF, Şark Şûrâsı, Komintern, Bolşevik Partisi yönetimi vb.) o dönemdeki politikalarının doğru bir değerlendirmesini yapmayı, hareketin içindeki sorumlulukları saptamayı hedefliyor. Bizim Kemalizm karşısındaki tavrımız hep berrak bir eleştirelilik içermiştir, sosyalist hareket içinde Kemalizm kuyrukçuluğuna karşı daima ikirciksiz bir karşıtlığı dile getirmiştir. Buna karşılık, Odatv kökeni, izlediği siyasi çizgi ve kadroları bakımından bir tür “ulusalcılık” ve sözde “sol” bir Kemalizmin damgasını taşımaktadır. Bizim yanlış anlaşılmanız mümkün değildir. Onların da.

Ama ikincisi, Odatv yazarının tam da bu nedenle görmediği bir noktanın altını çizeceğiz şimdi. Şundan eminiz: Standart sol liberal Türk solcusu, Millî Mücadele döneminde Anadolu topraklarında bir devrim yaşandığını ileri sürdüğümüz için bize zaten dış bilemektedir. Mustafa Kemal'i ve Kemalizmi desteklediğimize dair bırakın bütünsel bir değerlendirmeyi, çekiştirerek de olsa **tek bir cümle** bulamayan, bulamayacak olan bu insanlar, kendileri Marksizmi terk etmiş olduklarından devrim denen olguyu tanıyamamakta, devrimin tek bilinmeyenli bir denklem olmadığını, farklı sonuçlara ulaşabileceğini anlayamamakta, dahası burjuva devrimlerinin bir devrimi başarırken birçok suç ve cinayet işleminin Türkiye'ye özgü bir olgu olmadığını, bütün burjuva devrimlerinde gerçekleşen bir şey olduğunu bir türlü kabul edememektedirler.⁵⁰ Ama tam da bu önyargılarından dolayı, şimdi Mustafa Suphi ve arkadaşlarına uygulanan katliamın sorumlusunun İttihatçılık olduğunu kanıtlarıyla ortaya koymamıza da “işte Kemalizm desteği” diye yaklaşacaklardır.

Hem Odatv yazarı için üzgünüz, hem de sol liberal etnik tarih düşkünleri için. 15'lerin İttihatçılarca katledilmiş olması, Ankara hükümetinin, Kemalizmin, onun temsilcilerinin suçunu ortadan kaldırmıyor. Ankara hükümetinin başındaki Mustafa Kemal ve Ankara hükümetinin bölgedeki en güçlü temsilcisi Kâzım Karabekir, bu cinayete uygun ortamı yaratmaları dolayısıyla, hukuki terimle ferî olarak suçludurlar. Ankara'nın TKF heyetine karşı uyguladığı taktik açık biçimde belgelenmiş bir yaklaşımdır: Hükümet temsilcileri Sovyet Rusya ile arayı bozmamak için TKF heyetinin ülkeye dönüşüne karşı çıkmayacak ama halk komünizmin savunduğu toplumsal düzene ve Mustafa Suphi'lerin Rusya'daki savaş esirlerine güya yaptıkları muameleye karşı tepkisi dolayısıyla kafileyi taciz, hakaret ve aşağılamaya maruz bırakacaktır. Bu, Türkiye'nin burjuva devletinin genlerine işlemiş linçvari politikaların atasıdır! Uzağa gitmeye gerek yok, son yıllarda Türkiye'nin Batısında ve

50 Bunu o kadar çok konuşmamızda ve yazımızda anlattık ki, çok önemli konuları tartışmakta olduğumuz uzun bir yazıyı bunun çeşitli örnekleriyle uzatmayacağız. Üstelik o yazdıklarımıza tek bir itiraz görmedik. (Dikkatimizden kaçmış olan bir şey varsa yazarları kusura bakmasın.) Ama bir dipnotu boyunda bir fedakârlık yapabiliriz. Örneğin Amerikan burjuva devrimi İngiliz sömürgeciliğine son verdikten sonra Amerika yerlisi halk üzerinde modern tarihin gördüğü en büyük soykırımı uygulamıştır. (Bkz. Şiar Rişvanoğlu, “ABD: Kızılderili Soykırımıyla Kanatlanmış Çalıntı “Kartal”!”, *İşçi Mücadelesi*, eski dizi, sayı 17, Mart-Nisan-Mayıs 2005). Büyük Fransız Devrimi, tam da adı neyi söylüyorsa odur: **Fransızların** ülkenin sınırlarının hem içinde, hem de dışında bütün başka uluslara hâkimiyetini sağlama mücadelesi ile iç içe geçmiştir. Birkaç on yıl içinde Fransa toprakları üzerine yaşayan bütün öteki etnik halk topluluklarını ve dillerini yenilgiye uğratmayı başarmıştır! Cezayir anti-kolonyalist devrimi hâkim Arap unsurun Berberi halkının üzerinde ağır bir baskı kurmasıyla sonuçlanmıştır. Bir dipnotuna bunlar yeter.

Karadeniz kıyılarında Kürtlere, her yerinde Suriyelilere zaman zaman uygulanan kitle saldırıları tam da bu linçvari tarzın küçük ölçekli örnekleridir. “Linç” demiyoruz “linçvari” diyoruz. Neden? Çünkü saptanan politika şiddete asimptotik olarak yaklaşmak ama teğet geçmek üzere planlanmıştır. Bu “parlak” denge politikasının mucidi Kâzım Karabekir, vali Hamit Bey’e her talimatında “şiddet yok” demiştir. Linç ise kitlenin, nefretin hedefi insan(lar)ı yargısız katletmesi demektir.

Ama diyalektik, nicel değişimin, koşullar oluştuğunda, bir noktadan sonra nitel değişime dönüşmesini içerir. On gün boyunca Anadolu’nun doğusunda kafilye yöneltilecek ağır taarruz, Trabzon’un (Salih Zeki’nin teşhisiyle) **“Bolşevikliğe muarız olmak üzere teşkilat yapıl”**makta olan atmosferi ile karşılaştığında şiddete teğet geçememiştir! Şiddetin sınırında dolaşan taktik, bir aşamada şiddete teslim olmuştur! Şayet Ankara, Kemalistler, Kâzım Karabekir bu taktiği uygulamasaydı, bu cinayetin işlenmesi imkânsız olurdu. Zaten Mustafa Suphi’ler Kars’tan gerisin geri yollansa cinayet işlenebilecek bir olanak da doğmazdı. Kâzım Karabekir ve onun emri altında Vali Hamit uyguladıkları bu şiddete teğet politika ile, Mustafa Kemal ise 10 gün boyunca bu politikanın uygulanmasına izin vererek cinayette ferî failler haline gelmişlerdir. Kısacası, Türkiye burjuvazisinin bütün ana politik-ideolojik akımları 15’lerin ölümünden değişen derecelerde sorumludurlar. Bütün temsilciler derken sadece iki büyük akım olarak Ankara hükümetini (Kemalizmi) ve İttihat ve Terakki’nin Enverci kanadını kastetmiyoruz. Aynı zamanda Vali Hamit Bey’de cisimleşen Mustafa Kemal muhalifi, İngilizci çizgiyi ve bundan ayrı olarak Erzurum’un “Muhafaza-i Mukaddesatçı” yerli eşrafını ve Trabzon’un (yine Salih Zeki’nin raporundaki ifade ile) “tamamen zenginlerden ibaret” burjuvazisini de bu suçun aslî olmasa da ferî suç ortağı sayıyoruz.

Bir cinayetin suçlularının belirlenmesi dar açısının ötesinde 15’ler katliamı bir başka ve daha derinde yatan siyasi gerçeği ortaya koymuştur. Bilindiği gibi, 1848 Alman devriminden itibaren Marksistler burjuvazinin devrimci karakterini yitirmeye başladığını, bunun gerisinde yatan en önemli faktörün ise yükselen güç olarak proletaryanın devrimlerde burjuvazi açısından bir korku kaynağı haline gelerek onun düzenle uzlaşma eğilimlerini arttırdığını saptamışlardı. Ekim devriminde Rusya’da bu eğilim doruğuna çıkmış ve hem Lenin’in savunmakta olduğu işçi-köylü ittifakının devrimin esas sosyal güçleri olacağı tezini, hem de ama bu ittifakın Lenin’in beklediği gibi bir “demokratik devrim”in motoru olarak kalmayıp Trotskiy’in ısrarla söylediği gibi proletaryayı köylülüğün desteğiyle iktidara getiren bir sürekli devrime dönüştüğünü göstermişti. Türkiye’nin 1918-1923 cumhuriyet devrimi, Rusya’dakinden sadece ülkede çok güçlü bir proletarya hareketi olmamasıyla ayrılıyor. Ama daha sınırlı da olsa proletarya hareketi sahneye çıkar çıkmaz (bu durumda TKF’nin ülkeye dönüşü) burjuvazi birdenbire en gerici mevzilere geri çekiliyor. Aslında kendi çıkarlarını korumak bakımından yaptığı siyasi bir hata değildir. Aşağıda ortaya koymaya çalışacağımız gibi, var olan somut konjonktürde TKF Türkiye burjuvazisine gerçekten bir tehdit oluşturmaya başlamıştı. Bunu anlamak için konunun öteki boyutlarına girmemiz gerekiyor.

Katilin İttihatçılar olmasının komünistler açısından anlamını ise aşağıda bu boyutlarla iç içe tartışmamız gerekiyor.

11. Savaşa silahsız girmek

-Gördün mü ikinci motoru?
-İçinde kim var?
-Arkalarından gidiyorlar.
-İkinci motor birinciye yetişti
Bordaları bitişti
Motorlar sarsılıyor
-Dalgalar sallıyor
Sallıyor dalgalar.
-Hayır
İki motorda iki sınıf çarpışıyor.
-Biz!
Onlar!
-Biz silahsız
Onlar kamalı.

Nâzım Hikmet

Bu boyutların ilki, TKF'nin Türkiye'ye dönüş tarzına ilişkin yönelişidir. Bu sorunu iki ayrı düzeyde ele almak gerekiyor. Bunlardan ilki dönüş kararının özüne ilişkin bir tartışmadır. İkincisi ise dönüşün biçimine, taktiklerine ilişkin bir tartışma.

İşin özü açısından bakıldığında TKF'nin dönüş kararı **bütünüyle doğrudur**. Bu mesele aslında komünistler açısından hayati bir yol ağzını temsil eder. Mustafa Suphi daha 1919 başından itibaren, önce Kırım, sonra Odesa'dan İstanbul'a ve Karadeniz sahillerine, anlaşıldığı kadarıyla Samsun ve Trabzon'a, sembolik tarzda söylersek küçük *Granma* 'lar yollamıştır.⁵¹ Elbette sadece sembolik anlamda: Tarihi *Granma* Fidel'in gerillalarını Küba'yı silahlı biçimde ele geçirmek üzere taşıyordu. Mustafa Suphi'nin gemileri ajitatörler yolluyordu Anadolu'ya. Sonra, bu yazının birinci faslında işaret ettiğimiz gibi, Mustafa Kemal'in Samsun'a çıkmasının ardından Odesa'daki Mustafa Suphi ile aralarında bir haberleşme olmuştur, ama bunun tam niteliği tarihi olarak açıklığa kavuşmamıştır. Buradan başlayarak partinin kurulmasından hemen sonra Türkiye'ye dönme kararına kadar yönelik öz olarak bütünüyle doğrudur.

Komünistler, asla mücadelelerini, başka her türlü çelişkiye ve baskıya sırtlarını çevirerek yalnızca sınıf mücadelesiyle sınırlamazlar. Kitlelerin başka türden baskılara karşı mücadelesinin de ön saflarında yer alarak bu sorunların çözümünü sınıf mücadelesine ve proletarya diktatörlüğüne bağlamaya çalışırlar. Örneğin, Irak Komünist İşçi Partisi'nin yaptığı gibi, 2003'te ülke ABD ve müttefiki emperyalist ülkelerce işgal edildiğinde "Marksistlerin görevi ekonomik alanda örgütlenmektir" diye işgale karşı mücadeleyi burjuvazinin ve küçük burjuvazinin güçlerine terk etmezler. Ortada anti-emperyalist bir görev varsa (ki 1920'li yılların başlarında Anadolu'da böyle bir görev vardı) bu görevi en ön sırada karşılamaya, o mücadele

⁵¹ Fidel Castro ve 26 Temmuz hareketinin gerillalarının Sierra Maestra dağlarına çıkmak için kullandıkları derme çatma geminin adı *Granma* ("Nine") idi.

içinde kitlelerin önderliğini ele geçirmeye çalışırlar. Bu bakımdan TKF'nin daha tam bir parti olarak oluşumunu tamamlamamış olduğu 1919 yılında da, kongresini yapıp partileştiği 1920 Eylülü'nden sonra da Türkiye'ye adım adım nüfuz etmesi ilke olarak bütünüyle doğrudur. Bu aslında tam da TKF'nin, daha sonra onun devamı olduğunu iddia eden Türkiye Komünist Partisi'nden ayrıldığı önemli bir noktadır: TKF sürgünde bir parti olmamak için ağır bedel ödemiş bir partidir. Bedelin böylesine ağır olması gerekmiyordu, ama anti-emperyalist boyutlar taşıyan bir savaşa ve Saltanata karşı bir devrim potansiyeli taşıyan bir mücadeleye sahne olan Anadolu'dan uzak durmak nihayetinde sınıf mücadelesinin dışında kalmak anlamına geliyordu.

Devrim ve savaş dönemlerinde legalitenin sınırları

Ama biçim olarak ya da taktik anlayış açısından TKF'nin dönüş tarzı çok ağır hatalar içeriyordu. Bu hataları farklı biçimlerde ele almak ve sınıflandırmak mümkün. Biz işin üç ayrı boyutuna değineceğiz. Bunlardan ilki TKF yönetiminin bir yandan bir savaş ve devrim yaşandığının farkında olması ama bir yandan da aşırı derecede legal yöntemlere başvurmasıdır. Mustafa Suphi, dikkatli bir taktisyen olarak, Bakû'ya geldiğinden sadece iki ay sonra, daha partinin kuruluşundan önce, zaman kazanmak amacıyla Temmuz ayında Mustafa Kemal'e bir mektup yollayarak (en doğru deyim kullanırsak) bir nabız yoklaması yapmıştır. Bu bölümde Mustafa Suphi'nin çok ciddi hatalarını eleştireceğiz ama önceden söyleyelim. Türkiye komünizminin bu tarihi önderi, diplomasiyi çok iyi bilen, taktiklerini usta bir satranç oyuncusu gibi adım adım uygulayan, son derecede hesaplı bir politikacıdır. Bunları büyük ölçüde Lenin'den öğrendiği kanısındayız. Bu öylesine doğrudur ki, Mustafa Suphi TKF kafilesi ile Bakû'ya geldiğinde Moskova'daki elçilik görevine gitmekte olan Ali Fuat Paşa (Cebesoy) onunla karşılaşmasını hatıralarında anlatırken de, bu görüşmeyi Ankara'ya rapor ederken de tekrar tekrar "kurnaz" sözcüğünü kullanır.⁵² Tabii, Mustafa Suphi'nin bu taktik ve diplomatik incelikleri, devrimci politikayı salt bir ahlaka indirgeyen tipik Türk solcusunun doğasına aykırı geldiği için, Mustafa Suphi bu tür düşünen yazarlar tarafından devamlı olarak "işte davaya ihanet, işte burjuva kuyrukçuluğu" türünden suçlamalara maruz bırakılır.⁵³

Ne var ki taktiğin ve diplomasinin doğru kullanımı ancak strateji ve yöneliş doğru ise mümkündür. Yoksa bu tür taktikler harekete hiçbir yarar getirmez. Temmuz ayındaki mektup bir nabız yoklama olarak makul olabilir. Ama Mustafa Suphi, bu tür nabız yoklamalarda liderin tutumunun faktörlerden ancak biri olduğunu en azından son dönem deneyimlerinden bilecek bir durumdadır. Kendisi Bakû'da üs tutmuştur. Türkiye'ye dönüşünü hesaplarken bulunduğu bu şehirde, daha iki yıl önce, Rusya dışında Sovyet sistemine katılma yönünde en radikal hareket olan Bakû Komünü esnasında çok önemli bir olay yaşanmıştır. Bu Komün, ulusal çatış-

52 Yavuz Aslan, a.g.y., s. 303. Aslan, Ali Fuat Paşa'nın hatıralarında Mustafa Suphi'ye sık sık "kurnaz" demesinden etkilenmiş olacak ki, kendi de aynı terimi kullanıyor onu anlatmak için.

53 Bunun karikatür düzeyine taşınmış çeşitli örneklerini bu konudaki en tipik kitaplardan birini yazmış olan Emrah Cilasun'da bulmak mümkündür: *Mustafa Suphi'yle Yoldaşlarını Kim Öldürdü?*, İstanbul: Agora Kitaplığı, 2008.

Bir ihtilal olarak Millî Mücadele (3): Mustafa Suphi'leri kim öldürdü?

malarla yaralı Kafkasya'da birçok ulusu (Taşnak taraftarı Ermenileri bile) bir araya getirebilmiş bir çokuluslu sovyet düzenine doğru bir ilk adımdır.⁵⁴ Ama İngiliz ve Türk basıncı altında Komün dağılmaya yüz tutmuş ve başta büyük Ermeni komünist devrimcisi Stepan Şaumyan olmak üzere Komün'ü yöneten 26 komiser kaçmak zorunda kalmışlardır. Bu komiserler kırsal bölgede karşı devrimcilerce yakalanmış ve (Che'nin Bolivya'da CIA'nın katılımıyla yargısız infazına benzer biçimde) İngiliz emperyalistlerinin aktif onayıyla kurşuna dizilmişlerdir. Stepan Şaumyan ve Mustafa Suphi, yoldaşlarıyla birlikte, 1915'ten itibaren burjuva yağmacılığı temelinde aralarına kan girmiş olan bu iki ulusun komünist hareketleri için simge kahramanlardır.

Ama Mustafa Suphi, maalesef, Şaumyan ve 25 komiser arkadaşının katledilmesinin dersini çıkaramamıştır. Savaş ve devrim dönemlerinde, devrimcileri, olağan dönemlerden de daha büyük riskler bekler. Devlet otoritesi zayıfladığı, hatta bazen bütünüyle ortadan kalktığı için, devrimci önderler "kim vurdu"ya gidebilir. Şaumyan ve arkadaşlarınıninki tam da böyle bir durumdur. Gerçek bir devlet ya da karşı devrim otoritesinin dışında, sıradan, yerel, kendinden menkul gruplar bile devrimci liderlere karşı gayet kıyıcı bir tutum takınabilir. Mustafa Suphi'nin bunu hesaplayamaması gerçekten şaşırtıcıdır.

Karşınızda iki tane rakibiniz var. Birini değerlendirmek daha zor. Mustafa Kemal, Kâzım Karabekir, İsmet İnönü gibi kadrolar, geçmişleri İttihatçılıkta yatmakla birlikte o çizgiden bilinçli bir kopuş çabasını temsil ediyorlar ve en önemlisi, nesnel olarak bakıldığında anti-emperyalist bir karakter taşıyan bir mücadeleyi örgütlemeye girişmiş durumdadır. Yani "ilerici" rol oynuyorlar. **Bir an için** bu "ilerici" önderliğe güvenin, biraz nabız ölçmeyle el ele gittiğinde, yanlış olmadığını düşünelim ve şimdilik ikinci önderliğe geçelim.

Bu ikinci önderliğin, Enver ve İttihatçı arkadaşlarının hunhar ve utanmaz canileri olduğunu, o dönemde Mustafa Suphi'den daha iyi bilen ve açık açık söyleyen kimse yoktu. Bu soğukkanlı katillerin karşısında Mustafa Suphi ve TKF 1918'den beri mücadele veriyordu. Bunların "inlerine girilmiş", Bakû'da kurdukları muvazaa partisi dağıtılmıştı. Daha önemlisi, Enver en önemli şovuna hazırlanırken Müslüman halklar önünde rezil edilmişti. Bu durumda oradan çok ağır bir saldırı gelmeyeceğine dair bir imanın kaynağı ne olabilirdi? Millî Mücadele döneminin önemli şahsiyetlerinden biri, doğru dürüst silahlı bir koruma gücü olmadan, üstelik yanında yüklü miktar altın lira olmak üzere Hobbes'un "doğa durumu" diye adlandırdığına benzer, üstelik kendine düşman bir katilin adamlarının cirit attığı bir ortama dalıyor. Bu, devasa bir taktik yöneliş hatasıdır. Mustafa Suphi'nin Enver Paşa denen katil tarafından katlettiyeceği, sosyal olayların karmaşık doğasının izin verdiği kesinlik derecesi çerçevesinde, öngörülebilecek bir facia idi.

Bunu belirledikten sonra ilk önderliğe dönebiliriz. Onun elinde o aşamada daha az kan olduğu, gerçekleştirmeye soyunduğu misyonun daha az ikiyüzlü olduğu, hedefinin daha belirgin biçimde "ilerici" olduğu söylenebilir. Bu doğru olmakla birlikte, Cihan Harbi ertesinde ortaya çıkan gelişmeler, bu tür "ilerici" politik kad-

⁵⁴ Bakû Komünü hakkında şu yazımızda bilgi bulunabilir: "Sınıf Mücadelesi Olarak Ermeni Soykırımı", *Devrimci Marksizm*, sayı 23, İlkbahar 2015, s. 88-92.

roların, hatta *düzen yanlısı işçi partilerinin bile*, devrimcilere karşı bu tür cinayetler işleyebileceğini gösteriyordu: 1921 Ocak ayından tam tamına iki yıl önce Almanya’da Rosa Luxemburg ve Karl Liebknecht’in, sosyal demokrat bir hükümet altında, onun bakanının izniyle, hatta azmettirmesiyle zalim biçimde öldürülmüş olduğu gayet berrak bir gerçek olarak ortadaydı. Friedrich Ebert, Scheidemann ve diğerleri Rosa ile Karl’ın uzun yıllar boyunca parti yoldaşı olmuştu! Onlar yaptıktan sonra Mustafa Kemal’e güven neden?

Kısacası, TKF ülkeye dönmeliydi dönmesine, ama bu şekilde, önderliğinin en güçlü isimleri bir arada, silahlı bir koruma birliğinin asgari de olsa güvencesi olmaksızın, karşı taraftan ne tepki alacağını bile tam bilmeden devrime katılmak üzere açıktan, ustaca da olsa sonuçsuz kalmaya mahkûm diplomatik manevralarla karşı tarafı “ikna” etmeye dayanan bir stratejiyi uygulamak, kendini en riskli duruma maruz bırakmaktan başka bir şey değildir.

Zamanlama sorunları

Marksist bir önderliğin taktiklerinin belirlenmesinde denklemin en önemli değişkenlerinden biri, belki de en önemlisi, zamanlamadır. Bir önderlik, nesnel durumun ve diğer öznel güçlerin her değişiminde taktiklerini tekrar tekrar gözden geçirmek zorundadır. Mustafa Suphi ve arkadaşları, daha önce belirledikleri taktik yönelişin 1920 sonunda artık geçerli olmadığını fark edememişlerdir. Mustafa Suphi, Mustafa Kemal ile “Tarihi Vazife” yazısında anlattığı 1919 ortası anlaşmasının ve daha sonra 1920 Temmuz-Eylül ayları arasında karşılıklı birer mektupla kurdukları iletişimin zaman aşımına uğramış olduğunu anlayamamıştır.

Nasıl ki 15’lerin katledilmesinin sırrını doğru düşünebilmek için bu yazının birinci faslında “üçlü iktidar” olarak betimlediğimiz nesnel durumu mutlaka hesaba katmak gerekiyorsa, Mustafa Kemal-Mustafa Suphi ya da Ankara-TKF ilişkisinin 1920 sonunda artık farklı bir evreye girmiş olduğunu anlamak için de yazının ikinci faslında anlatılan sürekli devrim dinamiklerini, Anadolu köylülüğünün askeri biçim altında ortaya çıkan burjuvaziden ayrışma eğilimlerini göz önüne almak gerekiyor. **1920 Eylül ayı Millî Mücadele’de bir dönüm noktasıdır.** Anadolu’nun dört bir köşesinde Saltanat yanlısı güçlerin yarattığı iç savaş yuvalarının tamamının temizlenmesini tek başına üstlenmiş olan Kuva-yı Seyyare’nin önderi Çerkes Ethem, Ağustos sonu-Eylül başı Yeşil Ordu’ya katılma yoluyla Sovyet komünizmi ile ittifaka girdiğinde nesnel durum bütünüyle değişmiş, buna bağlı olarak da Mustafa Kemal’in komünist harekete ilişkin yaklaşımı **180 derecelik bir dönüşe** uğramıştır. Bütün bunları temelleriyle birlikte bu yazının *Devrimci Marksizm*’in geçen sayısında yayınlanmış olan ikinci faslında anlattığımız için burada okura sadece hatırlatma yapmış oluyoruz, hiçbir ayrıntıya girmiyoruz. Ethem’in komünizmle ittifakı, Anadolu köylülüğünün Bolşevizmin hegemonyasına girmeye başladığı anlamına gelmektedir. Artık Mustafa Kemal bağımsız bir komünist harekete göstermelik olarak bile tahammül edilemeyeceğini görerek harekete geçmiştir. Genel yönelişindeki dönüşü ne kadar geniş bir taktikler yelpazesıyla somutlaştırmış olduğunu geçen sayıda ayrıntısıyla inceledik.

Mustafa Suphi’nin bu büyük değişime rağmen eski taktik yönelişi uygulamada

Bir ihtilal olarak Millî Mücadele (3): Mustafa Suphi'leri kim öldürdü?

ısrar etmesi gerçekten anlaşılır gibi değildir. 1920-1921 yılbaşı dönemine gelindiğinde Mustafa Kemal Çerkes'le çoktan ciddi bir çatışma yaşamıştır. 28 Aralık'ta TKF kafilesi sınıra ulaştığında çatışma artık silahlı bir mücadele biçimini almanın eşiğindedir. Ankara'da komünist harekete taarruz başlatılmıştır. Ankara-Eskişehir merkezli Anadolu komünizminin en önemli birkaç önderinden biri olan Başkirt kökenli Şerif Manatov Sovyet vatandaşı olduğu için diplomatik sorun çıkmasın diye hapse atılmamış ve sınır dışı edilmiştir. Böyle bir ortamda Mustafa Suphi'nin ve TKF merkezinin eski taktik yönelişinde ısrar etmesi büyük bir hatadır.

Sorunun birazdan daha ayrıntılı olarak ele alacağımız bir boyutunun ilk işareti şimdiden verelim. Mustafa Suphi'nin planı TKF kongresi biter bitmez (yol hazırlıklarının gerektireceği kısa bir zaman dilimi de hesaba katılmak kaydıyla) Türkiye'ye geçmektir. Demek ki mesela Eylül sonu-Ekim başı bir dönüş planlanmıştır. TKF'nin Türkiye'ye dönüşünün üç ay geciktirilmesindeki esas sorumluluk, Bakû Kurultayı'nda Komintern'in bundan sonra Şark dünyasındaki bütün siyasi çalışmalarını koordine etmek ve yönetmek üzere kurulmuş olan Şark Tebligat ve İcraat Şûrâsı'nındır. Bunun nedenlerine birazdan gireceğiz. Şimdilik zamanlama sorunu tartışılırken bu noktaya işaret ederek geçelim. Bunun ardında çok derin taktik, strateji, hatta ilke sorunları yatmaktadır. Şayet Eylül sonunda ya da Ekim'in ilk yarısında bir dönüş süreci yaşanmış olsaydı, Karabekir yine Kars'ta kafileyi gösterişli biçimde karşılayacak, Mustafa Kemal de tereddütlerle olsa bile Ankara'ya gelmelerini kabul edecekti. (Aralık'ta bile Karabekir'e verdiği cevapta bir takdir yetkisi bırakmış, "bir görüşün sonra karar verelim" tutumu takınmıştır.)

Evet, TKF heyeti Ankara'ya ulaştığında Ekim ayında kurulacak resmi TKF'ye katılmaya zorlanacaktı. Evet, daha sonra muhtemelen diğer komünistler gibi Mustafa Suphi, Ethem Nejat ve arkadaşları da yargılanacak ve mahkûm edilecekti. Ama hiç unutulmasın o aşamada yargılananlar birkaç ay sonra hapisneden çıkmış, daha sonra da yeniden bir komünist parti kurabilmişlerdir. Bu baskılarla Trabzon faciası arasında koskoca bir uçurum vardır.

Kızıl Alay

Mustafa Suphi ve TKF Merkez Komitesi'nin *1920 sonunun somut koşullarında* en akıl almaz hayali ise silahlı birliklerini *yasal yoldan* ülkeye sokarak Millî Mücadele'nin askeri gücünü takviye etmek istemeleridir. TKF heyeti, Türkiye'ye dönüşünü yanında partinin askeri örgütü olmak üzere yapmayı planlamıştı. Bu, başka koşullar altında olanaklı olabilirdi elbette, ama o günün koşullarında olamazdı.

Mustafa Suphi'nin örgütlenmeye başladığı ilk günlerden itibaren bir askeri güç de oluşturmaya başlaması, burada anlatılanlar dolayısıyla ona legal parlamenter politikayı saplantı haline getirmiş bir reformist olarak bakma eğilimlerine karşı en büyük tekziptir. Hayır, ortada böyle bir sorun yoktur. Bunun başka bir örneğine daha önce TKF'nin kuruluşunu incelediğimiz yazıda işaret etmiştik. Yedi gün süren kongrenin ilk altı gününü açık olarak yapan parti, örgüt meselelerinin tartışılacağı yedinci gün yalnızca tam oy hakkına sahip delegelerin katıldığı bir kapalı celse düzenlemiştir. Üstelik bu, bir burjuva devletinin değil bir Sovyet cumhuriyetinin

topraklarında düzenlenmiş bir kongredir.⁵⁵

Daha 1918’de bir inşa örgütü olarak kurulan Türkiye Sosyalist Komünistleri Örgütü’nden Mayıs 1920’de Bakû’da kurulan Türkiye İştirakiyun Teşkilatı’na ve oradan da Eylül 1920’de kuruluşu tamamlanan Türkiye Komünist Fırkası’na, Mustafa Suphi’nin önderliğindeki bütün örgütlerin en önemli gündem maddelerinden biri daima bir askeri örgütün de inşası olmuştur. Cihan Harbi’nde Rusya ile savaşırken esir düşmüş olan Osmanlı vatandaşları, TKF’nin inşasının en önemli insan kaynağını oluşturduğu için, bunların arasında bulunan subaylar ve elbette erat olarak görev yapanlar da, askerliğin gereklerini fazla bir teknik eğitim gerektirmeden yerine getirebilecek kadrolar olarak hazır insan gücüydü. Bunlar, esas olarak bir politik-ideolojik eğitim görüyorlardı. Başlangıçta bir bölük olarak kurulmuş olan birliğin alay düzeyine çıkarılması amaçlanmıştı; 1920’ye gelindiğinde bu amaca da ulaşılmıştı. Bu bölük ve daha sonra alay, Kızıl Ordu’nun bağrında çeşitli aşamalarda karşı devrimcilere karşı savaşa girmiştir. En son Kızıl Ordu’nun Kafkasya’daki 11. Ordusu’nun bağrında savaşmıştır. Alayın mevcudunun en son aşamada bine yakın olduğu biliniyor.

Türkiye solunun TKF konusunu tartışırken (bunu yazmak zorunda olan tarihçiler dışında) partinin askeri örgütünden hiç söz etmemesi, özellikle o dönemde hem partinin kurulduğu topraklarda (Rusya, Türkistan, Azerbaycan), hem de partinin devrim mücadelesine katılmayı amaçladığı topraklarda (Anadolu), iç savaşların ve uluslararası savaşların bütün şiddetiyle devam etmekte olduğu göz önüne alınırsa son derecede semptomatiktir. Tarihçiler arasında dahi komünist geleneğe sahip çıkanlar, diyelim komünizme en ufak bir sempatisi olmayan bir Yavuz Aslan kadar askeri soruna ayrıntılı biçimde değinmezler. TKF örgütlenmesinin tarihinin çok çeşitli boyutları konusunda, özellikle Mete Tunçay’ın ve son dönemde TÜSTAV’ın (en başta Erden Akbulut’un) çalışmaları sayesinde çok geniş bir literatür oluşmuştur; ancak, askeri örgütlenme hep ikinci planda ele alınmıştır. Ama tarih literatürünü bir yana bırakalım. Türkiye’nin bugünkü sosyalist-komünist hareketinin TKF’nin kuruluşunun 100. yılı vesilesiyle yaptığı propaganda ve teori çalışmasında da askeri örgüt hiçbir biçimde öne çıkarılmaz. Bunun bugünkü sosyalist solun Mustafa Suphi’nin TKF’sinden ne kadar uzak düştüğünü gösterdiği ortadadır. ***TKF konusunda yazılanlar arasında partinin, proletarya diktatörlüğünün güncelliği, proletarya enternasyonalizminin vazgeçilmezliği konusundaki ısrarı ve Türkiye topraklarında yaşayan diğer halklara (ezilen halklara) ilişkin Leninist politikaları üzerinde durmayan, bir de askeri örgütlenmesinden söz etmeyen, TKF’ye sadece görünürde sahip çıkıyor, onun özgül, ayırıcı özelliklerini görmezden gelerek genel bir komünizm edebiyatıyla yetiniyor demektir.***

Mustafa Suphi’nin burada tartıştığımız hatası, burjuva parlamentarizmine ister istemez tutsak kalmış olan bu yaklaşımlardan farklı, taktik yöneliş düzeyine ilişkin bir hatadır. TKF Merkez Komitesi’nin, tam Ankara hükümetinin Çerkes Ethem’le askeri çatışmaya girmenin eşliğinde olduğu koşullarda Sovyet topraklarından Türkiye (Osmanlı) sınırına yanında tepeden tırnağa silahlı bir askeri birlikle gelmeyi planlamış olması bile bu taktik yönelişin nasıl çelişkilerle dolu olduğunun kanıtı-

55 Bkz. “Türkiye’nin Bolşevik Partisi”, a.g.y., s. 181.

dır.⁵⁶ En hassas yönetici kadroları Osmanlı ordusunun paşalarından oluşan Ankara hükümetinin bunun karşısında paranoyaya kapılacağı ve böyle bir taktiği “diş gösterme” olarak algılayacağı açık değil midir?

İstihbarat faciası

TKF önderliğinin zamanlama hatasının, yani nesnel durumun değiştiğini kavrayamamasının nedenlerine dönersek, en önemli unsur olarak, savaş ve devrim dönemlerinde özel bir önem kazanan istihbarat faaliyetinin TKF’de çok zayıf olduğu konusunda bir kuşku doğmaması olanaksızdır. Anadolu’daki durum tartışılırken Mustafa Suphi’nin birçok konuda tam bilgiye sahip olmadığı anlaşılıyor. Bunların arasında en çarpıcısı, Mustafa Kemal’in kurdurduğu muvazaa partisi resmî TKF’yi İttihatçı bir oluşum sanmasıdır. Burada gayet dikkatli davranıyoruz. Sol liberaller gibi, Mustafa Suphi’nin diplomatik bir açıklamasını onun gerçek fikri olarak sunma hatasına düşmüyoruz. Mustafa Suphi’nin Kars’a ulaştığının ertesinde 1 Ocak tarihinde, TKF’nin Bakû’da kalmış olan Dış Bürosu başkanı İsmail Hakkı’ya yazdığı mektupta söylediklerinden hareket ediyoruz. Mustafa Suphi’nin bu mektubu ve onun yanı sıra Ethem Nejat ile birlikte imzaladıkları bir başka belge, partinin istihbaratının ne denli büyük zaafılar içinde olduğunu inanılmaz örnekleridir. Burada Yeşil Ordu konusunda “bir nevi dini teşkilat” deniyor, Nâzım (Resmor) Bey “İttihat Terakki’nin ikinci safında biri” olarak küçümseniyor. Önce hafi (gizli) Türkiye Komünist Partisi’nin, ardından Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası’nın Yeşil Ordu içinde çalıştığından, Şerif Manatov’dan, Baytar Hacıoğlu Salih’ten ve diğerlerinden kelime yok. Daha vahimi, Mustafa Kemal’in kurdurduğu resmî Türkiye Komünist Fırkası şöyle betimleniyor: “Şarkta ve Türkiye’de komünizm lehine başlayan büyük ve seri cereyandan istifade etmek isteyen İttihat ve Terakki yârânı, idare-i hükümeti daima elinde bulundurmak gayesiyle Ankara’da Komünist Fırkası merkezi heyeti teşkil ediyorlar.” Resmî TKF Ekim ayında kurulmuştur. Ocak ayına geldiğimizde Mustafa Suphi bu partinin Mustafa Kemal’in “büyük ve seri” komünist cereyanı kendi avucunun içinde tutmak için kurdurduğu bir parti olduğunu hâlâ öğrenememiştir!⁵⁷

Denebilir ki uzaktan yorumu güç olgulardır bunlar, Mustafa Suphi yanılmış olabilir. Çok önemli bir olgudan söz ediyor olduğumuz için doğrusu pek kolay kabul edilemeyecek bir açıklama. Bir devrimci önder düşmanın kim olduğunu tam bilmeden nasıl taktik belirleyebilir? Ama işin bunun da ötesine giden bir boyutu var. Mustafa Suphi bu mektupta İsmail Hakkı’ya resmi TKF’nin kimler tarafından yönetildiğini anlatıyor. Celal (Bayar), Hakkı Behiç, Yunus Nadi, Tevfik Rüştü (Aras) gibi önemli şahsiyetler hakkında belli ki en temel bilgileri yeni edinmiş ki Kars’tan Bakû’ya bu çok basit bilgileri uzun uzun yazıyor! Buradan anlıyoruz ki sorun bir yorum sorunu değil, sorun bir bilgilenme sorunu. Bu yüzdendir ki Mustafa Suphi, Moskova Sefiri sıfatıyla yola çıkmış olan Ali Fuat Paşa ile görüşükten sonra İsmail

56 Bu gerçekleşmemiştir zira Kızıl Alay yolda Ermeni birliklerinin saldırısına uğrayarak geri çekilmiştir.

57 *TKP MK 1920-1921 Dönüş Belgeleri-2*, çev. Yücel Demirel, İstanbul: TÜSTAV, 2004, s. 11-15.

il Hakkı yoldaşına bir sonraki (tarihsiz, ama 5 Ocak'tan önce yazılmış olmalıdır) mektubunda şöyle diyecektir:

[Ali Fuat Paşa'nın] mufassal beyanatından [ayrıntılı açıklamalarından] memleket-te bir hükümet komünizmi esaslarının hazırlandığı anlaşılıyor. Mamafih [yine de], her ne şekilde olursa olsun fırkanın teessüs [oluşma] ve meclis-i Millî için mesleki intihab [meslek temelinde seçim] esasının kabulüne doğru gidilmesi komünizme ait fikirlerin geniş mikyasta intişarına [ölçekte yayılmasına] yol açmaktadır. Ancak bu ilk devr-i inkişafıta [gelişme döneminde] mesleğe [komünizm öğretisine] ve fakir halkımıza hakikaten merbut [bağlı] olanlarla komünizm şiarı altında siyasi spekülasyona girişenleri tefrik etmek [ayırt etmek] ve ona göre dostu, düşmanı ayırmak gibi mühim bir vazife karşısında bulunuyoruz.⁵⁸

Görüldüğü gibi, Mustafa Suphi Ali Fuat Paşa ile görüşür görüşmez yeni partinin "hükümet komünizmi" amacıyla kurulmuş olduğunu kavramıştır. Yani bir yorum kapasitesi eksikliği değil, daha önce bilgi eksikliği söz konusudur. Tekrarlıyoruz: resmi TKF kurulalı iki ay olmuştur! Ama Mustafa Suphi doğru bilgiye şimdi erişmiştir!

İnsan karşıtlarından da öğrenebilmelidir. Ankara, bütün Millî Mücadele döneminde, ama özellikle 1920'de Enver sahneye çıktıktan sonra, İttihatçılığa karşı bir rekabet ve mücadele içinde hareket etmiştir. Mustafa Kemal, kendi iktidarına en büyük tehdidin Enver'den gelebileceğini gayet iyi bilmektedir. Dolayısıyla, İttihatçıların içinde hangi fikirlerin ve taktiklerin geliştirilmekte olduğu konusunda istihbarata çok önem verdiği anlaşılıyor. Şayet Şevket Süreyya'nın aktardıkları doğru ise, Kemalist hükümetin İttihatçıların içindeki casusları Hayretî Bey ve Saffet (Arıkan) aracılığıyla özel mektuplara varana kadar izlemesi söz konusudur.⁵⁹ Ama bu örnekten bağımsız olarak, Mustafa Suphi'nin Ankara'ya bir ya da iki adam yerleştirerek (ya da var olan kadrolardan devşirerek) onları, tamamen Kemalist görünüm altında çevrelerine güven verme temelinde yalnızca istihbarat toplamak üzere kullanmaması ciddi bir hatadır.

Bunun da ötesinde, Ankara'da olayların içinde olan ve gelişmelerden günbegün haberdar olan komünistlerle, bunlar ister Sovyet Rusya temsilcileri olsunlar, ister Ankara-Eskişehir komünizminin unsurları, Bakû arasında haberleşme yokluğu da anlaşılır gibi değildir. Sovyet temsilcileri ile TKF arasında bizim erişebildiğimiz belge ve bilgilerden anlayabildiğimiz kadarıyla en ufak bir koordinasyon ve haberleşme yoktur. Kasım-Aralık 1920'de Ankara'da yaşanan her şeyi, Sovyet diplomatik temsilciliğini vekâleten yürüten Upmal Angarski içinden izliyor. Üstelik basit bir diplomat tutumuna değil, bütünüyle devrimci bir tutuma sahip bir Rusya komünisti. Ama o her şeyi bildiği halde Mustafa Suphi ve MK bilmiyor.

Bütün bunların vahim hatalar olduğu kanaatindeyiz. Mustafa Suphi'nin Ankara'daki nesnel durumun bütünüyle değişmiş olduğunu görerek taktik yönelişini değiştirmesi için durum hakkında bilgisinin olması gerekirdi. Ama bu bilgi yoktu!

⁵⁸ a.g.y., s. 17.

⁵⁹ Şevket Süreyya Aydemir, a.g.y., s. 568 ve 571.

Bir ihtilal olarak Millî Mücadele (3): Mustafa Suphi'leri kim öldürdü?

Mustafa Suphi'nin istihbarat yokluğunun yanı sıra belli ki kör bir noktası da vardır. En çarpıcı mesele Şerif Manatov ile yola çıkmadan önce Bakû'da yaptığı görüşmede yeterince bilgi edinmemesi ya da belki edindiği bilgiye önem vermemesidir. Manatov deneyimli ve becerikli bir komünist örgütçüdür. Ankara tarafından sınır dışı edilmiş olması ek bir uyarıdır. Üstelik Manatov daha sonra Mustafa Suphi'yi dönüş fikrinden vazgeçirmeye çalıştığını da belirtmektedir. Aşağıda Şark Şûrâsı sorununu ele aldığımızda Mustafa Suphi'nin kör noktasının nereden doğmuş olabileceği konusunda daha berrak bir fikir edinebileceğimizi umuyoruz. Bunun asıl sorumlusu Mustafa Suphi'den başka bir komünist güç olabilir.

12. Bolşevizm-Enver Paşa ilişkisi ve TKF

*Göğsümde 15 yara var!
Sarıldı 15 yarama
kara kaygan yılanlar gibi karanlık sular!
Karadeniz boğmak istiyor beni!
Kanlı karanlık sular!!!
Saplandı göğsüme 15 kara saplı bıçak.
Kalbim yine çarpıyor,
Kalbim yine çarpacak!!!*

Nâzım Hikmet, 1925

TKF üzerine Türkiye sol literatürünün tuhaflıkları arasında bir başka nokta daha vardır. Bu literatür, 15'ler katliamı sonrasında Bolşeviklerin Kemalizme sert bir tepki vermemiş olması konusunda eleştiri yapmayı görev bilmiş, hatta zaman zaman bunun Komintern İkinci Kongresi kararlarının ihlali anlamına geldiğini de söylemiştir. Ama, bilebildiğimiz kadarıyla, Bolşeviklerin ve Komintern'in Enver Paşa ve avanesine yönelik politikasına asla bir eleştiri yöneltmemiştir. Son 30-35 yıldır sol liberalizmin güçlü etkisi altında "İttihatçılık" ve "İttihatçı zihniyet" tam bir günah keçisi durumuna getirildiği halde, sol liberallerde hâlâ o yönde bir girişim görülmemiştir.

Biz, bu politikanın son derecede büyük yanlışlarla dolu olduğu kanaatindeyiz. Geçerken şunu söyleyelim: Mustafa Suphilerin ölümünden sonra Sovyet Rusya'nın önce çok uzun süre sessiz kalması, sonra da Mart ayında Ankara ile bir anlaşma imzalaması eleştiriye açıktır. Biz sadece bu konuda ciddiye, ezbere bir tutum alınmasına karşıyız. Bu olayın üzerine yaşanan gelişmeler konusunda tarihyazımının henüz yeterli bilgi sunmuş olmadığını göz önüne alarak eleştirinin gerçekten sağlam temellere dayandırılabilmesi için araştırmalara hız verilmesi gerektiğini eklemek isteriz. Bilgimiz sınırlı ama bir veri elimizde. Bizce Bolşevikler 15'lerin katilinin Küçük Talat olduğunu biliyordu. Yukarıda buna ilişkin bir delil görmüş bulunuyoruz: Hüseyin Fevzi Bey 1921'de Ali Fuat Paşa'ya İttihatçıların belgelerini teslim ettiğinde Küçük Talat'ın Rusların "menfuru" olduğu bu belgelerden görüle-

biliyordu.⁶⁰ Bu konuda daha fazla araştırma mutlaka yapılacaktır, yapılmalıdır. Ama bu doğruysa, bu, onlara, Kemalizm’le ilişkilerinde nasıl bir tutum takınacakları konusunda yol göstermiş olabilir. Burada işin içine Mustafa Suphi ve arkadaşlarına Erzurum’dan itibaren uygulanan muamele giriyor elbette. Bunun basit bir kendiliğinden halk hareketi olarak görülemeyeceği dışarıdan bakıldığında bile bellidir. Ama unutulmasın, Ankara yönetimi, en azından Karabekir, bu tiyatroyu Sovyetler Ankara’dan uzaklaşmasın düşüncesiyle benimsemiştir. Yani Ankara’nın kendini savunacak bir mazereti vardır. Moskova’nın da bu mazerete inanmasa da söyleyebilecekleri sınırlıdır. Devletler arası ilişkilerde işe kişiler arası ilişkilerden farklı bir mercekle bakmak gerekir. İşin içinde başka faktörler de vardır. Ama dediğimiz gibi biz, eleştirel yaklaşılması gerektiğini kabul etmekle birlikte bu konuda kesin fikir belirtmeden önce daha büyük bir bilgi birikiminin gerekli olduğunu düşünüyoruz.

Oysa öteki konuda yeterince bilgimiz vardır. Ve o konuda Sovyet Rusya yönetimi **bu politikadan sorumlu olduğu ölçüde** onun, ama çok daha fazla Komintern Yürütme Kurulu’nun ve onun 1920 Eylül ayından itibaren Doğu’nun partileri konusundaki yetkili organı Şark Şûrâsı’nın çok büyük yanlışlar yaptığını düşünüyoruz.

İttihatçılarla Bolşevikler arasındaki ilişkinin nasıl başladığı biliniyor ama neden başladığı bilinmiyor. Önceleri baş oyuncular, İttihatçılar tarafında Talat Paşa ve Enver Paşa, Bolşevikler tarafında ise Karl Radek’tir. Sahne ise bir Berlin hapishanesi. Radek, gerçek anlamda çokuluslu, birçok dil konuşan bir Bolşevik Partisi yöneticisidir. Alman Kasım devrimi (1918) başlar başlamaz oraya koşmuş, 1919 Ocak ayında patlak veren ve Rosa Luxemburg ile Karl Liebknecht’in öldürülmesine sahne olan, Berlin proletaryasının ayaklanmasında yer almış ve bu nedenle karşı devrimciler tarafından dava öncesi tutukluluk uygulamasıyla Moabit Hapishanesi’ne kapatılmıştır. 1919’un ilk yarısını hücrelerinde geçirdikten sonra çok daha rahat bir ortama nakledilmiş ve istediği politik ve entelektüel şahsiyetlerle görüşme hakkı verilmiştir. Ocak 1920’ye kadar kaldığı bu ortamda çok sayıda önemli insanla görüşmüştür. Bu ortama kendisi “politik salon” adını vermiştir. (Bilindiği gibi “salon” kelimesi tarihte Fransız devrimi öncesinde o ülkede yaşanan büyük düşünsel ve politik mayalanma sürecinde evlerini (“salonlarını”) önemli aydın ve politikacılara açan birtakım açık fikirli insanların (kadınların) salonlarından ilhamla bir bakıma siyasi fikir kulübü gibi bir anlam taşımıştır.) Radek Alman devriminden Rusya’ya dönüşüne kadar olan sürede yaşadıklarını 1926’da bir Rus edebiyat dergisinde “Kasım” başlığıyla yayınlamıştır. Ekim devriminin büyük tarihçisi E. H. Carr da bunları İngilizceye çevirmiştir.⁶¹

Radek’in “politik salon”a geçirildikten sonra, ilk görüştüğü kişiler arasında Talat ve Enver de vardır. Onlara ilişkin yazdıkları şöyledir:

İlk misafirlerim arasında ikisi, sabık Sadrazam Talat Paşa ile onun Harbiye Nâzırı, Trablusgarp kahramanı Enver Paşa idi. Türkiye’de uğradıkları hezimetten sonra

60 Bkz. yukarıda 29 No.lu dipnotunun ana metni.

61 E. H. Carr/ Karl Radek, “November. A Page of Recollections”, *Soviet Studies*, cilt 3, sayı 4, Nisan 1952. Neredeyse 70 yıl önce yayınlanmış bu dergi makalesini bizim için kazıyla çıkaran yakın arkadaşımız E. Ahmet Tonak’a yaptığı katkı için teşekkür ederiz.

Bir ihtilal olarak Millî Mücadele (3): Mustafa Suphi'leri kim öldürdü?

Berlin'de yarı-illegal koşullarda kalıyorlar (Müttefikler onların kendilerine verilmesini talep ediyorlardı) ve Türkiye'nin bundan sonra nasıl savunulabileceğini tasarlıyorlardı. Enver hezimetten sonra Almanya'ya Sovyet Rusya'dan illegal yollardan geçerek gelmişti ve Alman militaristlerine, şayet Müttefik güçlere karşı mücadele etmekte ciddi iseler, Sovyet Rusya'nın artık hesaba katılması gereken bir yeni ve büyüyen dünya gücü olduğu fikrini ilk kez aktaran kişiydi.⁶² Talat'ı Brest-Litovsk⁶³ döneminden tanıyordum. Orada onu galipler masasında görmüştüm. Burada Berlin hapishanesinde, çökmüş bir adamdı, nasıl babasının da kendisinin de telgrafçı olduğunu anlatıyor, Müslüman Şark'ın kendini ancak halk kitlelerinin desteğiyle ve Sovyet Rusya ile ittifak içinde kölelikten kurtarabileceğini söylüyordu. Türkiye'yi uğradığı yenilgiden sonra savunmakta olan Kemal Paşa'yı öyle bir anlatıyorlardı ki, her ne kadar Kemal kendini sabık Jön Türk rejiminden ayırmak zorunda hissetse de, aralarında esaslı hiçbir farklılık yoktu, kendileri de yurt dışında ona yardım toplamaya çalışıyorlardı. Onları Rusya'ya gitmeye ikna etmeye çalıştım, Enver böyle de yaptı daha sonra. Talat Paşa, insanlık dışı katliamlar dolayısıyla Ermeniler tarafından öldürüldü. Ermeni sorununu tekrar tekrar tartıştık. Talat izlediği politikayı savunmuyordu ama Ermenileri iç kargaşa vesilesi olarak kullanan Müttefiklerin kuşatması altında, en zalim tedbirleri almaya zorlandıklarını söylüyordu. Talat'ın doğuştan gelen müthiş zekâya ve iradeye sahip bir adam olarak özellikleri bana çarpıcı geldi; kırık bir Almanca Fransızca karışımıyla konuşuyordu. Kendisini Fransızca ve Almancada rahatça ifade eden Enver Paşa ise karakter olarak sinirliydi, dengesini bütünüyle yitirmiş ve ülkesi için değil de kendi konumu uğruna mücadele etmekte olan istikrarsız bir adam izlenimini doğuruyordu.⁶⁴

Geçerken söyleyelim ki şeytani bir zekâya sahip ve Almanya'dan hapisten dönerken dört sandık dolusu ekonomik durum hakkında yazılar, Alman komünist literatüründe ne varsa hepsi vb.'nin yanı sıra, "Rusya'da o aşamada henüz tanınmayan Einstein'ın çalışmalarını" da taşıyacak kadar aydın bir Bolşevik'in izlenimleri bizim için son derecede anlamlıdır. Özellikle de Enver için söylediği "dengesini bütünüyle yitirmiş ve ülkesi için değil de kendi konumu uğruna mücadele etmekte olan istikrarsız bir adam" değerlendirmesi. Yukarıda bunun örneklerini biz de vermiş bulunuyoruz, daha önceki çalışmalarımızda da Enver'in bu yanlarına değindik. Enver Paşa kadar önemli tarihsel şahsiyetlerin ve onların günümüzde dengi olanların güdülerini iyi anlamak her Marksist açısından çok önemlidir. Nelere başvurabi-

62 Bütün bildiklerimiz, Radek'in Enver'in Almanya'ya Sovyet Rusya yoluyla kaçmış olduğuna dair bilgisinin yanlış olduğunu gösteriyor. Enver de Talat ve diğerleriyle birlikte Türkiye'den bir Alman denizaltısıyla kaçmıştır. Radek'in hatası muhtemelen Enver'in, daha önce merkezî askeri üssü olarak belirlemiş olduğu Kafkasya'ya, Halil Paşa'nın yanına geçmeyi denemesi, ama bindiği geminin Karadeniz'in hırçın sularında kazaya uğraması olayını Radek'e anlatmış olmasıdır. Radek yıllar sonra Karadeniz'e çıkışı Sovyet Rusya'ya yönelme olarak hatırlıyor olmalıdır.

63 Devrimci Rusya ile Merkez ülkeleri (Almanya, Avusturya-Macaristan, Osmanlı vb.) arasında 3 Mart 1918'de imzalanan barış antlaşmasının görüşmelerinin yapıldığı kent. Bugün Belarus sınırları içindedir.

64 E. H. Carr/ Karl Radek, a.g.y., s. 419-420.

leceklerini kavrar böylece insan.

Radek kendisi yazmıyor ama Moabit Hapishanesi'nde Talat ve Enver'le *defalarca* görüşüğünü biliyoruz. Çünkü Ermeni sorununu Talat'la "defalarca" tartışmalarını geçerken belirtiyor. Söz konusu olan Enver olsaydı daha sonra Moskova'da konuşmuşlardır diyebilirdik, ama Talat hiçbir zaman Berlin'den çıkmamıştır. Görüşüklerinin ne olduğunu az çok biliyoruz. Radek onlara Rusya'ya gitmelerini önermiştir, Enver gitmiştir de. Dolayısıyla ortada bir ittifak teklifi olduğu bellidir. O kadar büyük bir yakınlık kurulmuştur ki, Ocak ayında Radek Rusya'ya dönerken Enver'i de yanında götürmek üzere hazırlanmıştır. Ama kendisi, güvenlik mülazatlarıyla, uçakla gitmekten son anda vazgeçerek Polonya'dan trenle dönmeye karar verince birlikte gidememişlerdir. (Enver'in uçağı ise düşecek ama Enver yara almadan kurtulacaktır!)

Bu yakınlığın nasıl bir evrim geçirdiğini birazdan inceleyeceğiz ama ilk soruyu sormamız kaçınılmaz: Bu ziyaretler silsilesini başlatan ne olmuştur? Savaş sırasında yüz binlerce Ermeni'yi çoluk çocuk demeden katleden bir partinin liderleri ile hapisteki bir Bolşevik arasındaki ilişkiyi kim kurmuştur? İlişkiyi kuran ne amaçlayarak kurmuştur? Radek'in Enver gibi sakıt ve sabık bir katili sırtlayıp yanında Moskova'ya götürmekten çıkarı ne olabilir?

Radek'le İttihatçılarının nasıl temas geçtiklerini anlayabilmek için, Enver'in Cihan Harbi'nin hemen öncesinden başlayarak Alman emperyalizmiyle iç içe çalıştığını, İmparator II. Wilhelm'le kişisel dost haline geldiğini, Osmanlı ordusunun savaşta Alman generallerince yönetildiğini hatırlamak lazım. Savaş bittiğinde de İttihatçı şefler memleketten bir Alman denizaltısıyla kaçmış ve Berlin'e yerleşmişlerdir. Yukarıdaki alıntıda Radek Enver'in Alman militaristlerine Sovyet Rusya'nın önemini anlatan ilk insan olduğuna dair, muhtemelen Enver'in şişik egosunun ürünü olan bir öykü olarak kendisine anlattığı bir hikâyeyi aktarıyor. Yani Enver ve Talat Alman emperyalistleri ve militaristleri ile hâlâ temas içindedir. Radek'in "politik salon"unda konuk kabul etmesinin olanaklı hale getirilmesi, muhtemelen Alman genelkurmayının bir planının ürünüydü. İttihatçılar Alman emperyalizmiyle ittifaklarını devam ettiriyorlardı. Ya Almanlar, ya Enver, ya ikisi birden, Müttefiklerin saldırgan politikalarına karşı Sovyet Rusya ile bir ittifak içine girme fikrini üretmişti. Kısacası, Enver ve Talat'ın Radek'le teması doğrudan doğruya bir ittifak tesisi içindi. Radek, eğer yalan söylemiyorsa, onlara Rusya'ya gitmelerini tavsiye ettiğini söylediğine göre, Alman genelkurmayı kendisine daha önce bu teklifi yapmış olmalıdır.

Bu teklif üzerine Radek, anlaşılan, Sovyet yönetiminden bağımsız biçimde Sovyet Rusya'nın dünya sisteminden doğacak tehlikelere karşı savunulması için bir strateji inşasına girişmiştir. Yukarıda kurduğumuz senaryo, Carr'ın Radek belgesine girişte anlattıkları ile tutarlı görünmektedir. Rusya ile Almanya arasında bir ittifak fikrinin Alman tarafındaki en ciddi savunucusu, o sıralarda Alman Genelkurmay Başkanı olan Hans von Seeckt'tir. Seeckt İttihatçı paşaları, özellikle Enver'i yakından tanımaktadır, çünkü II. Wilhelm tarafından 1917'den itibaren General von Bronsart'ın yerine Osmanlı ordusuna Genelkurmay Başkanı olarak tayin edilmiştir. Carr, her ne kadar Seeckt hapishaneye Radek'i ziyarete gelmediyse de emrindeki subaylardan Köstring adında birinin Radek'le temas içinde olduğuna işaret ediyor.

Bir ihtilal olarak Millî Mücadele (3): Mustafa Suphi'leri kim öldürdü?

Köstring, daha sonra Enver'in Moskova'ya uçuşunu düzenleyen subaydır.⁶⁵ Ayrıca general olduktan sonra Moskova'ya askeri ataşe olarak gönderilmiştir.⁶⁶ Radek ayrıca 1923'te Ruhr bölgesinin Fransa tarafından işgali esnasında Almanya'nın Versay Antlaşması'na karşı ayağa kalktığı dönemde, Almanya Komünist Partisi ile aşırı sağ milliyetçilik arasında bir diyalog kurulması anlamına gelen "Schlageter çizgisi"nin de mimarıdır.⁶⁷

Radek "politik salon"unda sadece Alman militarizminin temsilcileriyle diyalog kurmamıştır. Alman burjuvazisinin önemli temsilcileriyle de görüşmüştür. Bunlar arasında Almanya'nın o dönemde en önemli emperyalist şirketlerinden biri olan AEG firmasının Yönetim Kurulu Başkanı olan (daha sonra Dışişleri Bakanlığına getirilecektir) Walter Rathenau da vardır. Rathenau daha sonraki ziyaretlerinde şirketin genel müdürünü de yanında getirecektir. Kısacası, Alman burjuvazisi ve ordusu, Radek ile birtakım ortak işlerin hazırlanması için pazarlığa geliyorlardı.⁶⁸ Carr, Radek'in makalesinin daha sonra broşür olarak yayımlandığına ama Alman ricali ile görüşmelerin broşürden çıkarıldığına işaret ediyor. Biz Radek'in bir devletin, yani Sovyet Rusya'nın yöneticilerinden biri sıfatıyla bu tür görüşmeler yapmasını yadırgamıyoruz. Devrimin ardından kurulan Sovyet Rusya-Almanya ittifakı başka bir tartışmanın konusudur. Biz, Enver ve Talat Paşaların bu işin içine üçüncü ortak gibi katılmasını sorguluyoruz.

Bundan sonra Sovyet Rusya-Enver ittifakı hızla ilerlemiştir. Hatırlanacağı gibi, Bakû'da 1920 baharında, Mustafa Suphi'nin yokluğunda İttihatçı şeflerin önderliğinde bir Türk Komünist Fırkası kurulmuştur (Mustafa Suphi Bakû'ya gelir gelmez bunu dağıtacaktır). Yine 1920 Nisan ayında Cemal Paşa Moskova'ya gelecek ve Sovyet Rusya yöneticileriyle görüşmelere başlayacaktır. Sonra Haziran ayında Enver bir sürü kazalı yolculuktan sonra nihayet Moskova'ya ulaşacaktır. Artık kod adıyla "Ali Bey misyonu", Sovyet devletinin ve Komintern'in bütün İslam dünyasına yönelik olarak önemli bir kozu haline gelmiştir.

Burada durarak Radek'in dışındaki Sovyet önderliğinin bu konudaki tutumuna ilişkin bir soru soralım: Lenin, Trotskiy ve diğerleri Radek'in bu projesini nasıl kar-

65 Okur az önce de Radek'in Enver'i uçakla Moskova'ya götürme planından söz ettiğimizi hatırlayarak şaşırabilir. Ayrıntısına girmeyelim ama Enver'in Moskova'ya gidişi Ocak'ta başlayarak defalarca denenmiş ve ancak Haziran'da gerçekleşmiş bir tuhaf maceradır.

66 Carr, a.g.y., s. 403.

67 Pierre Broué, *Histoire de L'Internationale Communiste 1919-1943*, Paris: Fayard, 1997, s. 293-309. Bu, o dönemde birçok komünistte bir sosyal yurtseverlik izlenimi bırakmış bir taktik çizgidir. Bunu burada vurgulamamızın nedeni ikili: Öyle görünüyor ki, Radek hem çok hızla orijinal taktikler geliştirme hevesinde bir politikacıdır, hem de sağcı, milliyetçi, gerici güçlerle ittifaka çok kolay başvurabiliyor.

68 Yanlış anlaşılmasın: Rathenau ile Seeckt'in Radek'e aynı politik önerilerle gelip gelmediğini bilmiyoruz. Rathenau, Radek'i ziyarete geldiği dönemden üç yıl sonra, Haziran 1922'de aşırı sağcı bir örgütün suikastine kurban gidecek, Almanya Komünist Partisi, bu olay üzerine, başka şeylerin yanı sıra, Seeckt'in Genelkurmay Başkanlığı görevinden alınmasını talep edecektir (Broué, a.g.y., s. 255). Tabii, bu 1919'da iki şahsiyetin Radek'le görüşmelerinde benzer tavsiyelerde bulunmadıkları anlamına gelmez. Radek ayrıntıya girmiyor, ama anlattıklarından her ikisinin de Almanya ile Sovyet Rusya arasında bir işbirliğini savunduğu anlaşılıyor.

şılamışlardır? Bu sorunun ayrıntılı cevabını bilmiyoruz ve bu meseleyi incelemeyi önümüze bir görev olarak koymuş bulunuyoruz, gerekli kaynakları toplamakla meşgulüz. Şimdilik bizim izlenimimiz Almanya'dan döndükten sonra Sovyet Rusya hükümetinde değil Komintern'de görev alan Radek'in etkisi altında Komintern'in Yürütmesi'nin Enver Paşa'ya ittifak fikrine kazanıldığı, Sovyet devletinde ise tepkinin ikircikli olduğudur. Bizce Sovyet hükümeti içinde, önce Cemal, sonra Enver ile görüşürülen Dışişleri Halk Komiserliği (Komiser Çiçerin'dir, Komiser Yardımcısı ise Karahan) bu fikre kazanılmıştır; buna karşılık hükümetin geri kalanının, en azından Lenin'in fikirleri aslında bu yaklaşımla en azından örtülü olarak uyumsuzdur. Bu önermenin (Komintern Yürütme Kurulu'na ilişkin) ilk yarısının bütünüyle doğru olduğu kanaatindeyiz; buna karşılık (Sovyet devletine ilişkin) ikinci yarısı konusunda sadece bir izlenimin söz konusu olduğunun altını çizmek isteriz.

Enver'in İslam dünyasındaki prestijinden yararlanarak kurmaya giriştiği İslam İhtilal Cemiyetleri Birliği lideri olarak Bakû'ya davet edildiğini biliyoruz. Bizim zaman içinde gittikçe gelişen bir kuşumuz var: Bakû Doğu Hakları Kurultayı bir ihtimalle Enver Paşa için tasarlanmıştır. Yavuz Aslan Kurultay'ın nasıl gündeme geldiğinin ve karara bağlandığının izini, Azerbaycan'da arşivler üzerinde yaptığı araştırma temelinde sürüyor. Önerinin ilk kez dile getirildiği Komintern Yürütme Kurulu'nun 18 Haziran tarihli toplantısına ilişkin Aslan'ın yazdıklarını okuyalım:

Komintern İcra Komitesi'nin 18 Haziran tarihli toplantısında ilk sözü alan Karl Radek, Komintern Beynelmül Kongresi'nden sonra, Yakın Doğu, Kafkas, Türkiye, Ermenistan ve İran'ın inkılâpçı teşkilâtlarından Bakû'da bir kongre toplanmasını teklif etmiş ve Moskova'da bulunan İngiliz, Fransız yoldaşların da bu kongreye katılmalarının çok olumlu olacağı görüşünü ileri sürmüştür.⁶⁹

Radek'ten hemen sonra Dışişleri Komiser Yardımcısı Karahan söz alarak Radek'in önerisini olumlu bulduğunu ve "bir an önce komisyon oluşturularak, çalışmalara başlanmasının gerektiğini" belirtiyor. Tırnak içinde verdiğimiz ifade Aslan'dan alıntıdır. Ama Aslan Karahan'dan doğrudan alıntı yapmıyor. Yine de "bir an önce" fikri Karahan'dan gelmeseydi, Aslan'ın bunu yazacağı kuşkuludur. Bizim izlenimimiz Radek ile Karahan'ın toplantıdan önce anlaşmışlardır. (Dışişleri Halk Komiserliği'nin Radek çizgisine kazanılmış olduğuna dair kanımızı yukarıda belirtmiştik.)

Şimdi de Komintern başkanı Zinovyev'in tepkisine gelelim:

Tutanaklardan Komintern İcra Komitesi Başkanı Zinovyev'in biraz kararsız olduğu anlaşılacaktır. Zinovyev, "bazı arkadaşların önce Lenin'in tezleri ile tanışmak istediklerini ileri sürerek, bu konuda kesin bir karar çıkarılmasını talep etmediklerini" söyler. Ancak Radek, tekliflerinde kararlıdır. Zinovyev'den sonra tekrar söz alarak, bazı hususları açıklamak ihtiyacını duyar.⁷⁰

69 Yavuz Aslan, a.g.y., s. 133.

70 Aynı yerde.

Bir ihtilal olarak Millî Mücadele (3): Mustafa Suphi'leri kim öldürdü?

Radek'in ısrarının özel olarak anlamlı olduğunu belirttikten sonra esas önemli meseleye gelelim. Radek'in karşısına Lenin'in tezleri çıkarılmaktadır. Kesin bir üslupla değil ama Yürütme Kurulu'nun bazı üyelerinde böyle bir kuşku vardır. Ayrıca Zinovyev, Ekim devrimi döneminde aralarında çok sert bir polemik yaşanmış olsa bile Lenin'in çok yakın bir çalışma arkadaşıdır. Onun da tereddütü aynı nedenden kaynaklanıyor olabilir. Bu ne demektir? Aslan'ın yaptığı alıntılardan önce Enver Paşa konuşulmuş olabilir mi? Delegeler önerinin bu tür bir niyetle yapıldığını sezmiş olabilir mi?

Her hâlükârda Radek ve Yürütme Kurulu Bakû Kurultayı'na hep kendi yetki alanı olarak bakmış, başka organların buraya müdahalesi olasılığına karşı yetki tekelini kiskançça savunmuştur:

Doğu Halklarının Birinci Kongresi'nin Komintern İcra Komitesi tarafından kararlaştırıldığı, Komintern İcra Komitesi'nce sık sık vurgulanacaktır. 25 Ağustos 1920 tarihinde, Komintern İcra Komitesi adına Zinoviye, Stasova'ya çektiği telgrafta şöyle diyor: "Kongre Komintern İcra Komitesi tarafından çağırılmıştır ve onu başka kimse açabilmez." Yine kongreye çağrı bildirilerinde bu durum açıkça ifade edilirken, 21 Ağustos 1920 tarihli Kommunist Gazetesi'de [aslında böyle] Kongre'den "Komintern İcra Komitesi tarafından çağrılan kongre" diye bahsetmektedir.⁷¹

Böylelikle Komintern gibi büyük bir örgütün Yürütme Kurulu örgütün en üst karar organı olan II. Dünya Kongresi'nin toplanmasına bir aydan pek az bir zaman varken, bu tür bir kararı ona danışmadan alma yoluna gitmiş olmaktadır. Bizim Leninist örgüt anlayışımıza göre bu en azından sıradışı bir davranış biçimidir. Radek'in bir bakıma "yangından mal kaçırmak" tutumunun ürünüdür. "Lenin'in tezleri ile tanış olmak" isteyenlere verdiği cevapta, "bu kongrede bir şey kararlaştırmayacağız ki, hiç kimsenin itiraz etmeyeceği birtakım fikirler üzerinden tebligat [propaganda] yapacağız" demektedir. Oysa Bakû'ya Enver Paşa gelecektir. Bundan daha tartışmalı bir şey olur mu? Olmayacağı "Lenin'in tezleri" ile tanış olduğumuzda ortaya çıkacaktır.

Yürütme Kurulu üyelerinin tanış olmak istediği "Lenin'in tezleri" İkinci Kongre'ye sunulmak üzere hazırlanmakta olan ve o kongreye damgasını vuracak olan "Ulusal Sorun ve Sömürge Sorunu Üzerine Tezler"dir. Bilindiği gibi İkinci Kongre'de tartışılan bu tezler Hindistan delegesi M. N. Roy'un sunduğu ilave tezlerle paralel olarak kabul edilmiştir. Lenin'in tezlerini tam olarak tanımak isteyen Yürütme Kurulu üyelerinden bazıları, anlaşılan, bu tezlerde Bakû Kurultayı'nın yapısıyla tam uyuşmayan bazı yanlar olduğundan dolayı yoldan da olsa haberdardılar. Zaten Lenin'in ulusal sorun ve sömürge sorunu konusunda son dönemdeki bir dizi açıklaması ve konuşması görüşlerini belirgin olarak ortaya koymuştu.

Lenin hayatının hiçbir aşamasında, ne devrimden önce ne sonra, ne sömürgelerde ne Çarlık Rusyası'nın "halklar hapishanesi" bağlamında, birtakım doktrinerler ve sol komünistler gibi ezilen bir halkın önderliği komünist değil diye bir kurtuluş

⁷¹ A.g.y., s. 134-35.

ve devrim mücadelesinin karşısına çıkmak bir yana, ona kayıtsız bile kalmadı. Ama bir Sovyet devleti kurulduktan sonra hem Rusya'nın köylü halkları açısından hem de dünya çapında sömürge ve yarı-sömürge halklar için şunun farkına vardı: Sosyalizme geçiş toplumuna sıçramak açısından köylüler de bir toplumsal sınıf tabanı sağlayabilirlerdi, Sovyet devleti ile ittifak onlara bir proleter merkezi sağlayabilirdi, dolayısıyla sömürge ve ezilen halkların vereceği ulusal kurtuluş savaşı doğrudan doğruya bir proleter iktidarına dönüşebilirdi. Lenin, 1918 ve 1919 yıllarının gelişmelerinin derslerini çıkarmış, Türkiye, İran ve Mısır'da yaşanan devrimci gelişmeleri izlemiş ve sonunda yeni dünya durumunun kapitalist olmayan köylü ülkelerinde de dünya Sovyet hareketiyle bütünleşerek sosyalizme geçişin tarihin gündemine girdiğini saptamıştır. Bunu bu yazının ikinci faslının başındaki teorik-metodolojik bölümde⁷² uzun uzun Lenin'den alıntılarla anlattık, burada tekrarlamayacağız.

Şimdi gözümüzü Yürütme Kurulu'nun tanış olmak istediği "Lenin'in Tezleri"ne çevirebiliriz.

"Ulusal Sorun ve Sömürge Sorunu Üzerine Tezler"

Dikkat edilirse, hem bu altbölümün başlığında hem de ana konuyu tarif ederken "ulusal sorun ve sömürge sorunu" formülünü tekrarladık. Bu aynı zamanda, Lenin'in kaleme almış olduğu ve ilgili gündem maddesinde pek az değişiklikle (yalnızca üç çekimser oyla) oybirliğiyle kabul edilmiş olan⁷³ karar tasarısının da başlığıdır: "Ulusal Sorun ve Sömürgeler Sorunu Üzerine Tezler". Bu formülde ısrar edişimizin bir nedeni var: Lenin'in kaleme aldığı ve bu kongrede Komintern'in resmi politikası haline gelen bu karar metninin gerçek anlamı genellikle ıskalanmaktadır. Bu karar *sadece, hatta esas olarak, dar anlamda sömürge sorununa* ilişkin bir politik tutum geliştirmek için yazılmamıştır. Sovyet hükümetler sisteminin bir gerçek haline gelmiş olduğu bir çağda, *komünizmin genel olarak ulusal soruna* getirdiği çözümün bütününe ortaya koymaktır amacı.

Aynı şeyi farklı biçimde ifade edelim: Karar, ezilen ulusların hakları ve sömürgelerde ne tür taktikler izlenmesi gerektiğinden çok ötede, komünist hareketin *dünyaya devrimi yayıldıkça izlemesi gereken devletleşme politikasını* belirlemektedir. Sömürgelere önerilen de buna bağlıdır, onun alt başlığıdır. Aşağıda sömürgelere önerilen politikanın ne olduğunu göreceğiz. Ama şimdi önce Tezler'in genel yaklaşımını anlamaya çalışalım, çünkü bu Tezler, komünizmin devrimler zafere ulaştıkça devletleşme programının özünü tanımlıyor.

Bu niteliğiyle, aslında, Lenin'in devrim öncesinde ulusal sorunun sosyalizme geçiş aşamasında nasıl çözüleceğine ilişkin sorduğu ama cevaplamadığı sorunun yanıtını oluşturuyor. Biz Lenin'in ulusal soruna yaklaşımın özgüllüğünü daha önceki çalışmalarımızda şöyle ifade etmiştik:

Lenin'e kadar ve Lenin'in çağdaşları arasında, Marksist teorinin ulusal sorun ko-

⁷² "4. Devrim Analizinde Metodoloji", s. 34-48.

⁷³ John Riddell, Vijay Prashad, Nazeef Mollah (der.), *Liberate the Colonies! Communism and Colonial Freedom 1917-1924*, Yeni Delhi: LeftWord Books, 2019, s. 99.

Bir ihtilal olarak Millî Mücadele (3): Mustafa Suphi'leri kim öldürdü?

nusundaki görevi, esas olarak, ulusun bir tarihsel kategori olarak maddi temellerinin ve kurucu öğelerinin aydınlığa kavuşturulması biçiminde ele alınıyordu. (...) Tarihsel bir kategori olduğu kabul edilen ulusun **nasıl ortadan kalkacağı** sorusu ise sorulmuyordu. (...) Ekonomik gelişme [dünya ekonomisinin oluşumu sayesinde] ulusların maddi temelini yok ederek proleter iktidarı altında ulusal sorunun **kendiliğinden** ortadan kalkmasını sağlayacaktır.

Başkalarının **çözüm** gördüğü yerde Lenin bir **sorun** görür. (...) Başkaları ulusların geleceğin sosyalist toplumunda ortadan kalkacağını postüle **etmekle** yetinirken, Lenin ulusların nasıl ortadan kalkacağı sorusunu gündeme getirmektedir.⁷⁴

Lenin'in kendisinin sorunu nasıl ifade ettiğini görmek, söylediğimizi daha iyi anlamak için yararlı olacaktır:

Kievski, özel konusu açısından merkezi sorunun kenarından dolaşiyor: biz Sosyal Demokratlar [yani bugünün terminolojisiyle Komünistler] ulusal baskıyı **nasıl** ilga edeceğiz? “Dünyanın kana bulandığı” vb. türünden cümlelerle sorunu bir kenara itiyor. (Oysa bunun tartışılan konuyla hiçbir ilgisi yok.) Böylece ortada bir tek argüman kalıyor: Sosyalist devrim her şeyi çözecek! (...) Ekonomik devrim, politik baskının her türünü ortadan kaldırmak için gerekli önkoşulları yaratacaktır. Tam da bu nedenle her şeyi ekonomik devrime indirgemek mantıksız ve yanlıştır. Çünkü soru şudur: Ulusal baskı **nasıl** ortadan kaldırılacaktır?⁷⁵

Biz buradan Lenin sonrası Marksizmin ulusal sorunu bir demokratik haklar sorunu olarak algılamasına karşıt olarak Lenin'in kendisi için bu sorunun sosyalizmin inşasının bir sorunu olduğu sonucunu çıkarmış bulunuyoruz.⁷⁶ İşte Lenin, “nasıl?” sorusunu sorduğu Cihan Harbi günlerinde vermediği cevabı, 1918-1920 yıllarının deneyimi ışığında, yani yaşanmakta olan gelişmelerin yol göstermesi sayesinde şimdi vermektedir. Bu bakımdan Tezler o kadar önemli bir dokümandır ki, burada paragraf paragraf ayrıntılı olarak üzerinde duracağız.⁷⁷

Tezler, Lenin'in ulusal sorunu ele alışının karakteristik yöntemiyle, (burjuva ve küçük burjuva) formel eşitlik anlayışı ile (proleter) gerçek eşitlik kavrayışını karşı karşıya getirmeye yaslanıyor. Sonra 4. paragraftan itibaren somutlaşmaya başlıyor ve aşağıdaki mantığa uygun gelişiyor:

74 *Kod Adı Küreselleşme*, İstanbul: Yordam Kitap, 2. Basım, 2011, s. 327-328.

75 Lenin, *Marksizmin Bir Karikatürü ve Emperyalist Ekonomizm*, İstanbul: Koral Yayınları, 1991, s. 86. Vurgular aslında.

76 *Kod Adı Küreselleşme*, a.g.y., s. 330.

77 Lenin'in yazdığı ve kongreye sunduğu ilk taslak için şu kaynağı kullandık: “Preliminary Draft Theses on the National and the Colonial Questions”, *Theses, Resolutions and Manifestos of the First Four Congresses of the Third International*, Londra, Pluto Press, 1983, s. 76-81. Tezler daha sonra iki kez komisyona gidecektir. Kararın nihai versiyonu için ise şu kaynağa başvurduk: “Theses on the National and Colonial Questions”, John Riddell, Vijay Prashad, Nazeef Mollah (der.), *Liberate the Colonies! Communism and Colonial Freedom 1917-1924*, Yeni Delhi: LeftWord Books, 2019, s. 94-99.

1. Komintern'in "bütün politikası, esas olarak, bütün ulusların ve ülkelerin işçilerinin ve emekçilerinin ortak bir devrimci mücadelede birliği temelinde, toprak sahiplerinin ve burjuvazinin devrilmesi üzerinde yükselmelidir" (Paragraf 4). Bu, temel hedeftir. Yani bu kararın esas konusu, **sosyalizme yürüyüş için** bütün ulusların birliği meselesini derinleştirmek ve bunun pratik ilkelerini ortaya koymaktır. Çeşitli ülke türleri arasından ikisi olan sömürgeler ve yarı-sömürgeler bu genel başlığın bir altbaşlığıdır ve o konuda ulaşılabilecek sonuç genel yaklaşımın bir türevi olarak görülmelidir.

2. Tezler bu genel tespiti yaptıktan sonra Ekim devrimi sonrasındaki somut durumu saptamaya geçiyor: Dünya siyasi gelişmelerine dünya burjuvazisinin Sovyet Rusya'ya karşı savaşı damga vurmaktadır (Paragraf 5).

3. Dolayısıyla, bugün sadece çeşitli ulusların emekçilerinin birliğinden **soyut olarak** söz edilemez. Sovyet Rusya ile **yakın işbirliği politikası** izlenmelidir ama bunun somut biçimi ülkeye göre değişecektir (Paragraf 6). Böylece genel ilke yerleştirilmiştir. Ama bu haliyle ilke çok geneldir. Somut uygulanış daha sonra gelecektir.

4. Bu işbirliğinin tam bir birliğe geçiş biçimi olarak federasyon biçimini alması doğrudur ve denenmiş bir biçimdir (Paragraf 7). Görüldüğü gibi, sosyalizme yürüyüş genel hedefi çerçevesinde muzaffer devrim yaşayan bütün ülkelerin tek bir federasyon çatısı altında birleşmesi öngörülmüştür.

5. Bu süreç, gittikçe daha sıkı bir federal birliğe yönelmelidir. Çünkü (a) emperyalizm askeri olarak çok güçlüdür; (b) savaş koşullarından çıkışta yeniden inşa ancak sıkı ekonomik işbirliğiyle mümkün olur; (c) ve en önemlisi, kapitalizm altında dahi eğilim dünya ekonomisinin bütünleşmesine doğrudur (Paragraf 8). Burada muazzam önemli bir ekonomik ilke programatik olarak ifadesini bulur: "bütün ülkelerin proletaryası tarafından düzenlenmiş bir ortak plana bağlı bir dünya ekonomisi yaratmak"! Böylece, sosyalizme geçiş döneminde planlı ekonominin en azından kademeli olarak ulaşılabilecek ölçeğinin, dünya ölçeğinde düşünülmesi gerektiği ileri sürülmüş oluyor.

Buraya kadar tezler hâlâ genel olarak ulusal politika ile ilgilidir. Sosyalizme geçişte ulusların ortadan kaldırılmasının genel yöntemi üzerine pratik ilkeler belirliyor. Sömürgelerin özgüllüğü daha işin içine sokulmamıştır. Ezen ulus/ezilen ulus sorunsalına da henüz girilmemiştir. İşte biz bu yüzden Tezler'in Lenin'in sadece sömürgelerin ulusal sorunlarına ilişkin tartışması biçiminde algılanmasının ve öyle sunulmasının yanlış olduğunu düşünüyoruz. İlk sekiz tezi, münhasıran ileri, emperyalist uluslardan oluşacak federasyonlar için bile geçerli olabilecek bir tezler kümesinin, sadece sömürgeler ve ezilen uluslar hakkında olduğunu düşünmek büyük bir eksiklik. Bu, sosyalist harekette, Lenin'in yeni devrimler olduğunda devletleşme konusunda koyduğu programatik ilkenin görmezlikten gelinmesine mal olmuştur. Elbette bu bir rastlantı değil, millî komünizmin (bilinçli ya da bilinçsiz) yarattığı bir çarpıtmanın ürünüdür. Ama bugün artık bunu aşmak zorundayız.

6. Paragraf 9 ile birlikte Tezler nihayet ülkelerin kendi içinde ulusların eşitliği sorununa ve azınlıkların haklarının güvence altına alınmasına ve sömürgeler sorununa girer. Bunun için (a) sözde değil aralıksız propaganda ve ajitasyon önerilir; (b) Sovyet düzeninin propagandasının yapılması öngörülür; ve (c) bağımlı ulusların

devrimci hareketlerinin doğrudan desteklenmesi savunulur. Bu son koşulu yerine getirmeyen partiler “yalan üzerine kurulu bir ikiye bölünme” içindedirler.

7. Enternasyonalizmin sadece sözde kalmaması için proletarya diktatörlüğünün “ulusal bir diktatörlükten... uluslararası bir diktatörlüğe dönüşmesi” gerekir. Burada küçük burjuva enternasyonalizmi ile proletarya enternasyonalizmi arasındaki fark vurgulanır. İlki, uluslar arasında eşitliğin kabul edilmesidir. Ama ulusal bençillik devam etmektedir. Proletarya enternasyonalizmi ise, (a) tekil ülkenin proleter mücadelesini dünya ölçeğinde mücadelenin çıkarlarına tâbi kılar ve (b) zafer kazanan ulusun fedakârlığını gerektirir (Paragraf 10). Bu 10. paragraf hâlâ dünya sovyet federasyonu kurma amacı ile ilgilidir. Yani özgül olarak sömürge ve yarı-sömürge ülkelerle sınırlı değildir.

8. Esas geri ülkeler (iç ulusal sorunlar da bir kenara bırakılarak) nihayet Paragraf 11’de ele alınır. Şu noktalar öne çıkar: (a) Komünist partileri (özellikle sömürgeci ülkenin komünist partisi) ulusal devrimci hareketleri desteklemelidir. Bu altbaşlıkta Lenin’in taslağına komisyonda iki ilave yapılmıştır. Biri desteği “fiilen” kelimesiyle güçlendirmektedir. İkincisi, desteğin biçimi o sömürge ya da bağımlı ülkenin komünist partisiyle tartışma içinde belirlenmelidir; (b) geri ülkelerde ruhban zümresine ve diğer gerici unsurlara karşı mücadele (buraya da komisyonda “Hıristiyan misyonları” eklenmiştir); (c) Pan-İslamizme ve Pan-Asyacılığa karşı mücadele. Buraya da komisyondaki tartışma esnasında “Türk ve Japon emperyalizmleri” ibaresi eklenmiştir; (d) köylülüğe destek, Batı proletaryası-geri ülkeler köylüsü işbirliği, mümkün olan her yerde “emekçi halk sovyetleri” vb.; (e) komünist hareketin her koşulda ulusal devrimci hareketten bağımsızlığı; (f) emperyalizme tâbi sahte bağımsızlıklara karşı bağımlı ve zayıf ülkelerin sovyet cumhuriyetleriyle birleşmesi.

Bu son noktanın önemini ne kadar vurgulasak azdır. Komünist hareketin sömürgele ve bağımlı ülkelere ilişkin programı, tarihi neredeyse bir yüzyıla yaklaşan “millî komünizm” cinayetinin cürufu altında gözlerden saklanmıştır. Bolşevizmin geleneğinden gelen Komintern elbette sömürgelerin ayrılma ve bağımsız bir devlet kurma hakkını sonuna kadar savunacaktır. Ancak, ekonomisi geri, dünya ekonomisi içinde sağlam adımlar atması zor, sömürgeciliğin kansız bırakmış olduğu ülkelerin siyasi bakımdan bağımsızlaşması, hiçbir şekilde ülkenin emperyalizmden bağımsızlaşmasının güvence altına alınması anlamına gelmez. ***Komintern’in programı sömürge statüsünden kurtuluşunu sağlayan ülkelerin ve bağımlı ülkelerin Sovyet cumhuriyetleriyle birleşmesi üzerine kurulmuştur.***

9. Tezlerin son paragrafı (Paragraf 12) uzun süre boyunca ulusal boyunduruk altında yaşamış ulusların hassasiyetlerine ve komünizm konusunda da var olabilecek önyargılarına dikkat edilmesi, güvensizliği aşmak için tavizler verilmesi gerektiğinin altını çizer.

Tezler ve “İslam İhtilal Cemiyetleri Birliği”

Yukarıdaki anlatım doğru ise, 1920-21 yıllarında Enver Paşa’ya verilen destek Komintern’in en yüksek organı olan Dünya Kongresi’nin ulusal sorun ve sömürgeler sorunu üzerine aldığı karara ***açıkça aykırıdır***. Bunun birden fazla nedeni vardır. Biz sadece en önemlilerine değineceğiz. Birincisi, Lenin’in tezlerinde

Pan-İslamizme ve Pan-Asyacılığa karşı mücadele açık seçik bir hedef olarak ortaya konulmuştur. Oysa İslam İhtilal Cemiyetleri Birliği hiç tartışmasız biçimde Pan-İslamizm ilkesi üzerinden örgütlenmişti. Tezler, bununla da kalmıyordu. Komisyon çalışması sırasında bunların anlamı da berraklığa kavuşturulmuştu. Pan-Asyacılık 1865'te "Meiji Restorasyonu" olarak bilinen olayla birlikte hızla gelişmeye başlayan Japon kapitalizminin emperyalizme geçiş aşamasına geldiği kavrayışı ile onun Asya birliği projesine karşı bir tutumu ifade ediyordu. Ya Pan-İslamizm? Bununla ne hedeflendiği de komisyonda berraklaştırılmıştı: Türk emperyalizmi. Yani Enver'in savaş sırasındaki Pan-Türkist, Pan-İslamist emperyalist yönelişi. Bir kararın bir siyasi hareketi ismen dışlamasına komünist hareketin tarihinde az rastlanır! Kararlar genellikle ilkelerden hareket eder. Ama burada açıkça ad verilmiştir. Yani en azından Komintern II. Kongresi esnasında (19 Temmuz-6 Ağustos) Lenin açıkça İttihatçılıkla ittifaka karşı olduğunu ilan etmiştir.

İkincisi, Tezler bütün ulusal burjuva hareketlerinin değil yalnızca **ulusal devrimci** hareketlerin desteklenmesini karara bağlamıştır. Oysa 1912-13 Termidor döneminden ve özel olarak Cihan Harbi sırasındaki siyasi yönelişinden sonra İttihatçılığa "devrimci" özelliğini atfetmek olanaksızdır. Bir hareketin kendine "İhtilalci" adını takması onun komünistler tarafından böyle görülmesi için hiçbir şekilde neden olamaz.

Üçüncüsü, Lenin'in taslağına komisyonda yapılan bir değişiklik de ulusal devrimci harekete verilecek desteğin biçiminin o sömürge ya da **bağımlı ülkenin komünist partisiyle tartışma içinde** belirlenmesi gerektiğini savunmaktadır. TKF'nin Enver Paşa ile böylesine bir maceraya girilmesine sonuna kadar karşı olduğu her şeyden açıktır, Bakû Kurultayı'nda çıplak biçimde ortaya çıkmıştır. Oysa Komintern Yürütme Kurulu, Radek, Şark Şûrâsı ve diğerleri TKF'nin görüşlerini tümüyle görmezlikten geldikleri gibi, Mustafa Suphi ve arkadaşlarının çalışmalarını Enver lehine yavaştırmaya, hatta durdurmaya bile çalışmışlardır.

Böylece, Yürütme Kurulu'nda bazı üyelerin neden Lenin'in tezlerini daha yakından tanımak istedikleri şimdi daha iyi anlaşılmaktadır.

Kararlara aykırı politikadan programın revizyonuna

Bu politika İkinci Kongre'nin kararlarını ihlal ettiği ölçüde, çelişki ya biri ya ötekinin lehine çözülecekti. Sovyet Rusya'nın İç Savaş'ın çok ağır etkileri sonucunda çok zayıf bir duruma düşmesi, politikanın değiştirilmesini değil, programın revizyonunu getirdi. Radek Komintern'in Dördüncü Kongresi'nde programın revizyonunu pratik olarak gerçekleştirmiştir.

Komintern'in Dördüncü Kongresi Radek'in üç siyasi operasyonuna sahne oldu. Radek, Türkiye komünistlerinin ağır bir baskı döneminden geçiyor olmasına karşılık "yakında her şey çok daha iyi olacak" türünden geçiştirmelerle durumu idare etmeye çalışmaktadır. Mesele yalnızca Mustafa Suphi'lerin öldürülmesi değildir. Anadolu'daki komünistlere de ağır baskılar uygulanmaktadır. Bu ters durumu sözünü ettiğimiz üç değişiklikle izah etmeye çalışmaktadır.

Bir ihtilal olarak Millî Mücadele (3): Mustafa Suphi'leri kim öldürdü?

Bunlardan biri, “burjuvazinin nesnel olarak devrimci karakteri” kavramıdır.⁷⁸ Bunun ne kadar büyük bir programatik dönüş olduğunu anlamak kolaydır. İkinci Kongre “burjuva demokratik” ya da “ulusal demokratik” hareketler ile “ulusal devrimci” hareketler arasında çok belirgin bir ayırım çizgisi çekerek sadece bu sonuncuların destekleneceğini karar altına almıştı. Lenin, komisyon tartışmalarında ortaya çıkan bu ayırımı konuşmasında özellikle vurgulamıştı. Şimdi Radek burjuvazinin “nesnel olarak devrimci” olduğu iddiasını ortaya atarak aslında bir hareketin öznel belirlenimlerin ürünü olan devrimci sıfatını “kendiliğinden” ya da nesnel durum dolayısıyla “kaçınılmaz” bir özelliğe çeviriyor. Bu durumda burjuva hareketler arasında bir ayırım yapmaya da gerek kalmaz zira bütün ulusal burjuva hareketler zaten, nesnel durumun gereği olarak devrimcidir!

Parantez içinde bunun bizim Kemalist burjuvazinin mücadelesinin “nesnel olarak anti-emperyalist” olduğuna ilişkin saptamamızdan çok farklı olduğunu vurgulamalıyız. Zira bizim saptamamız Kemalist burjuvazinin devrimci çizgisini sürdürmesi koşuluna dayanıyor. Otomatik bir anti-emperyalizm söz konusu değil. Oysa Radek burjuvazinin devrimciliğini hiçbir koşula bağlamayarak otomatik olarak devrimci olduğunu söylemiş oluyor.

İkincisi, Radek dünya konjonktürünün değiştiği gerekçesinin arkasına sığınarak komünist partilerin iktidar mücadelesi çabasını ikinci plana atıyor. Ve de İkinci Kongre'nin kararlarının neden ayaklar altına alınmaya çalışıldığını izah etmiş oluyor:

Yoldaşlar, İkinci Kongre döneminden bu yana dünya durumu değişmiş bulunuyor. O kongrede Şark'ta siyasi hattımız derhal ve geniş ölçekli devrimci kalkışmalara yönelmişti. Bu açıkça söylenmiyordu ama Şark'tan gelen bütün delegeler bunu hissedebiliyordu. Bugünkü dünya durumunda ise, dünyanın her yanında kendimizi devrimin güçlerini toplama çabasında olduğumuz bir dönemde buluyoruz. Bunun Şark ülkelerindeki durum üzerinde de etkisi var. Önümüzdeki dönemde bu ülkelerde devrimci bir rol oynayacak devasa bir örgütsel, siyasi ve düşünsel emek gerçekleştirme hedefini önümüze koymalıyız.⁷⁹

“Konjonktür değişti” gerekçesi, Radek'in Lenin'in tezlerine getirmiş olduğu revizyonu gerekçelendiren bir işlev görüyor.

İşte Radek'in burjuva hareketlerin hiç ayrıştırılmadan desteklenmesine dair bu açıklamaları, Dördüncü Kongre'de Pan-İslamizm ile ittifakın, birlikte çalışmanın vb. bir dizi delege tarafından serbestçe savunulmasına yol açmıştır. Pan-İslamizm ile ortaklık artık meşrudur. İkinci Kongre'den Dördüncü Kongre'ye 360 derecelik dönüş tamamlanmıştır.

Bu meselenin daha da derin birtakım uzantıları olduğu kanısındayız. Yukarıda da belirttiğimiz gibi bunun izini süreceğiz. Şimdi bu politik doğrultunun pratikte TKF'yi nasıl etkilediğine bakalım.

⁷⁸ *Liberate the Colonies*, a.g.y., s. 232.

⁷⁹ *Liberate the Colonies*, a.g.y., s. 233.

Komintern Yürütme Komitesi ve Mustafa Suphi

1918 ve 1919 yıllarında Mustafa Suphi Bolşevik Partisi'nin ve (1919 başındaki kuruluş kongresinden sonra) Komintern'in açısından, Sovyet Rusya'nın kapı komşusu çok önemli bir ülkenin vaadkâr bir komünist kadrosu, hatta önderidir, önü mümkün olduğunca açılmıştır. Komünizme yeni gelmiş olsa da örgütçülükte deneyimli olan Mustafa Suphi, 1918'de bir inşa örgütü kurmuş olduğu için Komintern'in, aslında çok az sayıda komünist örgütün katıldığı Mart 1919 Birinci Kongresi'ne Türkiye'yi temsilen katılma olanağını da elde ediyor ve kongrede bir de konuşma yapıyordu. Biz daha önceki bir yazımızda⁸⁰ bu aşamada Komintern'in yalnızca bir "ön Enternasyonal" olarak nitelenebileceğini söylemiştik. Katılan partiler, birkaç istisnai Zimmerwald partisi (İskandinav partileri ve İsviçre) ile Almanya Komünist Partisi dışında, Rusya'nın hep etkisinde olagelmış ülkelerin (Balkan ülkeleri), eskiden Rusya'nın parçası olup şimdi bağımsız devletler haline gelen ülkelerin (Polonya, Finlandiya, Baltık ülkeleri), bir de Rusya'nın komşusu ülkelerin (esas olarak eski Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'ndan ayrılan parçalar) partileriydi. Türkiye'den bir örgütün bu "ön Enternasyonal"e dâhil olması Mustafa Suphi'nin bir yıllık bir faaliyetle ne kadar önemli adımlar attığını gösteriyordu.

1919, Kırım ve Odesa'da Türkiye ile ilişki kurmakla geçmişti esas olarak. Ama 1920 farklı bir tablo yaratacaktı. Hatırlayalım: Radek 1920 Ocak ayında Almanya'da Moabit Hapishanesi'nden salıverilmiş ve Rusya'ya dönmüştü. Enver'in Almanya'ya ilk geliş denemesi Şubat ayında oldu. Belli ki Radek'in planı işlemeye başlamıştı. Nisan ayında Cemal Paşa, daha ikincil şahsiyetlerle birlikte Moskova'ya geldi. Haziran'da Enver üçüncü denemesinde Moskova'ya ulaştı.

Bizim bir sezgimiz var. Bunu açıklayalım. Mustafa Suphi, 1918-1919'da daha genel olarak Müslüman komünistlerinin örgütlenmesinin de içinde olmakla birlikte, aynı zamanda, faal olarak Türkiye komünistlerini bir partide örgütlemek üzere yoğun çalışmalar yapıyordu. Kırım-Odesa dönemi başka türlü açıklanamaz. 1919'un ilk yarısında Türkiye komünizmini örgütlemek Mustafa Suphi'nin esas uğraşı olmuştur. Doğrudur, Denikin'in Beyaz orduları önce Kırım'ı, sonra da Ukrayna'yı geçici olarak ele geçirince Mustafa Suphi ve arkadaşları oralardan ayrılmak ve Moskova'ya geçmek zorunda kalmışlardır. Ama 1920 yılının ilk yarısını Mustafa Suphi'nin Türkistan'da, Taşkent'te geçirmesi olgusunu biz kuşkuyla karşılıyoruz.

Bu gelişme şöyle olmuştur: Mustafa Suphi, dikkat buyurulsun, **Türkiye'ye yakın olmak için** Karadeniz'in kuzey sahilleri artık uygun olmadığından dolayı, Türkistan'a gitmiştir. Türkiye'ye yakın olmak için Türkistan'a gitmek pek akıllın alacağı bir şey değildir. Türkistan denen yer Orta Asya'dadır! Oraya gitmenin gerekçesi de Hazer Denizi geçişinin tehlikeli olduğudur. Oysa Moskova'dan Azerbaycan'a yolculuğun Kuzey Kafkasya yoluyla karadan olması çok daha akla uygundur. Türkiye'ye yakın olmak için en doğru yer de elbette ülkenin komşusu olan Bakû'dur. Kuzey Kafkasya'dan geçit yoksa, o zaman Taşkent'ten Bakû'ya gitmek için, kocaman bir ülke olan ve devrim ve savaş koşullarında yaşamakta olan İran'da uzun bir yolculuk yapmak gerekir. Bunun da mümkün olmayacağı açıktır.

Bu öykü, Türkiye tarihinin bütün hassas dönemleri için olduğu gibi, bütün kitap

80 "Komintern ya da Dünya Partisi", *Devrimci Marksizm*, sayı 37, Kış 2019.

ve makalelerde tekrarlanır. Kimse bu sorduğumuz soruları sormaz. Ama işin bir boyutu daha var. Mustafa Suphi Taşkent'e gittiğinde Komintern'in Şark Bürosu'nun sorumlusu Stasova onu orada gericilik çok güçlü olduğundan Türkistan halkını ikna etmek üzere kendisine ihtiyaç olduğu gerekçesiyle alıkoymuştur. İşte bizim sezgimiz, Komintern'in Şark Bürosu'nun, Rusya'ya geldikten sonra derhal Komintern Yürütmesi'nde görev alan Radek'in talimatıyla Mustafa Suphi'yi Taşkent'te, evet, alıkoyduğudur. Mustafa Suphi'nin komünist olduğu günden ölene kadar bütün dönemleri hakkında sayısız ayrıntı ve tanıklık vardır, ama Taşkent dönemine ilişkin hiçbir ayrıntı bilmiyoruz. Mustafa Suphi de TKF'nin kuruluş kongresinde hareketin tarihçesini anlatırken bu genel anlatıma uygun şeyler söylüyor. Biz de kendisinin Azerbaycan Türkçesinden farklı olarak, Anadolu Türkleriyle anlaşmaları epey zor olan Türkmenleri, Özbekleri, Kırgızları karmaşık politik ve dinî meselelerde ikna etme becerisini nasıl gösterdiğini merak ediyoruz. Bu "alıkoyma" meselesinin iç yüzü, aynen bundan sonra anlatacağımız her şey gibi, ancak Komintern ve Bolşevik Partisi arşivlerinin derinlemesine araştırılmasından sonra ortaya çıkacaktır. Rusça öğrenecek genç devrimci Marksist araştırmacıların görev listesi yüküldür!

Bu sezgimiz elbette yanlış olabilir. Sonuç olarak bir sezgidir. Ama tamamen tesadüfen bile olsa, o Taşkent'te Rusya Müslümanları arasındaki gericilere karşı ideolojik mücadele verirken, İttihatçılar, Halil Paşa, Dr. Sabit Fuat, Küçük Talat ve diğerleri Bakû'da Bolşeviklerle uyum gösterisi içinde bir Türk Komünist Partisi kurmuşlardır. Yukarıda gördüğümüz gibi, Mustafa Suphi Azerbaycan'ın Sovyetleştirilmesinden (27-28 Nisan 1920) bir ay sonra 27 Mayıs'ta Bakû'ya geldiğinde kendisinin iki senedir kurmak için hayat faaliyetini adadığı partinin adının çalınmış olduğunu görecektir ve partiyi derhal dağıtacaktır. Ama, zarar bir kere verilmiştir. **27 Mayıs 1920'den 28-29 Ocak 1921'e dek, Mustafa Suphi ve TKF sürekli olarak İttihatçıların sabotaj ve torpillemelerine karşı mücadele etmek zorunda kalacaktır.**

Şayet bizim sezgimiz doğru ise ve bütün bunlar Radek'in planının sonucu ise, bu, Komintern Yürütme Kurulu'nun Türkiye komünizminin gelişiminde ağır bir hasara yol açmış olduğu anlamına gelir. Neler neler yaşanmamıştır ki? Partiye birçok İttihatçı sızmıştır. Bunlarda komünizm cila, Türk milliyetçiliği esas cibilliyet olduğundan bazıları Kemalizme de hizmet etmiş, onun ajanlığını yapmıştır. Kuruluş kongresinin sona erdiği 16 Eylül'den Türkiye'ye dönüşe kadar parti içinde Dr. Fuat Sabit'in ajanlarıyla uğraşmak gerekmiştir. Türkiye içinde bile 17 kişilik heyetten ikisi bir aşamada hastalık bahanesiyle gruptan ayrılarak geride kalmış ve "geçmiş hizmetleri"ne karşılık Ankara onları şefkatle bağrına basmıştır.

Şunu teslim etmek gerekir: 1908 ile 1918-1923, ya da Hürriyet devrimi ile Milli Mücadele birbirine o kadar çok ve çoğunlukla görülmez bağlarla bağlıdır ki, sadece komünizm değil Kemalizm de kadrolarını (bu yazı dizisinin başından beri ısrarla vurguladığımız gibi) İttihatçılardan derlemiştir. Dolayısıyla, İttihatçılıktan komünizme gerçekten kazanılmış kadrolar da aslında eskiden İttihatçı idi. Parti yönetiminin ısrarla ve çeşitli örgütsel taktiklerle bu kadroları sürekli sınaması gerekiyordu. Bolşevik bir parti ancak böyle kurulabilirdi. Nitekim, partiye sonuna kadar sadık kalan kadrolardan bazıları, örneğin Bakû Kurultayı ve kuruluş kongresi öncesi örgütlenmek ve delege davet etmek amacıyla Erzurum-Trabzon bölgesine gönderilen (ve yukarıda Trabzon hakkındaki muhteşem gözlemlerini aktardığımız) Salih Zeki,

hayatının daha erken bir aşamasında İttihatçı bir soykırım görevlisiydi. Bu insanların mutlaka tekrar ve tekrar sınanması gerekiyordu.

Ama tek tek İttihatçıların kazanılmasındaki zorluklar başkadır, partinin içine örgütlü olarak sızmış İttihatçılığın temizlenmesi başkadır. Mustafa Suphi, Ethem Nejat, İsmail Hakkı gibi önderlerin nasıl, 16 Eylül'den Türkiye'ye dönüş günlerine kadar bu sızmaları ve Dr. Fuat Sabit hizbinin etkisini bertaraf etmek için mücadele ettiğini görmek isteyenler, TÜSTAV'ın iki cilt halinde yayınlamış olduğu *Dönüş Belgeleri*'nin birinci cildini ibretle inceleyebilir.⁸¹

Bu, 1920'nin ilk yarısının hasadı. Bir de ikinci perde var. Mustafa Suphi Bakû'ya gelip İttihatçı sahtekârların kurduğu partiyi dağıttığı için, ama daha da önemlisi Bakû Doğu Halkları Kurultayı'nda Enver'in bütün şov planlarını mahvettiği için kendisine karşı çok ciddi tepkiler doğar. Eksik söyledik. Enver'in şov planlarını değil, asıl Radek'in şov planlarını. 1920'nin ikinci yarısı önce Şark Bürosu'nun, sonra da Bakû Kurultayı'nda kurulan Şark Tebligat ve İcraat Şûrası'nın Mustafa Suphi'nin çabalarını torpilleme darbeleriyle geçer. Kullanılan araçların bir kısmı insanın tüyelerinin ürpermesine yol açacak türdendir. Mustafa Suphi'nin Türkçe Meryem adını alan bir Rus kadınla evliliği sırasında nikâhında para saçtığı iddia edilir. Parti parasına el koyarak yolsuzluk yapmış olduğu söylentisi dolaştırılır. TKF kafilesinin Türkiye'ye dönüşü bir aşamada sırf Mustafa Suphi'nin yargılanacağı gerekçesiyle ertelenir.

Öteki sabotaj yöntemlerini saymadan önce burada bir an duralım. Bütün bunlar elbette her komünist için soruşturulması gereken iddialardır. Şayet TKF üzerinde büyük oyunlar oynanıyor olmasaydı, bazı etkili komünistler dünya güçler dengesi çerçevesinde dâhiyane pragmatik uluslararası politika yöntemlerine başvuruyor, genç işçi devleti için "orijinal" çözümler peşinde koşuyor olmasaydı, biz de Mustafa Suphi'nin hakkındaki bu iddiaları ciddiye alabilirdik. Bunların en ufak bir doğruluğu olsaydı, bugüne kadar örneğin Dr. Fuat Sabit hizbi kanıtları ortaya koymuş olurdu. Bu "çamur at, izi kalsın" politikasının Türkiye komünizminin tarihi önderinin şerefi hakkında kuşku doğurmasına bu yüzden izin vermeyiz.

Şimdi öteki yöntemlere geçelim. Bakû Kongresi'ne Enver Paşa'nın (elbette Radek'in de içinde bulunduğu) Komintern Başkanı Grigori Zinovyev'in treniyle gelmesinin ve yine aynı trenle dönmesinin anlamını değerlendirmeyi okura bırakıyoruz. Kongrede Enver'in (kendisinin konuşması muhtemelen sadece TKF tarafından değil, mesela Ermeni komünistlerince de engellendiği halde) fikirlerini salona iletmesi olanağı yaratılmışken, Müslüman komünizminin önderlerinden biri, Türkiye komünistlerinin ise tartışmasız önderi Mustafa Suphi'nin binlerce delegeye hitap etme olanağını bulamamış olmasını neye atfetmemiz gerekiyor? Kendi tahminimizi söyleyelim: Enver'in konuşmaması konusundaki talebi, Radek ve (muhtemelen onun etkisi altında) Komintern ve kongre divan başkanı Zinovyev, karşılığında

81 *TKP MK 1920-1921 Dönüş Belgeleri-1*, Çev. Yücel Demirel, İstanbul: TÜSTAV, 2004. Bu konuda ayrıca İstanbul'da 18 Aralık 2004 tarihinde TÜSTAV tarafından düzenlenen bir sempozyumun tutanakları kitabı da yararlı bilgiler sağlamaktadır: *1920-21'ler Türkiyesi ve Mustafa Suphi'lerin dönüşü*, İstanbul: TÜSTAV, 2005.

Bir ihtilal olarak Millî Mücadele (3): Mustafa Suphi'leri kim öldürdü?

Mustafa Suphi'nin de konuşmaması koşuluyla kabul etmişlerdir.⁸²

İş burada bitmiyor. Doğu Halkları Kurultayı önüne koyduğu hedefleri gerçekleştirmek için bir yürütme kuruyor: Şark Tebligat ve İcraat Şûrâsı. Bu şûrâda "Partisizler" kadrosunda İttihatçıların katil önder ekibinden Bahaeddin Şakir yer alırken Mustafa Suphi'ye yer verilmemiştir! "Komünistler" grubundan Şûrâ'ya seçilenlerden biri İsmail Hakkı'dır. Öteki ise çok çarpıcı bir isimdir: Süleyman Nuri, İttihatçı Fuat Sabit hizbinin, TKF'nin en üst düzeyde yer alan (Merkez Komitesi yedek üye) temsilcisidir. Başka bir ifadeyle, Şark Şûrâsı'na Mustafa Suphi alınmamıştır ama, **bir değil iki** İttihatçı alınmıştır!

Devam edelim. Finansman elbette belirleyici bir konudur.⁸³ "Ali Bey Misyonu"na (yani Enver Paşa'nın büyük ölçüde Holivud dekoru olan İslam İhtilalci Cemiyetleri İttihadı'na) muazzam paralar harcanırken TKF'nin Türkiye'ye dönüş için talep ettiği paranın sadece yarısının verileceğinin açıklanması, hatta partinin daha önce kendi varlığı olarak tescil edilmiş olan bir miktarın da esirgeneceğinin söylenmesi, gerçekten akıl alır gibi değildir. Şark Şûrâsı bu aşamada da (sadece en son evrede Mustafa Suphi'nin yargılanacağı dedikodusu vesilesiyle değil) heyetin dönüş planının sürekli olarak ertelenmesine yol açmıştır.

Bütün bunların sonucunun **ölümcül** olduğunu da vurgulamamız gerekir. Kelimeyi mecazi bir anlamda kullanmıyoruz. En dar anlamda ölümcül sonuçlardan söz ediyoruz. Daha önce anlattık: Şayet TKF, tam da Merkez Komitesi'nin niyetlendiği gibi, kuruluş kongresini tamamlar tamamlamaz, Eylül ayında ya da en geç Ekim'in başında, Türkiye'ye dönüş yolculuğuna başlayabilseydi, çok muhtemeldir ki Ankara'ya gidişi engellenmeyecekti. Yukarıda da belirttik: Bu, TKF'nin Ankara'da rahat rahat örgütlenme faaliyeti yapabileceği anlamına gelmiyordu. Ama 15'lerin katliamının önlenmesi anlamına geliyordu.

Ancak daha da geri gitmek zorundayız. Şayet sezgimiz doğru ise, yani Mustafa Suphi Stasova tarafından salt Enver ve adamları rahatça kendi çalışmalarını ilerletebilsinler diye Taşkent'te "alıkonuldu" ise, o takdirde Radek ve onun politikasına rıza gösteren Komintern Yürütme Kurulu, Mustafa Suphi'nin partiyi kurmasını ve Türkiye'ye dönüşünü sadece üç ay değil belki altı, belki yedi, belki sekiz ay geciktirmişler demektir. Şayet bu senaryo doğru ise, alternatifi düşünmek insanı sarsıyor:

82 Bize çok acı gelen bir noktaya değinmeden geçemeyeceğiz. Şayet bu senaryo doğru ise, Mustafa Suphi çok güvendiği (daha sonra Türkiye'ye dönüşte "Harici Büro"nun başkanı olarak kendi vekili sıfatıyla arkasında Bakû'da bıraktığı) İsmail Hakkı'nın Kurultay'a hitap etmesini önermiş olmalı ki TKF adına o konuşmuştur. Acı dediğimiz şudur: Komünizme en ufak bir sempatisi olmayan araştırmacı Yavuz Aslan bunun farkına varıyor ve bundan Bolşevik önderliğin Mustafa Suphi'nin yerine İsmail Hakkı'yı öne çıkarmaya çalıştığı sonucunu (muhtemelen yanlış bir kanaat) çıkarıyor, ama solcularımızdan bir tanesi bile "Bakû'da Türkiye İştirakiyun Teşkilatı adına neden Mustafa Suphi konuşmadı?" sorusunu sormuyor! Türkiye'nin solcusu, sosyalisti, komünisti neden sorgulamaktan bu kadar kaçınıyor?

83 Birçok başka konuda da olduğu gibi, bu konunun öneminin bilincinde olup ona ayrıntılı olarak yer veren Şevket Süreyya'nın hakkını teslim etmek gerekir. Elbette amacı Enver ve İttihatçıları aşagılamak ve Mustafa Kemal'i yüceltmektir, ama eski komünist olması örgüt ve finansman konularının en az siyasi konular kadar önemli olduğunu fark etmesini sağlamıştır. Keşke bugünün solcuları da bu tür örgütsel meselelere o döneke komünist kadar duyarlı olabilseler.

Örneğin partiyi 1920 Mart'ta kurup Haziran veya Temmuz'da Türkiye'ye dönecek bir TKF, sadece önderlerinin katledilmesi gibi çok ağır bir sonuçtan kurtulmuş olmayacaktı, belki de köylülüğün isyanıyla proletaryanın mücadelesinin doğal olarak birbirini bulacağı ve bir sürekli devrim dinamiğinin çok daha güçlü biçimde öne çıkacağı bir gelişmeye tanık olmak mümkün olacaktı.

Ama en kötüsü daha söylenmedi. Şark Şûrası ve onun sekreteri Stasova (ve bizim teşhisimiz doğru ise onun arkasındaki Radek) TKF kuruluş kongresinin bitişinden TKF kafilesinin Türkiye'ye dönüş için yola çıkmasına kadar üç ay boyunca dönüşe karşı çıkararak Mustafa Suphi'nin dönüş taktiğinde yaptığı hatayı kaçınılmaz kılmışlardır. Ne demek istiyoruz? Yukarıda bir ayırım yaptık: TKF'nin Türkiye topraklarında emperyalizme karşı mücadeleye katılma iradesinin doğru olduğunu, yani dönüş kararının mutlaka savunulması gerektiğini, ama dönüşün biçiminin hatalı olduğunu ısrarla belirttik. Mustafa Suphi, sözde değil, gösteriş için değil, gerçekten sonuç almak isteyen, emekçi halkının kurtuluşunu isteyen bir komünist önder olarak işin o doğru yanına saplanmıştı. Bir sürgün hareketi olarak Türkiye'nin işgalden kurtuluşuna uzaktan bakmakla yetinmemekte kararlı idi. Bu stratejik kararını alkışlamak gerekiyor. Bizim itirazımız sadece dönüş biçimindedir. Oysa Stasova ve arkasındakilerin Mustafa Suphi'nin dönüş kararına itirazları ilkeseldir. Daha doğrusu oportünizmdir, ama her hâlükârda esastandır. Onlar Enver'in giremediği Anadolu'ya Mustafa Suphi'nin girmesinin Bolşevizm-Enver Paşa ittifakını boşa düşüreceğini biliyorlardı. Amaçları, Suphi'nin ve TKF'nin Anadolu'ya girmesini engellemektir. Mesele biçim falan değil özdür.

Mustafa Suphi, bugünün solcularından farklı olarak bütün bunları gayet iyi anlıyordu. Bolşevik önderliğin ve Komintern'in bir kanadının Sovyet devletinin çıkarlarını kendisinin "emperyalist" olarak nitelediği birtakım paşalara bağladığını görüyordu. Keskin politik zekâsıyla, meselenin "Enver Paşa mı, Mustafa Suphi mi?" sorusu olduğunu anlıyordu. O yüzden de Türkiye'ye dönüş, Anadolu'ya giriş onun için bu stratejik sorunun çözümü özelliğini kazanıyordu. Düşmanlarını ancak böyle alt edebilirdi. Stratejik açıdan haklıydı. Bu stratejik savaşı kazanma çabası onu işin taktik yanlarını düşünme konusunda zaafa düşürdü. Tek bir örnek yetinelim: TKF kafilesi Kars'ta beklerken Karabekir ve Vali Hamit linçvari eylem planlarını yapmakla meşguldüler. Erzurum'daki kaynakları (muhtemelen komünizme sempati duyan Albayrak gazetesi) Mustafa Suphi'ye "merkebe ters bindirilecekleri" haberini uçurunca tehlikeyi anlamalıydı. Ama işte komünist önder komünizmin ilerlemesini engellemeye çalışanlara karşı davayı savunmaya yatkındır. Mustafa Suphi, bu tehdidin karşısında geri dönmeyi kendine yediremedi, zira bu, Enverciliğin Anadolu'ya komünizmden önce girip bütün sempatileri çalması anlamına gelebilecekti. İşte bu yüzdendir ki ölümün üzerine gözlerini kapayarak yürüdü.

Yani Radek'in taktiği Mustafa Suphi'yi komünizmin şerefi için intihara sürükledi.

Enver Paşa ile ittifak neden yanlıştı?

Politika ile ahlak arasında zor bir ilişki vardır. Komünistlerin tehlikeli darboğazları aşmak için çok farklı saflardan siyasi güçlerle geçici, taktik ittifaklar kurması

Bir ihtilal olarak Millî Mücadele (3): Mustafa Suphi'leri kim öldürdü?

her zaman gerekli olabilir, olmuştur. Ama bazen bunun sınırları vardır ve bu sınırlar aynı zamanda siyasi sınırlar oluşturur. Enver ve Talat Paşalar ve İttihatçılık'la ittifak yönelişi tam da ahlaki sınırların siyasi sınırlar haline gelmesinin kaçınılmaz olduğu bir vakaydı. Yüz binlerce, belki de bir milyonu aşkın sivil Anadolu Ermenisi'ni bile isteye ölüme gönderen küçük Hitlerler ile işbirliği, komünistlerin istediği amaca ulaşamaz. Ama biz sorunu o karmaşık açıdan ele almayacak, siyasi olarak değerlendireceğiz.

Bunu yaparken sorunu üç ayrı düzeyde ele alacağız. Birincisi, Radek'in ve Şark Şûrâsı'nın yaklaşımı gerçekten taktik bir yöneliş miydi yoksa stratejik yanlar içeren bir bütünselliği var mıydı, bu soruyu soracağız. İkincisi, bu soruya kendi cevabımıza bağlı olarak bir stratejik yöneliş niteliğiyle Enver Paşa ilişkisinin Komintern'in bu sorunlara ilişkin kabul ettiği programatik hedeflerle uyuşmadığını hatırlatacağız. Ve nihayet, bütün ilkeler bir yana bırakıldığında bile, bir strateji olarak Enverciliğin ne Türkiye'de ne de dünya çapında kalıcı bir çözüm getiremeyeceğine işaret edeceğiz.

Enver'le ittifak birkaç bakımdan stratejik bir karakter taşıyordu. Radek-Zinovyev-Stasova ekibi dışındaki Bolşevik yönetiminin bu konuda fikirlerini tam olarak henüz bilmiyoruz ve araştırmaya devam edeceğimizi de ifade ettik. Ancak Lenin'in dünya çapında ve özellikle Doğu dünyasında komünizmin geleceği meselesine genel bakışı⁸⁴ ve Komintern'in İkinci Kongresi'ne "Ulusal Sorun ve Sömürgeler Sorunu" üzerine sunduğu (ve küçük değişikliklerle kabul edilen) "Tezler"⁸⁵ onun Enver meselesine ancak dar anlamda bir taktik olarak bakabileceğini bizce tartışılmaz biçimde gösteriyor. Zaten Enver ve İttihatçılığa ilişkin Sovyet ve Komintern politikası genel olarak *Mustafa Kemal'in İngiltere ile anlaşarak Sovyet Rusya aleyhine dönmesi ihtimali karşısında bir tehdit unsuru yaratmak* olarak anlaşılmıştır. Enver'in bu tür bir taktik piyon olarak kullanılması, sınırlar iyi çizildiği takdirde akıllı ve incelikli bir politika olurdu. Elbette insanın burnunu da tutması gerekirdi bir yandan!

Ancak Radek çizgisi böyle bir politika değildir. Zira, birincisi, işin içinde Alman boyutu vardır: Moabit Hapishanesi'nde Seeckt ve/veya Rathenau ile neler üzerine anlaşmalar yapıldığını bilmiyoruz. İkincisi, "Ali Bey Misyonu" sadece işgal altındaki Türkiye'yi kurtarmak ve böylece Anadolu ve Kafkasya'nın genç Sovyet devletine emperyalist saldırının yolu haline gelmesi tehdidini engellemek ile sınırlanmamıştır. İslam İhtilal Cemiyetleri İttihadı, İslam dünyası için paralel bir Enternasyonal gibidir. Bu örgüte bu kadar para akıtılıyor ve Enver Bakû gibi bir ortamın yıldızı haline getirilmeye çalışılıyorsa, bu, uzun erimli stratejik bir yöneliş tekabül eder. Böylesine kapsayıcı bir proje aynı zamanda Enver'in sadece Mustafa Kemal'in emperyalist kampa iltihakı ihtimaline karşı kullanılması taktiği olmaktan çıkar, kurtarılmış Türkiye'nin İslam dünyasında Enver'in kafasındaki programın uygulanması için bir sıçrama tahtası haline getirilmesi anlamına gelir.

Bu nedenle, **bu haliyle** ittifaka taktik bir yöneliş olarak bakamayız. Lenin muh-

84 Okura bir kez daha hatırlatalım ki, bu yazının ikinci faslında bu meseleyi epeyce ayrıntılı biçimde incelemiş bulunuyoruz: "Bir İhtilal Olarak Milli Mücadele (2)", a.g.y., s. 34-48.

85 Bu meseleyi de yukarıda ayrıntısıyla ele aldık.

temelen Enver'i Mustafa Kemal'i hizaya getirmek için bir piyon olarak görüyordu. Oysa Radek, Enver'in de parçası olduğu çok daha kapsayıcı bir vizyon geliştirmişti. Bugün, zamanın yarattığı avantajla Radek'in Enver'e yaklaşımına ilişkin, Mustafa Kemal'e karşı ağırlık olarak oynama teorisini tekrarlayanlar meselenin anlaşılmasına katkıda bulunuyor demektir. Tek bir örnek verelim. Yamauchi şöyle söylüyor: "Kesin olan, Sovyet Rusya'nın Enver Paşa'yı Ankara Hükümeti ile diplomatik pazarlıkta kart olarak kullandığıdır."⁸⁶ Bu, kesin olarak yanlış bir önermedir. Tekrarlıyoruz, bizim Sovyet devletinin her taraftan düşmanca kuşatılmasını hedefleyen bir yalıtılma zincirini Alman emperyalizmi ile geçici taktik ilişkiler kurarak kırmasına ilkesel hiçbir itirazımız yoktur. Onu ayrıca tartışmak gerekir. Doğru olabilir, yanlış olabilir. Bizim bu yazıdaki itirazımız Enver meselesiyle sınırlıdır.

Böyle bir stratejinin Komintern'in İkinci Kongresi'nde uzun ve ciddi tartışmalar sonucunda kabul edilmiş olan programatik yönelişe aykırı olduğunu yukarıda Lenin'in pozisyonunu açıklarken anlattık. Radek'in çizgisi İslam dünyasını dünya devrimi perspektifinden uzaklaştırarak ayrı bir anti-kolonyalist stratejiye bağlama tehlikesini çok gerçek biçimde içeriyor. Başka tür ifade edelim: Enver'in İttihad'ı bir Holivud dekoru düzeyinde değil de gerçekten başarılı bir girişim olsaydı, Bakû'da Mustafa Suphi ve TKF bütün İslam dünyasının isyanının Enver'e kanalize edilmesi projesini izlediği politikayla berhava etmiş olmasaydı, o zaman bu yönelişin stratejik olarak Komintern'in dünya devrimi yönelişine nasıl aykırı olduğu pratikte görülecekti. Yani Radek çizgisi başarılı olsaydı, dünya devriminin önünde bir engel olarak yükselirdi.

Her halükârda, Türkiye'de komünist örgütlenmenin önünü kesmeyi içeren bir yönelişin en güçlü biçimde mahkûm edilmesi bir görevdir.

Nihayet, üçüncü bir nokta olarak, bu stratejinin gerçekçi olmadığının da altını çizelim. Yalnızca Enver'in kurduğu İttihad'ın büyük ölçüde altı boş bir dekor olması anlamında söylemiyoruz. En iyi koşullar altında, bu strateji başarılı olabilseydi, mesela Sakarya savaşında (Ağustos-Eylül 1921) Mustafa Kemal yenilse ve Enver muzaffer biçimde Anadolu'ya girerek Türkiye'nin başına geçseydi ve yeni konumunu ve ordusunu kullanarak İslam dünyasındaki etkisini ve örgütlenmesini hızla geliştirebilseydi bile, bu Radek'in istediği sonuçları vermezdi. Türkiye'de Enver'in Halifelğe sarılacağı çok açıktır. İslam dünyasını fethetmek isteyen, Halifelik gibi bir kozu terk edemez. Halifeliği Saltanat'tan ayırıp mesela kendi üzerine alır mıydı bilmiyoruz. Ama Türkiye'nin bir cumhuriyetten başka bir yola gireceği az çok kesindir. Bölgede ise Ermenilerle Türkler arasında yarattığı dehşet verici uçurum dolayısıyla Enver'in yönettiği bir Türkiye büyük tehlikeler yaratırdı.

Meseleye Enver'in dünya programı açısından bakıldığında ise, sosyo-ekonomik bakımdan emperyalist karakterde olmayan bir ülkenin böylesine saldırgan bir yayılmacı politika izlemesi yönelişi, ancak kendisine en yüksek fiyatı verenle anlaşarak ayakta kalabilir. İngiltere Sovyet Rusya'yı yıkmak için bu fiyatı vermeye hazır olurdu. Enver'i Hindu ile Müslüman'ın Sihlerle ve Hıristiyanlarla birlikte yaşadığı Hindistan yerine sarsıntı içindeki Orta Asya'yı fethetmek zorluk çekeceğini de sanmayız. Enver'in Türkiye üzerindeki iddiasını yitirir yitirmez 20.

⁸⁶ A.g.y., s. 49.

Bir ihtilal olarak Millî Mücadele (3): Mustafa Suphi'leri kim öldürdü?

yüzyılın en büyük devriminin karşısına geçmiş ve Basmacı hareketinin saflarında Kızıl Ordu'ya karşı çarpışırken ölmüş olması, hem onun tıynetini anlamayanlar için tam olarak ortaya çıkarmıştır, hem de Radek'in politikasının nasıl körce olduğunu pratikte göstermiştir.

Bütün bunları söyledikten sonra altını çizerek ifade edelim: Sovyet devleti ile Komintern'in Millî Mücadele döneminde bir değil iki, hatta belki de ikiden fazla politikası olmuştur.⁸⁷ Ortada tek bir politika varmış gibi davranmak, kendimizi olan biteni anlayamamaya mahkûm etmektir. Bolşevizme hiç de uygun olmayan bu durum neden ortaya çıkmıştır? Çünkü Radek çizgisi Komintern'de açık yürekli ve dürüst bir biçimde tartışılacağına saman altından su yürütülmüştür. Şayet bu taktiğin uzantısı olan ilkesel meseleler dürüst biçimde Komintern'in kongrelerine getirilmiş olsaydı, durum çok farklı olurdu. Belki de 28-29 Ocak faciası yaşanmamış olurdu.

13. Ne yapmalı(ydı)?

*-Yoldaşlar, ey!
Artık lüzum yok fazla söze:
Bakın göz göze...
-Karadeniz
on beş kere açtı göğsünü,
on beş kere örtüldü.
Onbeşlerin hepsi
bir komünist gibi öldü.*

Nâzım Hikmet
Moskova, 1923

Son olarak Mustafa Suphi ve TKF Merkez Komitesi'nin doğru politikasının ne olması gerektiğini kendi kendimize sormamız gerekiyor. Bunun yararı, gelecekte benzer durumlarda ne yapılması gerektiği konusunda dersler çıkarmaktan başka hiçbir şey olamaz. Elbette hiçbir durum bire bir tekrarlanmaz. Ama geçmişin dersleri gelecek kuşaktan devrimcilere yol gösterir.

Mustafa Suphi'nin nasıl bir yol tutması gerektiği üzerinde düşünen, önce Anadolu'da 1920 yılında nesnel duruma bakmalıdır. Genel durum biliniyor. Ama bugün resmî ideolojinin bizden saklamaya çalıştığı en önemli, kilit unsur, 1920 yılında Anadolu'da Kuva-yı Milliye güçleri ile Ankara arasında gittikçe alevlenen ve sonunda kısa süren bir askeri çatışmaya yol açan bir çelişki olduğudur. Resmi tarih şimdi bunu basit bir ihanet olayı gibi sunuyor. Biz bu yazının geçen sayıda yayınlanan ikinci faslında bunun Ankara'nın temsil ettiği Osmanlı-Türkiye genç

⁸⁷ Bu, Bolşeviklerin Çerkes Ethem konusundaki politikalarına da yansımıştır. Türkiye komünizminin çok erken bir aşamada (1967) bir tarihini yazan ABD'li George Harris, Sovyet kaynaklarının, Sovyet Rusya mercilerinin Ethem hareketi konusunda sonuna kadar bölünmüş kaldığını gösterdiğini belirtiyor. Bkz. George Harris, *The Origins of Communism in Turkey*, Stanford, Kaliforniya: Stanford University, 1967, s. 173. Bizim bütün bilgilerimiz bu söyleneni doğruluyor.

burjuvazisi ile Anadolu köylülüğü arasında bir mücadele olduğunu tespit ettik. Kuva-yı Milliye ve onun en güçlü müfrezesini oluşturan Çerkes Ethem komutasındaki Kuva-yı Seyyare, Anadolu'nun nesnel ihtiyacı olan işgalcileri durdurma ve İstanbul'un ateşlediği gerici iç savaş yuvalarını ezme görevine yanıt verebilen tek kuvvet olduğu için adım adım güçleniyordu. Ne zaman Sovyet Rusya'nın desteklediği komünist güçler ile Ethem birleşti, Ankara telaş içine düştü. Artık Ankara'ya alternatif oluşturabilecek bir iktidar adayı belirliyordu. Mustafa Kemal siyasi cepheye taarruza geçerek bir dizi önlemlerle Kuva-yı Milliye'yi tasfiye edecek ve nizami orduyu Anadolu'daki tek güç haline getirecekti.

Bu öykünün basit bir ihanet hikâyesi olmadığını en iyi tanığı Mustafa Kemal'in kendisidir. Ama *Nutuk*'ta değil, 1921 Ocak ayı sonunda ***kapalı kapılar ardında*** Sovyet temsilcileriyle konuşurken. Aşağıdaki uzun pasaj, Mustafa Kemal'in ağzından çıkmış kelimeler değildir. Sovyet temsilcisinin (Upmal Angarski) görüşme sırasında tuttuğu notların raporlaştırılmasıdır. Sağlam bir komünist olan Angarski'nin kendi devletine rapor verirken Mustafa Kemal'in görüşlerini çarpıtacağını düşünmemiz için hiçbir neden yoktur. Metnin Rusça'dan çeviri olduğunu da unutmamamız gerekiyor:

Son günlerde gerilla çetelerinin⁸⁸ kalıntılarını yok etmekle meşgulüz. Bu çeteler, Yunan saldırısını durdurmamıza yardımcı olabilecek her türlü gücü sevinçle karşılayacağımız bir dönemde ve bizim isteğimiz dışında teşekkül etmişlerdi. Ben Anadolu'da faaliyete başladığım sırada birçok subay orduyu bırakarak çete birlikleri kuruyordu. Bu dönemde düzenli ordu da gizliden gizliye çetelere yardım ediyordu. Antep ve Adana cephelerinde de çeteler var, yerli halkla beraber Fransızlara karşı savaşıyorlar. Bunlar düzenli orduya benzer teşekküllerdir ve günbegün daha disiplinli olmaktadır. Batı cephesinde dört çete var ki, bunların elebaşları başıbozuk çapulculardır. Bunlardan birisi olan Ethem bir ağa çocuğunu kaçırarak, kendisinden 50 bin lira fidye talep etmişti. Diğerleri de ondan iyi değiller. (...) Düzenli ordumuz güçlenerek artık çeteler olmadan hareket edebileceğimiz düzeye geldiğinde, biz hemen bütün çetelerin sınırlandırılması ve yok edilmesi yönünde çalışmalara başladık. Öncelikle cephe boyu hattının yönetimini bizim askerî yönetim kendi eline aldı ve böylelikle halkın yağmalanması engellendi. Daha sonra ise mevcut çetelerin daha fazla büyümemesi için önlemler alındı. Zaman içinde bütün küçük çeteler dağıldı. Bunların zengin olmuş üyeleri evlerine döndü, bir şey kazanmamış olanlar ise eşkıyalık yapmak için dağlara çıktılar. Çeteler konusu tarafımızca onların dağıtılması anlamında halledilmiştir.⁸⁹

Burada anlatılan *Nutuk*'taki ihanet öyküsü değildir. Burada anlatılan, nizami ordunun neredeyse var olmadığı bir ülkede işgalciye ve gerici iç savaş güçlerine karşı başta Kuva-yı Milliye'nin kahramanca çarpıştığı ve bunun Ankara tarafından

88 "Gerilla çeteleri" elbette Sovyet terminolojisidir. Mustafa Kemal muhtemelen gayri nizami birliklerden ya da hatta "çapulcu güçler"den söz etmiştir. Ama konu zaten bellidir: Ethem'in, Demirci Efe'nin, Yörük Efe'nin vb. birlikleri hakkında konuşulmaktadır.

89 Mehmet Perinçek, *Atatürk'ün Sovyetler'le Görüşmeleri. Sovyet Arşiv Belgeleriyle*, 2. Basım, İstanbul: Kaynak Yayınları, 2007, s. 282-283.

da “sevinçle” karşılandığıdır. Burada anlatılan, bizim geçen sayıda, yani bu yazının ikinci faslında anlattığımızın burjuvazinin gözünden özetlenmesidir: subayların kurduğu “beyzade” çeteleri giderek nizami orduya yaklaşırken bizim “sergerde” dediğimiz çeteler, burjuvazinin gözünde “başıbozuk çapulcular”, ağaları soyarak mücadelelerini güçlendirmektedir. Düzenli ordu biraz palazlanınca bu köylü çetelerini bastırmaya girişmiştir. Mesele Çerkes Ethem'in ihaneti olsa, daha önce “sevinçle” karşılanmış olan diğer üç çete neden tepelenmiştir? Ortada ayan beyan ağalara karşı verilen savaş sayesinde karşı devrimle ve işgalciyle daha güçlü bir mücadele verme kapasitesi kazanan bir köylü çeteleri gerçeği vardır ve Ankara'da hâkimiyetini kurmaya çalışan burjuvazi bu sınıf taarruzuna tahammül edememiştir. İş bu kadar yalındır.

Peki bu durumda komünistlere ne düşerdi? Elbette köylülüğün ağalarla, eşraf-la, mütegalibeyle, giderek paşalarla çelişki içine girmiş yarı-bilinçli temsilcileriyle temasa geçerek bir **işçi-köylü ittifakı** kurmak. Ankara-Eskişehir komünistlerini bir araya getiren, Şerif Manatov ile Hacıoğlu Salih önderliğindeki komünist partisi (önce Hafı [gizli] Türkiye Komünist Fırkası, sonra Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası) tam da bunu yapmıştır. Entrizm⁹⁰ yöntemine başvurarak katıldıkları Yeşil Ordu aracılığıyla Çerkes Ethem'le ittifak kurmuşlar, bunda Ankara'daki Sovyet Rusya temsilciliğinin (o sırada temsilciliğin başında resmen bir elçi değil, Sovyet ticaret ataşesi konumunda bulunan Upmal Angarski vardır) ciddi desteğini almışlardır.

Bu durumda Mustafa Suphi ve arkadaşlarına ne görev düşeceği bizce tartışılmayacak kadar berraktır. Anadolu komünistleriyle güçlerini birleştirmek, Eskişehir işçi sınıfı içindeki çalışmayı Türkiye sathına yaymak, İstanbul'da, Zonguldak'ta, ta 1919 Mayısından beri Karadeniz kıyı şeridindeki kentlerde yapılan işçi çalışmasını onunla bütünleştirmek, böylece işçi-köylü ittifakını güçlendirmek. Ama en önemlisi şudur: **Mustafa Suphi'nin partisinin askeri örgütü vardır. Bu örgütün askerlerini eldeki her olanaklı yöntemle Anadolu'ya sevk ederek güçlerini Kuva-yı Seyyare ile birleştirmek ve Ankara'ya karşı tam bir sınıf cephesi açmak, TKF'nin stratejisinin asli bir boyutu haline getirilmeliydi.**

Şayet bu, zamanlaması doğru biçimde saptanarak yapılmış olsaydı, köylülüğün bağrında doğan sürekli devrim dinamiği, işçi kitlelerinin de desteğiyle zaferi getirebilirdi. Unutulmasın, Ankara kendi doğusunda bulunan Yozgat'taki karşı devrimci isyanı bastırmaktan âciz kalıp batıda Yunan cephesinde görevli Ethem'i yangını söndürmeye çağırdığında aylardan Haziran'dı. Ethem Yeşil Ordu'ya katılıp Manatov-Hacıoğlu ekibiyle birlikte çalışmaya başladığında aylardan Eylül'dü. Hatırlanacaktır ki, ancak askerden kaçanı derhal idam etmeyi kural haline getiren hükmü içeren Hıyanet-i Vataniye yasası Eylül ayında çıkarıldıktan sonradır ki, nizami ordu çok bilinçli bir çabayla 1921 başına kadar belirli bir tempo ile güçlendirilmiş ve gerilla güçleriyle hiç olmazsa çarpışabilecek duruma gelmiştir. Ocak başındaki savaş üçlü bir çarpışma halinde (yani aynı anda Yunan ordusuyla da muharebe edilerek) yürütülmüş olmasaydı kimin kazanacağı belli değildir. Ama daha önemlisi, Kızıl Alay, Kuva-yı Seyyare'nin yanında olsaydı, bırakın savaşın kazanılmasını merkezi

90 Komünistlerin henüz büyük bir parti haline gelmemiş oldukları bir aşamada daha büyük bir partiye sızarak devrimci çalışma yapması.

hükümet savaş çıkarmayı bile göze alamayabilirdi.

Ancak, bu tür bir stratejik yönelişin benimsenmesinde esas belirleyici koşul, Sovyet işçi iktidarının, yani Sovyet devletinin Türkiye’de ve başka yerlerde işçi-köylü hükümetleri (yani bir proletarya iktidarı) için gerekli proleter hegemonyasını uluslararası planda sağlıyor olmasıdır. Şayet Türkiye’deki devrimci süreç burjuvazi ile proletarya arasında süregitmekte olan uluslararası iç savaş koşullarında değil de, diyelim olağan bir dönemde cereyan ediyorsa, başka türlü söylendiğinde Ekim devrimi bütün dünya konjonktürünü, ama özellikle de Rusya’nın komşusu Türkiye’nin konjonktürünü belirliyor olmasaydı, Anadolu’da bir işçi-köylü hükümeti kurulabilmesi değil ama böyle bir hükümetin ayakta kalabilmesi için koşulların olgunlaşmasının mümkün olacağını beklememiz doğru olmazdı.

Bu strateji Mustafa Suphi’nin 1919’da Mustafa Kemal ile (hâlâ ayrıntıları keşfedilmeyi bekleyen) anlaşmasının doğurduğu izlenimlere yaslanan legal dönüş stratejisinden elbette çok farklıdır. Onunla neredeyse taban tabana zıttır. Ama Haziran ayından itibaren güçler dengesi dönmeye başlamıştır, Eylül ayında ise nesnel durum altüst olmuştur. Mustafa Suphi’nin bu durumda eski stratejide ısrarı kaçınılmaz olarak yanlış sonuçlar doğuracaktır.

Yukarıda istihbaratın önemi konusunda komünistlerin “karşıtlarından da” öğrenebileceğini söylemiştik. Orada kastettiğimiz Ankara idi, Kemalistler idi. Şimdi ise insan düşmanlarından da öğrenebilmeli diyoruz. Enver Paşa 1921 yılında Anadolu’ya girişi zorlamaya başladığında koşulların çok olumsuz olduğunu görünce gerekirse “mütenekiren” girmenin de düşünülebileceğini söylüyor. Osmanlı Türkçesinde kullanılan bu Arapça kelimenin günümüz Türkçesinde tam karşılığı yok. Batı dillerinde kullanılan Latince kökenli “*incognito*”nun karşılığı. “Kimliğini gizleyerek” demek bu sözcük. Halil Paşa ise aynı dönemde yazdığı bir mektupta “müsellah teşkilat” kurmaktan söz ediyor. İttihat ve Terakki’nin yeraltı devrimci tecrübesinden süzülüp gelen fikirler. Aynı şeyi durum değiştiğinde Mustafa Suphi’nin göz önüne alması gerekirdi.

Ama bütün bunlar için doğru istihbarat gerekir. Belli ki Mustafa Suphi ve TKF’nin en zayıf yanı buydu. Buna partinin, Komintern’in Şark Bürosu ve daha sonra Şark Şûrası’nın partiyle istihbarat paylaşamamasını eklemek gerekiyor. Ankara’daki Sovyet temsilcisi Angarski’nin sahip olduğu bilgiler TKF ile paylaşılıyor olsa, Mustafa Suphi’nin düşüncesi bambaşka ufuklara açılabilirdi.

Şimdi, bu konular üzerinde çalışmış Türkiye solcularının bizim “ne yapmalı(ydı)?” başlığı altında yukarıda yazdıklarımıza standart tepkisinin ne olacağını biliyoruz. Mustafa Suphi’nin Çerkes Ethem’le katiyen ittifaka girişmeyeceğini, onun hakkında en ufak bir olumlu düşüncesinin olmadığını belirtecekler. Kanıt olarak da *Yeni Dünya*’nın Mustafa Suphi Kars’tayken hazırlanan sayısında imzasız olarak yayınlanan bir beyanı göstereceklerdir. TKF artık “Çeteci Ethem Bey’ namındaki şahıs” hakkında, “milli cepheyi terk ederek Yunan tarafına geçtiği” konusunda bilgiye sahiptir. Söz konusu yazı, TKF’nin bu şahsın faaliyetlerinin finansmanına katkıda bulunduğu dair söylentileri yalanlayarak şöyle der: “biz Ethem ve hempalarını tel’in ve binaenaleyh bu gibilerle hiçbir zaman münasebette bulunmamış olduğumuzu ve bulunmayacağımızı katiyen ilân ederiz. Bu beyanatımızın hareketimize tamamiyle tevafuk ettiğine iki seneden beri bilâfasıla devam

Bir ihtilal olarak Millî Mücadele (3): Mustafa Suphi'leri kim öldürdü?

eden neşriyatımız da şahittir.”⁹¹

Biz Mustafa Suphi'nin Ethem konusunda ne düşündüğünü (bu satırlardan başka hiçbir beyanı henüz ortaya çıkmamış olduğundan) bilmiyoruz. Ama bu pasaja tepki tipik Türk tarihçisi ve bu konuda kalem oynatan Türk solcusu tepkisi olmuştur: Mustafa Suphi veya bir başka TKF yetkilisi bu satırları yazdı ya, demek ki fikri budur. Sanki bağlamın hiçbir önemi yoktur. Mustafa Suphi ülkeye dönmüş, legal koşullar altında çalışmak istiyor. Kendisine kafilesiyle birlikte Ankara'ya gitmesi için olur vermesini beklediği merciler Çerkes Ethem'i devletin gücüne silahla isyan etmiş bir hain olarak niteliyorlar. İnönü komutasındaki Garp Cephesi'nde çarpışmalar oluyor. Şimdi bu durumda Mustafa Suphi başka bir şey mi söyleyecekti Ethem hakkında? Bu insanlar neyin tarihi delil olarak kullanılabileceğine en ufak bir özen göstermiyorlar!

Biz bir Sovyet yetkilisinin Mustafa Kemal'le görüşmesini kelime kelimesine raporlarken parantez içinde ne yazdığına bakalım bir de. Mustafa Kemal şöyle konuşuyor: “Tevfik, Ethem'in Yunanlılara teslim olduğuna, korkarak onlara katıldığına ve aman dileyerek bize döneceğine ve şimdi kaçak döküntüleriyle dağlara saklandığına kanaat getirdi.” Sovyet yetkilisi parantez açıyor, üstlerini uyarıyor: “Ethem'in Yunanlılar tarafına geçtiği ve İtilafçılarla beraber çalıştığını bildiren resmî hükümet yayını, provokasyon ve yalandır.”⁹²

Mustafa Suphi de komünist, Ankara'daki Sovyet yetkilisi de. Komünistler arasında Ethem konusunda iki ayrı görüş olabilir (öyle olduğunu yukarıda zaten belirtmiştik) ya da Mustafa Suphi içinde bulunduğu durum dolayısıyla açıkça yalan yazmış olabilir. Bilmiyoruz.

Bir örnekle bitirelim. Milli Mücadele konusunda Türkçe literatür, en başta da solcular, Kuva-yı Seyyare'nin “Bolşevik Tugayı” olarak bilinen birliği konusunda hep küçümseyici bir tutum takınmıştır. Bu sadece bir isimdir, önemi yoktur. Birlikte Bolşevikler falan yoktur. Hatta tugay komutanı İsmail Hakkı'nın dahi Bolşeviklikle ilgisi yoktur. “Zaten” Çerkes Ethem de anılarında tugaya bu adın takılmasının nedeninin İsmail Hakkı'nın aynen Bolşevikler gibi düşman askerini askerî yöntemlerden öte propaganda ile zayıflatmayı çok iyi becermesi olduğunu söylememiş midir? Duralım. Hani Çerkes Ethem dalavereci, hain, yalancının tekiydi? Onun söylediklerine birden, *salt işimize geldiği için* neden inanacağız? Ethem (sahici olup olmadığı bile defalarca sorgulanmış olan) hatıralarında bunu böyle yazdıysa kafasının arkasında tugay için Bolşevik nitelemesinin kendi aleyhine kullanılacağı kaygısı olamaz mı? Gerçekten tarihçilerimizin ve solcularımızın hareket tarzı inanılır gibi değil!

Biz Amerikalı George Harris'e bir karşı istihbarat uygulaması yapacağız.⁹³ Türkiye komünizminin kökeni konusunu çok erken incelemiş olan George Harris. Yıl 1967. Türkiye İşçi Partisi 1965'te Sovyetler Birliği'nin güney komşusu Türkiye'de çok büyük bir atılımla meclise girmiş. Harris Türkiye komünizminin kökenine gi-

91 Mustafa Suphi'nin Yeni Dünyası, a.g.y., s. 275.

92 Perinçek, a.g.y., s. 265.

93 Kaynağı daha önce de vermiştik ama burada tekrar vermek istiyoruz: George Harris, *The Origins of Communism in Turkey*, Stanford, Kaliforniya: Stanford University Press, 1967.

diyor. Çok garip bir yöntemi var. Standart tarihçilerin hiç değinmedikleri bazı iddialarda bulunuyor. Sonra o önermenin arkasına bir dipnotu koyuyor. Ama o dipnotu o önermeyi kanıtlayacak kaynaklar değil, paragrafın tamamında söylenen şeyler konusunda oldukça sıradan kaynaklar. Mesela Manatov grubunun 1920 yazında Kuva-yı Milliye müfrezeleri üzerinde etki kazandığını belirtiyor ama gösterdiği kaynaklar paragrafın gerisinde yazarlarla ilgili.⁹⁴ Veya Manatov'un faaliyetlerinin Mustafa Suphi ile kesin ilişkili olduğunu ileri sürüyor, ortada kaynak olmasa da.⁹⁵ Tabii bu doğru ise, Manatov Ethem'le basbayağı ittifak içinde olduğuna göre Mustafa Suphi'nin de Kars'ta iken Ethem hakkındaki gerçek düşüncelerini yazmamış olduğu ortaya çıkıyor. Muazzam bir potansiyeli var bu iddianın.

Nihayet, Harris "Bolşevik Tugay"ın komutanı İsmail Hakkı'yı çok ciddiye alıyor. Hatta Ethem'in Mustafa Kemal ile uzlaşmamasını İ. Hakkı'nın kışkırtmasına atfedecek kadar.⁹⁶ Bu yazdıklarını "bakın yeni bir şey söylüyorum" der gibi söylemiyor, ama çok yeni birtakım şeyler söylüyor. Biz Harris'in CIA'nın öncülü örgütlerin (muhtemelen OSS) ya da Pentagon'un ya da başka Amerikan kuruluşlarının istihbarat kaynaklarını kullandığını, ama bunları açıklayamadığı için mahcup konuştuğunu, kaynaklarını ise geçiştirdiğini düşünüyoruz. Bu tahminimiz doğruysa bu yazılanlar bize standart tablodan farklı bir ittifaklar zincirinin ip uçlarını sunuyor.

14. Üç yazının sonuçları: Bir bütün olarak Millî Mücadele

Bir üçlemenin, her biri de çok uzun üç yazının sonucuna geldik. Okuru daha fazla yormamak için sadece en önemli sonuçlara değinerek bitireceğiz.

Birincisi, bu yazı üç parçasında da ısrarla şu fikri işledi: Millî Mücadele'yi Mustafa Kemal başlatmamıştır; 1921'in sonuna kadar da mücadelenin tek lideri haline gelmemiştir. Hem Kemalistlerin hem de Kemalizme karşı olanların tamamında var olan ve artık Türkiye insanının neredeyse genlerine işlemiş olan Millî Mücadele = Kemalizm denkleminin yanlışlığı anlaşılmeden Millî Mücadele'nin önemli olgularını anlamak mümkün değildir. Mustafa Kemal'in kendi ekibi içindeki konumu bile yavaş yavaş sağlamlaşmıştır. Ama daha önemlisi, Çerkes Ethem ve Enver Paşa, değişik aşamalarda Mustafa Kemal'in karşısında ciddi rakipler olmuştur, Mustafa Suphi ise ciddi bir potansiyele sahipti. Salt bunu ortaya koyabildiye bile bu yazı asgarî düzeyde işe yararmış demektir.

İkincisi, Millî Mücadele sadece emperyalizmin vekâlet savaşını yapmakta olan güçlere karşı bir savaş değildir. Dikkatli bakan bütün gözlerin görebileceği gibi, bir devletin (Osmanlı saltanatının) karşısında bir ikili iktidarın kuruluşu, başka bir devletin adım adım inşa edilişi ve sonunda eski devletin yerini alması sürecidir, yani bir devrimdir. Bunu reddetmek Marksizmin bütün devrim teorisine karşı çıkmayı gerektirir. Anadolu'da Millî Mücadele sırasında (bu yazının başlığına da yansıdığı gibi) bir "ihtilal" (ya da bir "inkılap", bir "devrim") yaşandığını reddeden Kemalizmle değil Marksizmle kavga ediyor demektir!

Üçüncüsü, bu devrimin, Büyük Fransız Devrimi ile birlikte modern tarihin gör-

94 A.g.y., s. 76.

95 A.g.y., s. 79.

96 A.g.y., s. 77 ve 86.

Bir ihtilal olarak Millî Mücadele (3): Mustafa Suphi'leri kim öldürdü?

düğü en büyük devrim olan Büyük Ekim Devrimi'nin belirlediği genel ortamın içinde yaşanmış olması sürecin her yönüne kendi rengini katmıştır. Millî Mücadele döneminde yaşanan devrim, genç proleter devleti ile emperyalizmin (en başta o dönemin Amerikası olan İngiliz emperyalizminin) arasındaki uluslararası sınıf savaşının, yazının ilk bölümünde izah edildiği gibi, kendi içinde çelişik bir kavramla uluslararası bir iç savaşın bir parçası olarak yaşanmıştır, onun etkisinde gelişmiştir, onun yarattığı olasılıklarla karşılaşmıştır.

Dördüncüsü, modern Türkiye'nin bu ikinci devrimi (ilki 1908 Hürriyet Devrimi) belirli bir uğrakta sürekli devrim dinamiklerinin ortaya çıkması sayesinde proleter öncüsünün doğru politikalar izlemesi halinde bir sosyalist iktidarın, bir işçi devletinin, bir işçi-köylü hükümetinin kurulması potansiyelini içermiştir. Kuva-yı Milliye'nin temsil ettiği köylü partizan orduları ile Ankara burjuvazisi arasındaki çelişkiye proletarya öncüsü (yani TKF) zamanında ve doğru yöntemlerle müdahale edebilseydi, Türkiye belki de Sovyetleşebilirdi. Yani baskın damar olan burjuva devriminin sürekli devrim dinamikleri ile proletaryayı iktidara getirmesi mümkündü. Bu fırsat kaçırılmıştır.

Beşincisi, Ekim devriminin rüzgârı tam da Anadolu'daki devrim sırasında Türkiye'nin 20. yüzyıldaki yegâne Bolşevik partisi olan TKF'nin kurulmasını olanaklı kılmıştır. Böyle bir partinin varlığı ve partiye paralel olarak bir askerî örgütün de inşa edilmesi, sürekli devrimin zafere ulaşması olasılığının elbette koşullarından biriydi. Ancak genç partinin belirli hataları (zamanlama, değişen bir konjonktürde taktik esnekliğin gösterilememesi, istihbarat eksikliği, askerî olanakların günün koşullarına uygun biçimde kullanılmaması vb.) doğan potansiyelin değerlendirilememesine yol açmıştır.

Altıncısı, potansiyelin heba edilmesinde genç partinin hatalarından daha da önemlisi, uluslararası komünist hareketin ve Bolşevizmin kadrolarından bazılarının, özel olarak Komintern'in Yürütme Kurulu'nun ve Bakû Kurultayı'nın sonucu olarak kurulan Şark Tebligat ve İcraat Kurulu'nun izlediği politikanın ciddi sorumluluğu vardır. Bu politikanın aynı dönemde İran'da da benzer sonuçlara yol açmış olduğuna *Devrimci Marksizm*'in sayfalarında daha önce Burak Gürel yoldaşımız işaret etmişti.⁹⁷ Bu sayıda da Burak Sayım yoldaşımız İran'da o dönemde yaşananları başka bir açıdan yeniden ele alıyor. Komünistlerin gelecekte strateji ve taktikler konusunda hataya düşmemeleri için bu meseleleri daha derinlemesine incelemesi gerekiyor.

Son olarak, şu söylenmeli: Millî Mücadele burjuvazinin hâkimiyetinde başladı. Bir aşamada köylü ve işçi kitleleri mücadeleye bağımsız olarak girmeye teşebbüs etti. Bu çaba burjuvazinin sert tedbirleriyle ezildi. Bunun sonucunda Türkiye'nin ikinci burjuva devrimi bir kitlesiz devrim olarak yaşandı. Orijinal burjuva devrimleri, köylülüğü, zanaatkârları ve var olduğu kadarıyla işçi sınıfını hareketlendirerek zafere ulaşmıştı. Türkiye devrimi, burjuva cumhuriyetini bu kitlelerden uzak kalarak kurmayı kendi seçti. Bu cumhuriyetin daha sonra başına gelenler büyük ölçüde bunun diyetidir. Ama bu başka yazıların konusu.

Bundan sonra Türkiye toplumunun büyük bir ileri sıçrama yapması ancak işçi

⁹⁷ Burak Gürel, "Marksizm ve Ulusal Sorun", *Devrimci Marksizm*, sayı 3, Mart 2007.

Devrimci Marksizm 45-46

sınıfının kendi etrafına bütün sömürülen sınıfları ve ezilen katmanları toplamasıyla olacaktır. Türkiye 15-16 Haziran 1970 ayaklanmasında proletarya devrimleri çağına güçlü bir giriş yapmıştır. Tabii şayet bu bir proleter devrimi olacaksa, sadece ulusal sınırlar içinde kalmayacak ve hızla başka coğrafyalara da yayılacaktır. Dünya devriminin 2011 Tunus ve Mısır devrimleriyle açılan üçüncü dalgası bu konuda büyük bir potansiyel vaat ediyor. İşte böyle bir devrimler çağında, daha önce yaşanan devrimlerden öğrenmek için onları çok derinlemesine incelemek zorundayız. Bu yazı bu öğrenme sürecine katkıda bulunabildiyse amacını yerine getirmiş demektir.

Mustafa Suphi'lere de, Deniz'lere Mahir'lere de en büyük saygımızı böyle, onların deneyimlerinden dersler çıkararak gösterebiliriz.

Zeyl

*Kazıdık Onbeşler'in ismini,
Kanlı kızıl bir mermere!..
Bir çelik aynadır gözlerimiz,
Onbeşler'in resmini
Görmek isteyenlere...*

Nâzım Hikmet, 1925

Ek: Cinayet Belgesi

Küçük Tal'at Bey'den (Trabzon) Halil Paşa'ya (Tuapse)

Trabzon, 14 Mayıs 1921

Aziz Kardeşim Halil,

Mektubunu büyük bir sevinçle okudum. Şüphesiz benim de tahminin gibi çıkan hüsn-ü kabulünden çok mütehasşıs oldum. Güle güle oturunuz.

Halil, ben seni cidden severmişim. Vapur giderken seni görmemek için kaçtım. Hele Aydın'ın hali beni çok muzdarib etmişti. Yalnız biliyor musun ne oldu? Senin gelip gitmen etrafında husule gelen gürültü yaslandığımız kuvvetin bize rabita ve samimiyetini göstermiş olmak i'tibariyle bu tecrübeyi te'siratımıza mukabil bu ümid-bahş tecrübeyi kazanmış olduk ve bu adamlar bugün bize bir kere daha bağlandılar.

Sizin gittiğiniz gece hemşirenin siniri tuttu. Ağladı. O ağlarken ümid ağladı ve sana, Safiye'ye, çocuklara uzun uzun du'alar ettim.

Yolladığın parayı aldım. Çok teşekkür ederim. Erzak listesini de evrak-ı nakdiye ile beraber aldık. Muhiddin mektubunda erzak için 1 ay sonra diyordu. Merak etme! Listeyi İmam Rahmi'ye verdim alınıp gönderilecektir. Seni erzaksız bırakmayız.

Moskova'nın tahriratlarına cevap yazdık. Zarfları mahsus kapamıyorum. Hepsini oku. Ve sonra kapatırsın. Enver Paşa'nın mektubunu da okursun.

Doktor Ra'ik'le Polis Müdürü Neş'et'i de Moskova'ya gönderiyoruz. Neşet senin avdetini müte'akıp istifa' etti. Bana bir sabah ağlayarak namusumdan şüphe

Bir ihtilal olarak Millî Mücadele (3): Mustafa Suphi'leri kim öldürdü?

etmememizi rica etti. Evvelce muhalif olmak itibariyle gösterdiği bu merdane hali hüsn-ü telakki ettik. Şarkta çalışması da bir cihetten iyi olur. Vali Taci, Neş'et'i de elimden aldınız diye takıldı.

Sen gittikten sonra daha bariz bir şekilde benimle meşgul olmağa başladılar. Kumandan Nuri Bey cidden maskara bir adammış. Bu seciyesiz herif şimdi Garp Cephesine gidiyor. Bizim Seyfi Kumandan vekili oldu. Garibi şurasındaki maskara giderken beni bir nevi curnal ediyor. Bak tahrirat suretini aynen yazayım.

Şark Cephesi Kumandanlığına

No.1845

Küçük Tal'at Bey tarafından yazıldığına yakinen kana'at hasıl olan halkçılık programından elde edilen iki kıt'ası mazrufen takdim kılındığı ma'ruzdur.

10 Mayıs 337

3'cü Fırka Kumandanı Nuri

Bundan başka da (Te) Teşkilatına bunun tarafından tahkikat yapılması ve halkçılık propagandasının hangi eller tarafından idare edildiğinin meydana çıkarılması emrediliyor. Bu insandan doğrusu öğrendim.

Müdafa'a-i Hukuk Cem'iyeti Hey'et-i Merkeziyesinin bilhassa bi'l-hassa sana karşı gösterdiği la-kaydi ve buna yapmak istediği münafıkhane hal ki, benim de memleketten ihracım için Kumandan mütemadiyen teşvik ediyor. Bizimkiler fevk'al-'ade iğzab ettiği için bu maskaraları da düşürüp yerine istediğimiz gibi bir hey'et koymayı düşündük. Belediye istihbaratı bizimkilerin elinde bir silah oldu. Zaten halk da bu hey'etten az çok münfa'il olduğu için ekseriyet te'min edilmiş oldu. Bundan büsbütün köpüren ve Yahya'ya ya [aslında böyle] el altından husumetler gösteren bu herifler ellerindeki gazeteleri aleyhimize çevirdiler. 5-6 makale yazdırdılar.

Bolşevikler çok haklıdır. Eli çomaklı mütegalibe guruhundan asla hayır olmaz. Bunlar sahneden çekilmedikçe mağdur sınıflar için huzur ve hayat olamaz. Fakat asla ehemmiyeti yok. İstihbaratta tamamiyle muvaffak olunabileceği gibi Hey'eti de çatır çatır devirtireceğim. Hepimizce zaten karar verildi. Gerçi Müdafa'a-ı Hukuk Hey'eti'nin ta'kib ettiğimiz prensipler nokta-i nazarından bizim için ehemmiyeti yok ise de, fakat inde'l-iktiza hükümetle bir olarak aleyhimize hareket edebilecek ve harice karşı milletin lisani imiş gibi ses çıkarabilecek bir hey'eti yaşatmak doğru olmaz. Biz manken dahi olsa bize muzır olmayan ve icabında az çok faidesi olacak bir hey'et yapacağız.

Moskova'ya yazdığımız Kazım Karabekir'in mahfi emirname sureti de şayan-ı dikkat değil mi? Ben sana Bakü'de ikende söylemişim. Bu adam da öyle sabit kana'atlar yok. Halkçılık muzır imiş. Ya! Ne yapmalı! Paşalar Hazeratının keyfi ve müstebiddane hareketleri karşısında mütevekilena bel mi bağlamalı? El-pençe divan mı durmalı?

Sana iki şifre vardı. Uğraştım durdum bir türlü açamadım. Ali Oruç'a sana göndermesini söyledim. Belki mühim bir şeydir. Ali Oruç'la bir kere temas ettik.

Şimdi senden ben bir şey isteyeceğim, Halilciğim, olabilir ki, ihtimal-i kavi da-

hilinde bu adamlar beni de yürütürler. Son kararımız ve benim son vaz'iyetim üzerine dağ çekilmek mümkün olmayacak. Şu halde sana mülaki olacağım ve oradan Moskova'ya veya Şark'a gideceğim demektir.

Bina'en-aleyh benim vaz'iyetimi behemehal ıslah lazımdır. Bunun için temasta bulunduğu Türk Komünistlerine sür'atle mes'eleyi atideki şekilde anlatmağa ve onları mümkün olduğu kadar te'mine i'tina etmekle beraber Ruslara da bildirirsen böyle çok iyi olur.

Mustafa Subhi ve rüfekası [arkadaşları] hakkında yapılan fecâ'at şu suretle vücûda gelmiştir.

Bunlar Kars'a geldikleri vakit zahiren hüsn-ü kabule mazhar olmuşlar [görünüşte güzel karşılanmışlar] gibi bir hal vaki olmuşsa da bu münhasıran [yalnızca] Kazım Karabekir'in bir manevrasından başka bir şey değildir. El altından Erzurum Valisi Hamid Bey'le bi'l-muhabere [haberleşilerek] bu yoldaşlar Erzurum'a gönderilmiş ve Hükümetin teşvîkâtıyla [propagandasıyla] ve aynı zamanda Muhafaza-i Mukaddesat namı altında meydana çıkan mütegalibe [zorbalar, derebeyleri] ve softalar gürhünden müteşekkil bir hey'etin arzusu dahilinde halk tarafından pek fecî bir tecavüz ve istiskale [saldırı ve aşağılanmaya] uğramışlardır.

Erzurum'da bırakılmadan istasyondan yola çıkarılmışlar ve Trabzon'a kadar her kasaba ve köyde yine Hükümetin ve Müdafa'a-i Hukuk Hey'etlerini vücûde getiren bir takım zorbaların teşvîkâtı ile envâ-ı [çeşit çeşit] hakârete uğramışlardır.

Erzurum Valisi Hamid Bey, Trabzon Müdâfa'a-i Hukuk Hey'eti Merkeziyesine verdiği bir telgrafla alenen bu zavallıların imhasından bahsetme küstahlığını gösteriyordu.

Mustafa Subhi ve arkadaşları güyâ Ankara'ya gitmek üzere Trabzon'a geldiler. İskelede ma'sûm halk tarafından ber-minval-i sâbık [daha önceki gibi] fenâ hakâretlere uğratıldılar ve Hükümetce daha evvel ihzâr edilen [hazırlanan] motora irkâb edildiler [bindirildiler]. Trabzon'da elebaşı Fırka Kumandanı Nuri ve Erkân-ı Harb Re'isi Zeki idi.

Motor Sürmene'ye gidince, Kumandan ve Erkân-ı Harbî Müdafa'a-i Hukuk'taki zorbalarla bi'l-iştirak [ortaklaşa olarak] Hükümetin kanlı vesa'itini [araçlarını] kullandılar. Motora başbozuk elbisesi giydirilmiş asker ve jandarma gönderdiler. Zavallıları imhâ ettirdiler. Bu katil ve imhâ mes'elesinin mürettibleri [düzenleyicileri] şunlardır. Üçüncü Fırka Kumandanı Nuri, Erkân-ı Harbî Zeki, Trabzon Müdâfa'a-i Hukuk Cem'iyeti Hey'et-i Merkeziyesi Re'isi Hacı Ahmed, a'zâlardan Hacı Ali, Hafizzâde Ömer ve Hakkı Efendiler ve yine a'zâdan Hoca Mahmûd ve yine a'zâdan muhtekir [vurguncu] tâcirlerden Hatibzâde Mustafa ve yine a'zâdan Dâniş Efendilerdir.

Erzurum Valisi Hamid, tamâmiyle müşevviklerdendir [teşvik edenlerdendir]. Sâbık Trabzon Vâlisi Sabri Bey bu işte alakadar değildir. Yalnız za'afından istifâde olunmuştur. Şark Cephesi Kumandanı Kâzım Karabekir isteseydi bi't-tabi [elbette] buna mani olurdu. Türkistan'dan gelen Yüzbaşı Kâzım Yoldaş, Bayburt ile Gümüşhâne arasında doğrudan doğruya cihet-i askeriye tarafından imhâ ettirildiği kuvvetle söyleniyor.

Trabzon'daki arkadaşlarımız ve bil'-hassa [özellikle de] tamâmiyle bizimle çalışan küçük Tal'at'la kayıkçılar ve amele teşkîlâtının Re'isi Yahya re'is bu fenâlığın

Bir ihtilal olarak Millî Mücadele (3): Mustafa Suphi'leri kim öldürdü?

önüne geçmek için çok çalışmışlarsa da mani olamamışlardır.

Yalnız üç kişinin birer sûretle hayatını kurtarmışlardır. Netîce-i tahkikatıma [araştırmalarımın sonucuna] göre mes'ele bundan 'ibarettir.

Kardeşim, fi'l-hakika mes'ele şekil i'tibariyle hemen hemen bu suretle cereyan etmiştir. Sen bunu sür'atle sağ sola neşretmelisin. Ben burada mevki'imi kat'iyen emin görmemeğe başladım. Tabi'i sonuna kadar sebat ve metaneti elden bırakmayacağım.

Artık bu heriflerde hiç merhamet yok. Tam ma'nasıyla inkılabı kanlı bir inkılabı hazırlanalım. İkbâl Gazetesinde yazdırdıkları makaleyi görsen gider yüzlerine tükürürdük. Senin avdetini Ankara'nın vatanperverane, adilane ve tamamiyle milletin arzusuna muvaffik bir emri üzerine vuku' bulduğunu sefilhane bir lisanla yazdıktan sonra ismimden bahsetmemek şartıyla benim için müşevvik, müfsid, kurt, tilki neler neler yazıyor. Sağlık olsun, Herhalde buradaki arkadaşlarımızdan artık emin olabiliriz. Bizimkiler kat'i surette barikatın bir tarafını aldılar. Keyfimden de bayılıp duruyorum.

Şakayla başlanılan benim iş hakikat sahasına girdi. 6 Mayıs'ta nikah oldu. 10 güne kadar geliyorlar. Emin ol, Halil, bu daha ziyade bir emr-i vaki' oldu. Burada pek fena pas hayatı geçirdiğim için vazifemi sekte dar etmesin, Ya'ni ahlaki bir falso yapmayayım diye İstanbul'a hemşireye şöyle yalabıkça bir hizmetçi kızı göndermesini yazmıştım.

A! Böyle şey mi olur? Böyle gayr-ı meşru' şeye biz nasıl razı oluruz, dedikten sonra paçaları sıvamışlar ve beni biraz avuttuktan sonra nişan halkasını dayadılar. Seninle o zaman dağa çıkaydık. Belki kurtulurdum. Arkasından nikah da oldu. Doğrusu bu hal canımı sıkıyor. Çok mübarek bir arkadaş kızı olmasa idi, başka türlü düşünür yapardım. Olan oldu. Fakat yolcu da yolunda gerek. Evleniyoruz diye de yolumuzdan geri kalacak değiliz ya! Bizim nasibimiz hayatımızın sonuna kadar didişme olacak. Bu anlaşıldı. Yalnız mesela kız geldi. Arkasından efendim buyurunuz dışarıya derlerse, oldukça tuhaf olacak. Biraz vakit kalsa, yavrucuğumun ağzından girer, burnundan çıkarım. Genç güzel ve çok terbiyeli imiş. Senin avdetini müte'akıb bana gönderdiğin mektubda, (Size temiz kalbimi, samimi muhabbetimi hediye ediyorum), diyor. Allah vere de sonra sükut-u hayala uğramasa. Bana varırken acaba neler düşünüyor?

Halil kadınların işine akıl ermez. Bir de bakarım ki, tam benim istediğim gibi cevherli çıkar. Merdane korkma seninleyim der. İnşallah böyle olur. Büyükannesi bana çok samimi ve taraftar. Asıl annesi biraz hırçın imiş. Bakalım a'yine-i devran ne gösterecek?

Ma'haza, Halilim, hiç endişe içinde de değilim. Refikam tamamiyle benimle hem efkar olmadan hayatın her türlü ihtimalatını kabule azmettiğine da'ir bana söz vermeden gizli söylüyorum. Ona asla takarrüb etmeyeceğim. Hiç olmazsa bu kadar olsun. Onu muhafaza edeyim. Hele senin ta'birin vechile şöyle yapacağım, böyle yapacağım, iyi koyuvereceğim ve tam bir lastik top olmalıyım.

Halil, paraya çok ihtiyacım var. Gerçi göndereceklerini yazıyorlar. Fakat acele olsun. Şu sıralarda halet-i ruhiyeden sonra artık yıkılmamız imkanı olmaz.

Bana gönderdiğin para benim için bir müddet gider. Biliyor musun, çok masrafım oluyor. Bizim ev tekke. Epey zamandır, gerçi içki namına kimse ağzına bir şey

olmuyorsa da kat'i kararlar bundan sarf-ı nazar edildi. Nihayet iki kadehe müsa'ade var. Yemek, içmek şöyle böyle bir sürü para gidiyor. Yahya'dan artık utanmağa başlamıştım. Ne yaparsın? Bence ne kadar gelirlerse, o kadar iyi. Dostlarımız çok olsun ki, fikirlerimiz kolaylıkla inkişaf bulsun. Zaten bana gayzları neden? Hele Nuri Bey maskarası ile selamlaşmıyoruz bile...

Enver Paşa'ya yazdığım mektubda hususi surette paradan bahsettim. İhtimal sana söyledim. Hacı Sami için burada bakıcıların Hayreti ve Ferid'le beraber üçünün buradan Berlin ve İstanbul'a gönderilmeleri için 1230 küsür lira masraf oldu. Ve bu borç alınmıştı. Hacı Sami bir kısmının gönderilmesini Baki'ye yazmıştı. Mas-kara bana yolladığı mektubda bunu şu sıralarda adimü'l-imkan olduğunu yazıyor. Meydanda kalan ben oldum. Şerefimi ikmal için bu para behemehal gönderilmeli ki yerine verelim. Hacı Sami Moskova'ya geldiği vakit tabi'i işi Ali Bey'e anlatacaktır. Bu parayı rica ederek, namıma yollayınız ki, teşkilat parası ile karışmasın.

Bir de şöyle bir teklifte bulunduk. Ben, 7 aydır, buradayım, Bakü'den 8 ay oldu. Tabi'i buraya keyfim için gelmedim. Burada çalıştım. Buraya gelince de ailemin ısdıraplarını tahfif için biraz mu'avenet lazım idi. Emin ol, Halil, seni namusumla te'min ederim. Şuradan buradan borç alarak İstanbul'a yolladığım paranın tediyesi keyfiyeti de beni iz'ac ediyor. Üzerine bir de te'ehhül masrafı oldu. Sen belki bilmezsin, Safiye bilir. Ailem kalabalık olmakla beraber hemen hemen rabt-ümid etmişlerdir. Bunun için buradan bir yere giderken borçlarımı tesviye lazım.

Bunun için aklıma gelen şu. Bu 8 aylık tahsistatı bera-yı mu'avenet versinler. Eğer Na'il'in kahpece yalanları olmasaydı Enver Paşa elbette bana bir şeyler gönderirdi. Ve bu suretle zannederim, Moskova'daki arkadaşlar da birşey demezler. Ma'kul ve meşru' bir tarz-ı tesviye olur.

Benim yardım etmeğe mecbur olduğum ailem efradı şunlardır

Ben ve (şimdi refikam),

Kızım;

İki dul hemşirem;

İki küçük, iki de mektebe devam eden 16,17 yaşlarında iki bölük ki, dört çocuk

Bana fazla bir şey göndermesinler. Şubi'l-mecburiye yaptığım borçları tesviye edeyim. Çok rica ederim. Sen kendiliğinden etraflıca Enver Paşa'ya yazar ve teklif edersin.

Bir de biliyor musun, İstanbul'dan, sahillerden, Ankara'dan, Erzurum'dan Kafkasya'dan kopup gelen tanışlarımız bir kere başını bana vururlar. Bazan bir ayda hemen bin sigaradan fazla gidiyor.

Halil, seninle çok samimiyetim olduğu ve tamamiyle teklifsiz olduğum için bunları yazdım. İhtimal ilk def'a da bütün para sözü işitiyorsun. Bu da gösteriyor ki oldukça sıkıntı içindeyim. Hadi seni göreyim. Hacı Sami'ye sarfedilenden ma'ada bana şöyle canlıca bir şey gönderin. Yalnız Allah'a çok uzamasın. Bir tahrikatlarında bir senelik adi borçlarına göre para almakta olduklarını yazıyorlardı. Aklıma gelmişken yazayım. Teklifimi rica ederim.

O suretle ve biraz da ehemmiyetle der ki, benim için mahcubiyet tevliid edecek bir vasiyet ihdas etmesin. Bunu daha ziyade bir hak mes'elesi yap. Vaz'iyetin icabı

Bir ihtilal olarak Millî Mücadele (3): Mustafa Suphi'leri kim öldürdü?

mes'elesi yap. Bizim evraklarla beraber Ali Bey'e acilen gönder.

Mektubumun baş tarafında erzakın bir müddet sonra gönderileceğini söylemiştim. Her ihtimale karşı biraz birşeyler yolluyoruz. İmam diyor ki Paşa'ya az az yollayalım. Çünkü tabi'atını öğrendim. Sonra şuna buna peşkeş çeker. Yahya'nın istediklerini ma'lum olan eşyayı bizim hey'ete gönderilmesi behemal te'min olunmalıdır.

Her vakit seni yad ve tahattur ediyoruz. Senin köşkte Seyfi oturacak ailesiyle.

İstanbul'dan Ferid yazdığı mektublardan ellerinden öptüğünü sana bildirmemi temmenni ediyor. Doğrusu iyi olan mefuf gazete parçalarını o yolladı. Okur, gülersin diye mektubumu koydum.

Erzurum'dan Nuri Paşa'dan gönderilen iki mektubu da leffen yolluyorum. Yahya, Zekeriya, Zeki, Dr. Fazıl, İmam, Arslan Kaptan gözlerinizden öperek hürmet ve muhabbetlerini takdim ederler. Hemşirem Safiye Hanım'ın muhterem ellerinden öperek arz-ı ta'zimat ederim. Benim şeker yavrularım, Aydın'ın Şükriye'nin, Cengizimin şapır şapır gözlerinden öperim. Hemşirem arz-ı ihtiram eder. Haşarı ümid hepinizin ellerinden Aydın'ın gözlerinden öper (Gelse de beni de öpse) diyor. Köpeklu öyle dağ keçisi ki, hemşirem (Halil Paşa tamam bir isim taktı. Bize tam yerinde bir hediyede bulundu.) diyor. Kardeşim Muhiddin ve Ali'nin gözlerinden öperek muhabbetlerimi ithaf ederim. Senin de bol bol kara gözlerinden öper ve samimi iştiyak ve sevgilerimle kucaklarım Halilim.

Mehmed Tal'at

Oradaki Konsolos Mu'avini Yüzbaşı İsmail Hakkı'yı tahlif ediyor. Benim halıyı avdet edecek motorla behemehal yollasın. Halil, ben de yardım et. Ma'lum ya! Yavrum sarışın. Mavi gözlü yavrum geliyor. Bera-yı mütala'a Ali Bey'e takdim. Bir roman gibi okur ve yırtarsınız.

Kaynak: Masayuki Yamauchi, *Hoşnut Olamamış Adam – Enver Paşa. Türkiye'den Türkistan'a*, İstanbul: Bağlam Yayıncılık, 1995, (çevirmen belirtilmemiş), s. 209-213.